

ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ସଂକଳନ

ମୂଲ୍ୟାୟନ

ତୃତୀୟ ବର୍ଷ ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ତିନି ଟଙ୍କା

ସଂପାଦନା:
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଜଗଦେବ

'ମୂଲ୍ୟାୟନ'-୭

(ସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ସଙ୍କଳନ)

ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ : ପ୍ରଥମ ସଂକଳନ ✻ ଅକ୍ଟୋବର-ଡିସେମ୍ବର ୧୯୭୮

ସଂପାଦକ :

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଜଗଦେବ

ଅତିଥି ସଂପାଦକ :

ଶିଶିର କୁମାର ବେହେରା

ଆଞ୍ଚଳିକ ସମ୍ପାଦକ :

ପଂଚାନନ ମହାନ୍ତି

ପରିକଳ୍ପନା ସମ୍ପାଦକ :

କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ

ରଂଜନ କୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ

ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ଖୁଂଟିଆ

ପ୍ରକାଶକ : ଜଗଦେବ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, କଟକ

ଯୋଗାଯୋଗ:

ମୁଦ୍ରଣରେ : ମହାନଦୀ ପ୍ରେସ୍, ମହମ୍ମଦିଆ ବଜାର, କଟକ-୭୫୩୦୦୨

ମୂଲ୍ୟ : ତିନି ଟଂକା ମାତ୍ର

॥ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'ର ନିୟମାବଳୀ ॥

- 'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ସଂକଳନରେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ଲେଖା ପ୍ରକାଶିତହୁଏ । ଚାରୋଟି ସଂକଳନରେ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'ର ଏକ ବର୍ଷ ପୂରଣ ହୁଏ । ପ୍ରତିସଂଖ୍ୟା- ଟ ୩-୦୦, ବାର୍ଷିକ ଦେୟ (ବିଶେଷାଙ୍କଗୁଡ଼ିକ ସହ) : ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ।
- ପ୍ରତି ସଂକଳନରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତିନୋଟି ନିୟମିତ ବିଭାଗ ରହିବ :

(କ) ପ୍ରବନ୍ଧ, ଆଲୋଚନା ଓ ସମାଲୋଚନା :— ଏ ବିଭାଗଟି ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟିକ ତତ୍ତ୍ୱ, 'ବାଦ' ଓ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ, ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

(ଖ) ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ କବିତା : ବିସ୍ତୃତ-ଅନୁଶୀଳନ :— ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଅଧିକାଂଶ ଓଡ଼ିଆ କବିତା 'ଅବୋଧ', 'ଅର୍ଥହୀନ', "ନିରର୍ଥକଭାବେ ଦୁର୍ବୋଧ"-ଇତ୍ୟାଦି ଅଭିଯୋଗ ପ୍ରଚୁର । ଏ ବିଭାଗରେ ତେଣୁ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଉଛି ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ସ୍ରଷ୍ଟା ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ କବିତାର ବିସ୍ତୃତ ଅନୁଶୀଳନ । ଅନୁଶୀଳନ ଗୁଡ଼ିକ ମନ୍ତବ୍ୟସର୍ବସ୍ୱ ନହୋଇ କବିତାର ଭାବସତ୍ତା ଓ ଆଙ୍ଗିକ ବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା କରିବେ ।

(ଗ) ପୁସ୍ତକ-ସମୀକ୍ଷା :— ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିର ଦୋଷଗୁଣ ବିଚାର-ପୂର୍ବକ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ନୂତନତ୍ୱ ତଥା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରାଯାଏ । ସଂପୃକ୍ତ ଲେଖକ/ପ୍ରକାଶକମାନେ ନୂତନ ପୁସ୍ତକରୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡି କରି କପି ପଠାଇବା ବିଧେୟ ।

- ଲେଖାଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରକାଶିତ ମତ/ମନ୍ତବ୍ୟ ଏକାନ୍ତଭାବେ ସଂପୃକ୍ତ ଲେଖକଙ୍କର; ତାହା ସମ୍ପାଦକ ବା ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ମତ ବା ମତର ପ୍ରତିଫଳନ ବୋଲି ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । —ପରିଚାଳନା ସମ୍ପାଦକ—

॥ ସୂଚୀ ॥

॥ ଏ ସଙ୍କଳନର ଲେଖକ ॥

ବିନୋଦବିହାରୀ ପଣ୍ଡା ସୋନପୁର କଲେଜ (ଜି: ବଲାଙ୍ଗୀର)ର ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗର ରିଡ଼ର ॥ ସେ ବଳରାମ ଦାସକୃତ 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'ର ପ୍ରାମାଣିକ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି ॥ ଆନନ୍ଦ ସାହୁ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗରେ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ଉଭୟ ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀରେ ଏମ୍.ଏ. ॥ ପ୍ରମୋଦ ପଣ୍ଡା ଓଡ଼ିଶା ଷ୍ଟେଟ୍ ଫିନାନସିଆଲ୍ କର୍ପୋରେସନର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ, କଟକରେ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଆଡମିନିଷ୍ଟ୍ରେଟିଭ୍ ଅଫିସର୍ ॥ ସତ୍ୟଶଙ୍କର ମିଶ୍ର ଜାଜପୁର କବି ସାରକିଶୋର କଲେଜ, କଟକରେ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ବିବେକାନନ୍ଦ ଜେନା କଳିକତାରେ ସିନିଅର୍ ଡେପୁଟି ଆକାଉଣ୍ଟାଣ୍ଟ ଜେନେରାଲ୍ ॥ ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର ରାଜଧାନୀ କଲେଜ, ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ଦଳୀପ ଦାସ ଆସ୍କା ବିଜ୍ଞାନ କଲେଜରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ଅଭିନ୍ନ ସାହୁ ରିଜିଓନାଲ୍ କଲେଜ ଅଫ୍ ଏଡୁକେଶନ୍, ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ର ରାଉରକେଲା ବିଜ୍ଞାନ କଲେଜରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ହରିଶଙ୍କର ମିଶ୍ର ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଇଂରାଜୀ ବିଭାଗରେ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା ବି.ଜେ.ବି. କଲେଜ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଓଡ଼ିଆ ରିଡ଼ର ॥ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଜଗଦେବ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜ, କଟକରେ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ଗଣେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଇଂରାଜୀ ବିଭାଗରେ ଅଧ୍ୟାପକ ॥ ଇଣ୍ଡୋ ଆଙ୍ଗ୍ଲିଆନ୍ ଉପନ୍ୟାସ ସଂପର୍କରେ ସନ୍ଦର୍ଭ ଲେଖି ସେ ୧୯୬୮ରେ ଇଂଲଣ୍ଡର କେଣ୍ଟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ପି.ଏଚ୍.ଡ଼ି. ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ରଥ ଲାଲା ଲଜପତ ଆଇନ କଲେଜ, ସମ୍ବଲପୁରରେ ଅଧ୍ୟାପକ । ସ୍ନିଗ୍ଧା ମିଶ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜ, କଟକରେ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପିକା ।

'ମୂଲ୍ୟାୟନ' : ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାର ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଅନଗ୍ରସରତାର ଆଶୁଦୂରୀକରଣପାଇଁ ୧୯୭୬ରେ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'ର ପରିକଳ୍ପନା । ଏହାକୁ ଏକ ସାମୟିକ ସଂକଳନ ଭାବରେ ବର୍ଷକୁ ଅନ୍ତତଃ ପାଂଚଥର ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଯୋଜନା କରାଯାଇଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ କାରଣ—ମୁଖ୍ୟତଃ ଉପଯୁକ୍ତ ଲେଖାର ଅଭାବ-ଯୋଗୁଁ ଦୁଇବର୍ଷରୁ କିଛି ଅଧିକ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'ର ପାଂଚୋଟି ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶପାଇଛି; ଏଥିରୁ ଦୁଇଟି ବିଶେଷାଂକରେ ଦୁଇଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ କବି — ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଂଜ-ଙ୍କ କବିତା ସଂପର୍କରେ ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'-୧ର ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆମେ ଲେଖିଥିଲୁଁ : "ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଶିବିରଧର୍ମୀ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱେଷୀ ମନୋବୃତ୍ତିର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହି, ସଂବେଦନଶୀଳ ଓ ଯୁକ୍ତିନିର୍ଭର, ଶୋଧନାତ୍ମକ ଓ ଗଠନମୂଳକ ନିର୍ଭୀକ ଓ ସତ୍ୟାନିଷ୍ଠ ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରକାଶଦ୍ୱାରା 'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସେବା କରିବାରେ ଚେଷ୍ଟିତ ରହିବ ।" ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି 'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେଦୂର ଅନୁରକ୍ତ ରହିପାରିଛି ତା'ର ବିଚାର ସୁଧୀ ପାଠକଗଣ କରିବେ । ତେବେ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'ର ସ୍ଥିତିର ଏଇ ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଆମେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ଆଉ ଥରେ ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସେବାରେ ପୁନରର୍ପଣ କରୁଛୁଁ ।

'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ଉଦ୍ୟମର ଆଉ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ ଥିଲା, ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର କାଳରେ ରଚିତ ତଥାକଥିତ 'ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ'/'ଅବୋଧ୍ୟ' କବିତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସଚେତନ ପାଠକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଆଦର ବୃଦ୍ଧି କରିବା । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟର ଅନୁସରଣରେ ପ୍ରତି ସଂକଳନରେ ଅନ୍ତତଃ ସୃରେଟି ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର କବିତା

ନେଇ ସେଗୁଡ଼ିକର ଭାବସମ୍ପଦ ଓ ଆଙ୍ଗିକର ବିସ୍ତୃତ ଅନୁଶୀଳନ ପାଇଁ ସ୍ଥିର କରାଯାଇଥିଲା । ତଦନୁଯାୟୀ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'ର ଗତ ବର୍ଷରେ କେବଳ ଯେ ୨୦ଟି ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର କବିତାର ଅନୁଶୀଳନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ତା' ନୁହେଁ; ଏଯୁଗର ବିଶିଷ୍ଟ କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟଙ୍କ ସମଗ୍ର କାବ୍ୟକୃତି ଉପରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଏକାଧିକ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଏକ ବିଶେଷାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ସ୍ୱାଧୀନ-ତୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଉପରେ ଏପ୍ରକାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରି 'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ଠାରୁ କ୍ରମଶଃ ଦୂରେଇ ଯାଉଛି ବୋଲି ଯେଉଁ ସମାଲୋଚନା ହେଉଛି ସେଥିପ୍ରତି ଆମେ ସଚେତନ । କିନ୍ତୁ ଏ ପ୍ରକାର ସମାଲୋଚନା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଏକ ବିନମ୍ର ସଫେଇ ଅଛି; ଏବଂ ତା' ହେଉଛି : କବିତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଅନେକେ ଆଗ୍ରହୀ, ଅଥଚ କଥାସାହିତ୍ୟ ବା ନାଟକ ଉପରେ ଲେଖିବାକୁ ଅନେକ ଅନୁରୋଧ କରି ମଧ୍ୟ ଆମେ ଲେଖା ପାଉନାହୁଁ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଉପରୋକ୍ତ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରତି ଆମର ତଥାପି ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଅଛି; ଓ ସେଥିଯୋଗୁଁ, 'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ୭କୁ ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କ କବିତା ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ବିଶେଷାଙ୍କ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ କରି ସାରିଲା ପରେ, 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'-୯ ଓ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'-୧୦କୁ ଯଥାକ୍ରମେ 'ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଓ. ଉପନ୍ୟାସ ବିଶେଷାଙ୍କ' ଓ 'ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଓ. ନାଟକ ବିଶେଷାଙ୍କ' ରୂପେ ପ୍ରକାଶ କରିବୁଁ । ଏ ଉଦ୍ୟମର ସଫଳତା ଦିଗରେ ସୁଧୀ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କ ଆନ୍ତରିକ ସହଯୋଗ କାମନା କରୁଛୁଁ ।

ସମ୍ପାଦକୀୟ ଉଦାରତା

'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ ଏକ ଅଭିଯୋଗ ପ୍ରତି ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରାଯାଇଛି । ତା' ହେଉଛି : ଆମେ କୁଆଡ଼େ କେତେକ ଲେଖକ/ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ ପ୍ରତି ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଉଦାର, ଓ

ସଂପୃକ୍ତ ଲେଖକ/ପ୍ରାବନ୍ଧିକଗଣ କ୍ୱଚିତ୍ ଆମ ଅନ୍ତ-ଉଦାରତାର ଅସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିଥାଆନ୍ତି । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'ର ସମ୍ପାଦକୀୟ ଉଦାରତା ସଂପର୍କରେ ଆମର ମୂଳ ନୀତି ଆଜିଥରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରୁଛୁଁ । ସମସ୍ତ ଅବାଂଛିତପ୍ରଭାବରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହି ଏକ ନିରପେକ୍ଷ, ନିର୍ଭୀକ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା (ଅଧୁନା) ସାମୟିକୀ ରୂପେ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ଗଢ଼ି ଉଠୁ, ଏହାହିଁ ଆମର କାମନା । ଆଜି ଯେତେବେଳେ ଆମ ପ୍ରଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ବହୁଳ ଅ-ସାହିତ୍ୟିକ କାରଣରୁ ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ (ତା' ସରକାରୀ, ବେସରକାରୀ ବା ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ସଂସ୍ଥା-ସା' ହେଉ) ସମ୍ପନ୍ନ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଅନୁଗତପ୍ରାପ୍ତ, ବା ସଂପୃକ୍ତ ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବମୂର୍ତ୍ତି-ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ନିତାନ୍ତ ରୁଚିହୀନ, ଅନାବୃତ ଭାବରେ ବ୍ୟସ୍ତ, ଏ ଭଳି ଏକ ସାମୟିକୀର ଆବଶ୍ୟକତା ବହୁତ ବେଶୀ ଦରକାରୀ ଓ ଜରୁରୀ ବୋଲି ଆମର ବିଶ୍ୱାସ । (ଏପରିକି, 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'କୁ ସମସ୍ତ ଅବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରଭାବମୁକ୍ତ ରଖିବାଲାଗି ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରକାଶନ-ସଂସ୍ଥା ଏ ଯାବତ୍ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସରକାରୀ ବା ବେସର-କାରୀ-ବିଜ୍ଞାପନ ଲାଗି କାହାର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇନାହାନ୍ତି; କାରଣ ଅନୁଭବୀମାନେ ହିଁ ଜାଣନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ପାଇଁ ଆମ ପ୍ରଦେଶରେ ବିଜ୍ଞାପନଟିଏ ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ପାଇଁ କି ପ୍ରକାର କୁତ୍ସିତ ଦୌଡ଼ା-ଦୌଡ଼ି କରିବାକୁ ପଡ଼େ !) ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ଶାଳୀନ ଭାବରେ କୌଣସି କବିତା ବା ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନ, ନିର୍ଭୀକ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆମେ ଆମର ଲେଖକ ଓ ସମୀକ୍ଷକ-ମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଇଥାଉ । ଏହି ମତ ଯଦି କୌଣସି ତଥାକଥିତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବା ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥସମ୍ପନ୍ନ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ ନ ସୁହାଏ, ବା, କୌଣସି ବହୁକାଳପୋଷିତ ମତ ବା ସାହିତ୍ୟିକ ଧାରଣାର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରୁଥାଏ, ତା' ହେଲେ ଆମେ ନାଚାର । କାରଣ,

ଆମର ବିଶ୍ୱାସ, ଅନ୍ତତଃ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାଧୀନ ମତକୁ ନିର୍ଭୀକ, ସ୍ପଷ୍ଟ, ଶାଳୀନ, ଯୁକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ "କରିବାର ଏକ ସୁସ୍ଥ ପରମ୍ପରା ଗଢ଼ି ଉଠିବା ନିତାନ୍ତ ଦରକାର; ସେ ମତ ଯେତେ ଉଗ୍ର ଓ ଆପାତ-ଅସମୀଚୀନ ମନେ ହେଉଥାଉ" ପଛେ । ଏବଂ ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ମତ ମଧ୍ୟ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ'ରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଆଗ୍ରହୀ; ଯେହେତୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଏ ପ୍ରକାର ମତ-ସଂଘର୍ଷରୁହିଁ ସତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇଥାଏ । ଆଉରି ବି, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ 'ସାହିତ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନ' ଓ ଆଲୋଚନା ଯଦି ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାର ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ, ତା'ର ଆଉରି ଏକ ଅତି ଦରକାରୀ-ଓ ବେଶୀ ଜରୁରୀ--ଧର୍ମ ହେଉଛି ନିକୃଷ୍ଟ, ରୁଚିହୀନ ସାହିତ୍ୟ ବା ତଥାକଥିତ ସାହିତ୍ୟିକ ଉଦ୍ୟମର ମୁଖା-ଅପସାରଣ, କାରଣ ଭଲ ଓ ଭେଲ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଜାଣିପାରିବା ହିଁ ଉତ୍ତମ ସାହିତ୍ୟ-ରୁଚିର ପରିଚାୟକ । ଆଜି ଆମ ପ୍ରଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ ଅଧିକାଂଶ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ସାଧାରଣ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି ଯେ ତଥାକଥିତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବା ଥରେ ପୁରସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟକୃତି ସମାନ ଭାବରେ ଉଚ୍ଚସ୍ତରର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଅନେକ ସାହିତ୍ୟିକ ନିହାତି ରୁଚିହୀନ ଧରଣରେ, ନାନା ଅସାହିତ୍ୟିକ-ମୂଳକ ଉପାୟରେ ନିଜକୃତିର ଡିଣ୍ଡିମ ପିଟିବାରେ ଆଗଭର, ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାର ଏଇ ଶେଷୋକ୍ତ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ 'ମୂଲ୍ୟାୟନ' ଉଦ୍ୟମର ଆଉ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ ଭାବେ ଗୃହୀତ । ଅଲମତି ବିସ୍ତରେଣ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜ, କଟକ
ନଭେମ୍ବର, ୧୯୬୮

—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଜଗଦେବ

ପାରଂପରିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ

ନଟନାଥ ବିହାରୀ ପଣ୍ଡା

ପାରଂପରିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀକୁ ଆମେ ପ୍ରଧାନତଃ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିପାରୁଁ । ଯଥା :—(୧) ପାଠ୍ୟଭାଷା-ଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ, (୨) ଇତିହାସ-ଜୀବନୀ-ଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଓ (୩) ଦର୍ଶନ-ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ।

ପାଠ୍ୟଭାଷାଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀକୁ ନିଛକ ଭାବେ ସମାଲୋଚନା ବୋଲି ଅଭିହିତ କରାଯାଇ ନ ପାରେ; କିଂତୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲୋଚନାରେ ଏହାର ବହୁତ ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀର ଅନୁରୋଧରେ ପାଠ୍ୟବସ୍ତୁର ପ୍ରାମାଣିକତା ଉପରେ ଓ ଐତିହାସିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଶବ୍ଦମାନଂକର ଅର୍ଥ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ । ଥରେ ଯଦି ପାଠ୍ୟବସ୍ତୁର ପ୍ରାମାଣିକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଏ, ତା ପରେ ଆଲୋଚକମାନେ ଠିକ୍ ଭାବେ ସମାଲୋଚନା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଆଂତି । ତେଣୁ ପାଠ୍ୟଭାଷାଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ନିଛକ ସମାଲୋଚନା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରାକ୍‌ସମୀକ୍ଷିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଅବହେଳାର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଶାରଳା ମହାଭାରତର ପ୍ରାମାଣିକ ସଂସ୍କରଣର ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ଅସୁବିଧା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ।

ପାଠ୍ୟଭାଷାଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀକୁ ସମାଲୋଚନାର ସ୍ଥାନ ଦେବାର ଭୁଲ୍ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚକ ରୀତିକାବ୍ୟମାନ ଅଧ୍ୟୟନ କଲାବେଳେ କେବଳ ପାଠ୍ୟଭାଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ବିଭାବମାନଂକୁ ଗ୍ରାହ୍ୟ ଦିଅଂତି । ଶବ୍ଦାଡ଼ମ୍ବରକୁ ସେମାନେ ଅର୍ଥଗୌରବ ବୋଲି ମନେ କରି ଶବ୍ଦାଡ଼ମ୍ବର ନ ଥିବା କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅସାର

ବୋଲି ଧରି ନଅଂତି । ତାଂକ ଦୃଷ୍ଟିରେ କବି ଯେତେ ଅଭିଧାନଖୋର ହୋଇପାରିଲି ତାର କାବ୍ୟ ସେତେ ଉଚ୍ଚାଂଗ । ଅଭିଧାନଖୋର କବି-ମାନଂକର ଏହି ଅଭିଧାନଖୋର ସମାଲୋଚକମାନେ କବିତାରେ ଆଭିଧାନିକତା ବାହାରେ ଆଉ ଯେ ଅଧିକା କିଛି ଗୁଣ ଥାଇପାରେ, ତାହା ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଂନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ଚଳେ । ସରଳ ସାବଲୀଳ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ କାବ୍ୟ ବା ଅଭିଧାନ-ଦୁର୍ଲଭ ଚିତ୍ରକଳ୍ପରେ ଭରି ହୋଇଥିବା କାବ୍ୟ, ଏ ଧରଣର ସମାଲୋଚକଂକର ଅଧ୍ୟୟନ ପରିସରର ବହିର୍ଭୂତ । ପାଠ୍ୟଭାଷାଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀର ଏ ପ୍ରକାର ବିପଦଠାରୁ ସାବଧାନ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ପାଠ୍ୟଭାଷାଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-ମାନଂକର ବିଶ୍ଳେଷଣ ହୋଇ ସାରିଛି, ସେହି କାବ୍ୟମାନଂକର ବିଧିସମ୍ମତ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ଯାଇଛି । ଏଥିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ନେଇ ସମାଲୋଚକ ଯଦି ଶୃଂଖଳିତ ଭାବେ ସମାଲୋଚନା କରେ ତେବେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିଶେଷ ଉପକୃତ ହେବ । ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତି କାବ୍ୟମାନଂକ ପାଇଁ ଏହି ନୀତି ଠିକ୍ ହେବ । ଏହା ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଐତିହାସିକତା ନିରୂପିତ ହୋଇ ପାରିବ । କାବ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଧୁନିକ ପ୍ରାଚୀନ ବିବାଦରେ ମାତି କେବଳ କ୍ଷତି ସିନା, କିଛିମାତ୍ର ଲାଭ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ କବିତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟକୁ ଘୃଣା କରି ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟକୁ ଆଦରିବା ଅଥବା ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟକୁ ଘୃଣା କରି ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟକୁ ଆଦରିବା କେବଳ ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଏକଦେଶଦର୍ଶିତା ହେବ । ଏ ଧରଣର ଏକ ଦେଶଦର୍ଶୀ ସମାଲୋଚକ ସାହିତ୍ୟର ଶତ୍ରୁ ।

ଇତିହାସ-ଜୀବନୀଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ, ସମାଲୋଚନାର ବେଶ୍ ସହାୟକ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ଏହାର କେତେକ ଧର୍ମ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟିକ କୃତି ହେଉଛି, ଲେଖକର

ଜୀବନ ଓ କୃତିର ଚରିତ୍ରମାନଂକର ଏକ ପ୍ରକାର ବିଂବନ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀର ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନେଇଥାଏ, ଯଥା ପ୍ରକାଶନାତ୍ମକ (expressionist) ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଯାହା କି ଐନ୍ଦ୍ରିକ୍ୟବାଦୀ (Romantics) ମାନଂକର ଅବଦାନ । ଐନ୍ଦ୍ରିକ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରକାଶନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ରକମର ଅଦ୍‌ଭୁତ ଅନୁପମ ଜ୍ଞାନର ଉତ୍ସ ଓ ଏହି ଜ୍ଞାନ କଳାକାରର କଳ୍ପନାରୁ ନିଃସୃତ ହୁଏ । ପ୍ରକାଶନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଛଡ଼ା ଅଉ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ମଧ୍ୟ ରହିଛି; ଏହା ହେଲା ସୋରାତ୍ମକ (impressionist) ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ । କୃତିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ସମାଲୋଚକ 'ପ୍ରକୃତରେ' କଅଣ 'ଅନୁଭବ' କରେ ତାହା ଉପରେ ସୋରାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଆଲୋକପାତ କରେ । ଏହି ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଜୀବନୀଭିତ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ସହିତ ସାଧାରଣତଃ ସଂପୃକ୍ତ ଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଏକୈକ ବିଶଦ ଆଲୋଚନାରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଉଁ । 'ପ୍ରକାଶନାତ୍ମକ' ଓ 'ସୋରାତ୍ମକ'—ଏ ପ୍ରକାର ଶବ୍ଦ ଚିତ୍ରକଳାର ଆଲୋଚନାରେ ବହୁଳଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାର ଅତି କ୍ୱଚିତ୍ ।

ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିର ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା କେତେକ କାବ୍ୟ କବିତା ଅଧିକ ଭଲଭାବେ ବୃଝି ହୁଏ । କୃତିର ଲେଖକ ଦେଶ କାଳ ବିଷୟକ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ ଫଳରେ ପାଠକ ପ୍ରତି କୌଣସି ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ ଅଧିକତର ଅର୍ଥବାନ୍ ହୋଇପାରେ । ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତବାଦୀ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରତି ଏହି ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ହୁଏତ ଆହୁରି ଅଧିକ । ଉପନ୍ୟାସ ପାଇଁ ଏହି ଧରଣର ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ବୋଲି କହିଲେ ଚଳେ; କାରଣ, କବିତା ଅପେକ୍ଷା ଉପନ୍ୟାସ, ଅଧିକତର ପରିସରର ଅନୁଭୂତିକୁ ଚର୍ଚ୍ଚା କରେ । ଏହାବୋଲି ଯେ, କବିତାରେ ସାମାଜିକ ବିଷୟବସ୍ତୁର କିଛି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଅଥବା ଏ ପ୍ରକାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ନେଇ ଭଲ କବିତା ଲେଖି ହେବ ନାହିଁ— ଏପରି ଭାବିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

ଏକ ସମୟରେ ସାମୟିକ ଘଟନାପ୍ରଧାନତା (topicality) କୁ ଆଲୋଚକମାନେ ଅକାବ୍ୟୋଚିତ ବୋଲି ଧରି ନେଉଥିଲେ । ଏହା ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏକ ଭୁଲ୍ ଧାରଣା । ଏହି ଧାରଣାର ଉତ୍ସ ହେଲା' କାବ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ରୁଚି । ଆଲୋଚକମାନେ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ ପ୍ରକୃତ କବିତା ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବନା ଓ ଅନୁଭୂତିର ସିଧାସଳଖ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରକାଶ । ପ୍ରକାଶିତ ସଂବେଦନାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଯାହା କବିତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇଆ । ମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପାଇଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସିତ ପାରଂପରିକ କବିମାନଂକର ବିଶିଷ୍ଟ ଅଭିରୁଚିଗୁଡ଼ିକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାଟା ଗୋଟିଏ ଭଲ ଅଭ୍ୟାସ ବୋଲି ଧରାଯାଉ ନ ଥିଲା । କେତେକ ବିସ୍ମିତ ନ ହେବା ବିଷୟରେ ଓ କହି ନ ହେବା କଥାକୁ ମଣିଷ ମନର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଏହି କବିତା ଚେଷ୍ଟିତ । ଆଖ୍ୟାନ (statement) ନୁହେ ବରଂ ବ୍ୟଂଜନା (suggestion) ହେଲା ଏହି କାବ୍ୟର ସାରସତ୍ତ୍ୱ । ଏହା ହେଲା ମ୍ୟାଥ୍ୟୁ ଆର୍ନଲ୍ଡ୍‌ଙ୍କ ସମୟର ଇଂଲଂଡର ସୈମାନ୍ତିକ ସ୍ଥିତି । ଆର୍ନଲ୍ଡଂକ ବିଚାରରେ ଓ୍ୱର୍ଡ୍‌ସ୍‌ଓ୍ୱର୍ଥଂକ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗ ହେଉଛି ପ୍ରଧାନତଃ ଗଦ୍ୟର ଯୁଗ, କବିତାର ଯୁଗ ନୁହେଁ । ଓ୍ୱର୍ଡ୍‌ସ୍‌ଓ୍ୱର୍ଥଂକ ପୂର୍ବର ଡ୍ରାଇଡେନ୍ ପୋପ୍‌ଙ୍କ ଭଳି କବିମାନଂକର କବିତାରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବନା ଓ ଅନୁଭୂତିର ରୋମାଂଟିକ୍-ସୁଲଭ ସିଧାସଳଖ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରକାଶ ମିଳେ ନାହିଁ, ବ୍ୟଂଜନା ମିଳେ ନାହିଁ । ଡ୍ରାଇଡେନ୍ ଓ ପୋପଂକ ନିଓକ୍ଲାସିକ୍ କବିତା ଆଖ୍ୟାନ ପ୍ରଧାନ । ଆଖ୍ୟାନପ୍ରଧାନତାକୁ ଆର୍ଣଲ୍ଡ୍ ଅକାବ୍ୟୋଚିତ ଗଦ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି ମାନୁ ଥିଲେ । ବିଦ୍ରୂପ (satire), ବାକ୍‌ଚାତୁରୀ (wit), ବ୍ୟାଜ (irony), ଅସମଂଜସ (ambivalence), ବିରୋଧାଭାସ (paradox) ପ୍ରଭୃତି ଅଭିରୁଚିମାନ କାବ୍ୟପାଇଁ ଅସାର ବୋଲି ଆର୍ଣଲ୍ଡ୍ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ପୋପ୍ ଓ ଡ୍ରାଇଡେନ୍‌ଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସାମୟିକ ଘଟନା ପ୍ରଧାନତା ମିଳେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଅକାବ୍ୟୋଚିତ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ଏହାକୁ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ (high seriousness) ର ଅଭାବ ବୋଲି ଆର୍ଣଲ୍ଡ୍ ଭାବୁଥିଲେ ଓ ତାଂକ ମତରେ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟହୀନ ବିଷୟ ହେଲା ଅକାବ୍ୟୋଚିତ । (କ୍ରମଶଃ)

ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ କାବ୍ୟ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଜୀବନ-ଦୃଷ୍ଟି

କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁ

ବଳରାମ ଦାସ କଳା ଥିଲେ କି ଗୋରା ଥିଲେ, ମୋଟା ଥିଲେ କି ପତଳା ଥିଲେ, ଗେଡ଼ା ଥିଲେ କି ଢେଂଗା ଥିଲେ କହିବା ପାଇଁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଂକ 'ତୋଲାମାଳିକା' (ଦଶ ପଟଳ ମାଳିକା)ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଗ୍ରଂଥ । ସେଥିରେ ବଳରାମଂକ ରୂପ ଓ ଗୁଣର ଯେଉଁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବର୍ଣନା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି ତାହା କବିଂକ ସଂବଂଧରେ ଏକ ସ୍ଥୂଳ ଧାରଣା ଦିଏ । ଅଚ୍ୟୁତ କହିଛନ୍ତି—

ବଳରାମ ଦାସ ଯେ ଯେ ଜନମ
ଗୋବିନ୍ଦ ତହୁଁ ସେ ଯେ ଉତପନ ।
କଳଂକ ରୂପକୁ ଧ୍ୟାଇ ନିଷ୍ଟଳେ
ସ୍ୱେକାଂବର ବନେ ବାହାଡ଼ା ମୂଳେ ।
ବାହାଡ଼ା ବୃକ୍ଷ ମୂଳେ ତାର ବାସ
ଶଉର ବର୍ଣ ବାଂଗର ମନୁଷ୍ୟ ।
ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖିଲେ ସେ ଯେ ଡରଇ
କୃଷ୍ଣନାମ ଧଣ ତୃପ୍ତି କରଇ ।
ନିରତେ କଣୋଷ୍ଣ ଦର୍ଶନ କରେ
ଗତ ବାସନାକୁ ହୃଦରେ ଧରେ ।
ତାରକ ମନ୍ତ୍ର ସେ କରେ ଭଜନ
ବେଳ ଗୋଟି ପତ୍ର କରେ ଭୋଜନ ।

ସଦା ଆନନ୍ଦ ବ୍ୟଥା ନ ଘେନଇ
ଝରନ୍ତେ ନୟନେ ହସ ଦେଖଇ ।....ଇତ୍ୟାଦି

ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ବଳରାମଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଉପାଦାନ ମିଳେ । ତାହା ହେଉଛି "ତାରକ ମନ୍ତ୍ର ସେ କରେ ଭଜନ" । ଅନ୍ୟ ସବୁ ଉପାଦାନ ଯେପରି "କୃଷ୍ଣ ନାମ ଧରି ଭ୍ରମନ୍ତି କରଇ', 'ଗତ ବାସନାକୁ ହୃଦରେ ଧରେ', 'ସଦା ଆନନ୍ଦ ବ୍ୟଥା ନ ଘେନଇ', 'ଝରନ୍ତେ ନୟନେ ହସ ଦେଖଇ', ପ୍ରଭୃତି ପଂକ୍ତି ବଳରାମଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଧାରଣା ସବୁର ବିରୋଧ କରେ ନାହିଁ । ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଏହି ସବୁ ଉପାଦାନକୁ ସଂବଳ କରି ଅନ୍ତତଃ ପକ୍ଷେ, ଏତିକି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଇ ପାରେ ଯେ ସେ, "ଗନ୍ଧର କରଣ ବାଂଗର ମନୁଷ୍ୟ" ଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ବଳରାମଙ୍କୁ ପୁରୀବାସୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'ର ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଏହାର ସୂଚନା ମିଳେ । ଅଥଚ ଅଚ୍ୟୁତ ତାଙ୍କୁ ଏକାଂବର ବନ ଅଧିବାସୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

କବି ବଳରାମଙ୍କ ଆକୃତି ଓ ପ୍ରକୃତି, ତାଙ୍କର ରୂପ ଓ ରଂଗ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବହିଃପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର । ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ରୂପ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗ୍ରଂଥାବଳୀରୁ ହିଁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ । କବି ଘଟଣାବଳୀର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ଯେଉଁ ଗୁଣକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି, ସେ ସବୁକୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରତିବିଂବ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏହା ଏକ ଅଂଗ ମାତ୍ର । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ମନ ଓ ବଚନ, କଥା ଓ କର୍ମରେ ସମନ୍ୱୟ ଆଣିପାରେ ନାହିଁ । ବହୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଚାର କରୁଥିବା ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ଜୀବନରେ ବହୁ ଘୃଣ୍ୟ ଘଟଣାର ନାୟକ ହେଉଥିବା, ବାରଂବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଗ୍ରଂଥାବଳୀରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ବଳରାମଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଜୀବନ-ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକତରଫିଆ ଚିତ୍ର । ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଓ କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ହେଲାବେଳେ, ସେ ବିଫଳ କି ସଫଳ ହେଉଥିଲେ, ସେ ସବୁ କହିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଗ୍ରଂଥାବଳୀ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଚିତ୍ରିତ ବଳରାମଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତାଙ୍କର ଏକ ଭାବମୂର୍ତ୍ତିର ଚିତ୍ର । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଏହାକୁ କାବ୍ୟ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କୁହାଯାଇପାରେ । ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରୁ ଯାହା ମିଳିଛି, ସେ ସବୁକୁ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ବଳରାମ ଥିଲେ ଜଣେ ସତ୍ୟବନ୍ତ, ପରୋପକାରୀ, ଅହିଂସକ, ବିବେକୀ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଭକ୍ତ । ଧର୍ମ ଓ କର୍ମପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ସେ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଦୟା ଗୁଣ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଦର ଥିଲା । ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ, ମଣିଷ ଜାତି ବଳରେ ନୁହେଁ, କର୍ମ ବଳରେ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚ ବା ନୀଚ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶୂଦ୍ର ଜାତି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଆନ୍ତରିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ଧନମାନ ଓ ଆଧିପତ୍ୟ ପ୍ରତି ସେ ନିସ୍ପୃହ ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ଥିଲେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ସମ୍ରାଟ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥର କୌଣସିଠାରେ ସେ ତତ୍କାଳୀନ ଗଜପତିଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । ଏହି ସବୁ ସଦ୍‌ଗୁଣ ହେତୁ ଭକ୍ତ ଭାବରେ ସେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜପ, ତପ, ଧ୍ୟାନ ଓ ସମାଧି ସବୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ସମର୍ପିତ ଥିବାରୁ ସାଂସାରିକ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପ୍ରତି ଆଦୌ ପ୍ରଲୋଭନ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅଲୌକିକ ଗୁଣରାଜି ଯୋଗୁ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କୁ 'କୃପା ସିନ୍ଧୁ' ଭାବରେ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଶିଷ୍ଟ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଦେବକୀ ନନ୍ଦନ କହିଥିଲେ, 'ଜଗନ୍ନାଥ ବଳରାମ ଯାରେ ବଶ ହୟ' ।

କବି ବଳରାମଙ୍କ ପରୋପକାରିତାର କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବା ଘଟଣା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ । ଅଥଚ ପରୋପକାର ହେଉଛି ଭକ୍ତର ଏକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଏହା ସେ 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'ର ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ ପଦ ହେଉଛି,

> ପର ଉପକାରୀ ଅଟନ୍ତି ଯେବଣ ପ୍ରାଣୀ
> ଗମନ୍ତି ପୁରହୂରେ ଯେ ପୁରାଣ ବଖାଣି ।

ସତ୍ୟକହିବା ଭକ୍ତର ଅନ୍ୟତମ ଗୋଟିଏ ବଶିଷ୍ଟଗୁଣ । ଭକ୍ତ ବଳରାମଂକ ଜୀବନରେ ଏପରିଅନେକ ଘଟଣା ଘଟିବାର ପ୍ରବାଦଅଛି ଯାହାକୁ ସାଧାରଣତଃ ବିଶ୍ୱାସ ନ କରିବାର କଥା ଏବଂ ସେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନ୍ୟାୟତଃ ଦଂଡ ପାଇବା ବିଧେୟ । ଜୀବନର ଏପରି ସଂକଟପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିସ୍ଥିତିରେ କବି' ନିର୍ଭୀକତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ସତ୍ୟ କଥା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ କୁଂଠାବୋଧ କରି ନାହାନ୍ତି । 'ବଟ ଅବକାଶ'ରେ ଏହିପରି ଏକ ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ପରୋପକାରୀ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାପାଇଁ ଭକ୍ତ ବଳରାମ ବହୁ-ଦିନୁ ଆଶା ରଖିଥିଲେ । ନୀଳାଚଳ ପତି ଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତର ମନକଥା ଜାଣି ଦିନେ ତାଙ୍କୁ ସଂଗରେ ନେଇ ଲଙ୍କା ଯାତ୍ରା କଲେ । ଫିବାବେଳେ ବଳରାମଙ୍କ ହାତରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣନ ଝରି ଦେଲେ । ଲଙ୍କାରୁ ଫେରି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ଚାଲିଗଲେ, ସୁବର୍ଣ୍ଣନ ଝରିଟି ବାଉଳାରେ ବଳରାମଙ୍କ ଠାରେ ରହିଗଲା । ପରଦିନ ଖୋଜା ହେବାରୁ ବଳରାମ ନିଜେ ସୁବର୍ଣ୍ଣନ ଝରିଟି ନେଇ ସେବକମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଦେଲେ । ରାଜା ଏ ସବୁ ଶୁଣି ବଳରାମଙ୍କୁ ସତ୍ୟ କଥା କହିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମନୁଷ୍ୟ ଦେହରେ ଲଙ୍କା ଯିବା ଅତି ଆଚଂବିତ କଥା । ଲୋକେ ଶୁଣିଲେ ହସିବେ । କେବଳ ଝରଚୋର ହେବା ସାର ହେବ । ବଳରାମ ଅତି କାତର ଭାବେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଜଣାଇ-ବାରୁ

ହସି ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ତୁ ହୋ ଡରୁଛୁ କାହିଁକି
ଲଙ୍କା ବିଜେ କଥା ମିଛ ହୋଇବନି କି ।
ଲଙ୍କା ବିଜେ କାରଣ କହିବୁ ସବୁ ସତ
ଯଥାର୍ଥ କଥାକୁ ଏ ଆମ୍ଭର ସନମତ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅନୁଯାୟୀ ବଳରାମ ସତକହି ଦେଥିବାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଥିଲେ । ସତ ଉପରେ ବଳରାମଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ।

ସତ୍ୟ ପାଇଲେଟି ନର ସ୍ୱର୍ଗେ ବସେ ଯାଇ
ସତ୍ୟ ଲଂଘନ କଲେ ବହୁତ ପାପ ପାଇ ।

ପୁନଶ୍ଚ, କବି ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣିଥିଲେ ଲୋଭରୁ ପାପ ଓ ପାପରୁ ମୃତ୍ୟୁ, "ଲୋଭରୁ ଯେ ପାପ ହୁଏ ପାପରୁ ନିଧନ" । ସେଥିପାଇଁ ସେ ନିଜ ଜୀବନରୁ ଲୋଭକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପରିହାର କରିଥିଲେ । ଭଗବାନ ଯାହା ଦେଇଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । କବି ସେଥିପାଇଁ ବାମନ ଅବତାର ମୁଖରେ କହିଛନ୍ତି :

"ଧନ ରତ୍ନରେ ମୋହର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ" ।

ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ କବି ନିଜ କଥା କହିବାବେଳେ ସେହି କଥାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିଛନ୍ତି :

ଦାରସୁତ ଧନ ଜନ ସୁଖ ଭୋଗ ଶିରୀ
ଅଳପେ ଆପଣେ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି ତା ହରି ।

ଅଭାବବେଳେ ଲୋକେ ସାଧାରଣତଃ ରାଜଦ୍ୱାରରେ ଯାଚନା କରିବାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଅଥଚ ବଳରାମ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଦରକାର ପଡୁଥିଲା, ତାହା ସେ କୌଣସି ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଭିକ୍ଷା ନ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରୁଥିଲେ । 'ବଟ ଅବକାଶ'ରେ କବିଙ୍କ ଜୀବନର ଏଇ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଫଳିତ । ରାଜା ଯେତେବେଳେ ଏହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି, କବି ଅତି ଦୃଢ଼ କଂଠରେ ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇ କହିଛନ୍ତି—

ମୁଁ ବୋଇଲି ମୁଁ ଯେ ମାଗିବି କାହାକୁ
ମାଗିଲେ ମାଗଇ ଏକା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ।

କର୍ମ ହେଉଛି ମଣିଷ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ମାନଦଂଡ । ଭଲ କର୍ମ କଲେ ମଣିଷ ଯେପରି ଉଚ୍ଚ ଗତି ଲାଭ କରେ ନୀଚ କର୍ମ କଲେ ମଣିଷ ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ହେଲେ ବି ଚଂଡାଳ ସଂଗେ ଗଣିତ ହୁଏ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେଥିପାଇଁ ନିଜ ପିତାଙ୍କୁ ଚଂଡାଳ ବୋଲି କହିବାକୁ କୁଂଠା ବୋଧ କରିନାହିଁ ।

ଅସତ ପୁରୁଷ ସେ ଆମ୍ଭର କିସ ପିତା
ସତ୍ୟ ଥିବା ଚଂଡାଳ ଯେ ସେ ଇଷ୍ଟ ଦେବତା ।

× × ×

ଅପଚ ପ୍ରାଣୀ ମାନଙ୍କ ଦୋଷ ନାହିଁ କରୁ
ବେଦ ପୁରାଣରେ କହେ ଏମନ୍ତ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ କବି କେବଳ ବନ୍ଦେଇଲେ ଅନାଦର କରୁ ନ ଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦାନ ଦେଲେ ଧର୍ମ ହୁଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦ୍ୱିଜ ବ୍ରହ୍ମା । କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ କେବଳ ପଇତା ପକେଇଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୁହେଁ, ବେଦ ଧର୍ମ ଜାଣିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଯେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ, ପରଉପକାର ପ୍ରଭୃତି ସତ୍କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ଲୋଭର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ହୁଏ ଚଣ୍ଡାଳ । ଆରଣ୍ୟକ କାଣ୍ଡରେ ବ୍ରାହ୍ମଣାର୍ଥିକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ କବି ଯେଉଁ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି ତାହା ମୂଳରେ କବିଙ୍କ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ହିଁ ପ୍ରତିଫଳିତ । ସେଥିପାଇଁ ଲୋଭୀ, ସ୍ୱାର୍ଥବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ କବି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମୁଖରେ ଅଭିଶାପ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଛନ୍ତି :

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ବୋଇଲେ ରେ ସେତେ ଅରଜିବ
ଆର ଜନକୁ ଚଣ୍ଡାଳ ମାଣେ ହୋଇ ନ ଥିବ ।

× × ×

ଯଦ୍ୟପି ତୁମ୍ଭର ଥିବ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଧନ
ତଥାପି ବୋଲାଇବ ଭିକ୍ଷୁକ ବନ୍ଧୁ ଜନ ।
ମୁଠିକର ପାଇଁ ତେଜ ବୁଲିବ ଦେଇ ଦେଇ
ଅବଣିକାର କୋଣେ ନ ଥିବାକ କେହି
ବାଳ ବୃଦ୍ଧ ଯୁବା ସବୁ କରିବେ ବାଣିଜ୍ୟ ।
ଲୋଭ ପାଇଲେଣ ତୁମ୍ଭେ ଚକିବ ତନୁଜ ।

ଚଣ୍ଡାଳ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ଉଭୟେ ମନୁଷ୍ୟ, କେବଳ ନୀଚ କର୍ମ ହେତୁ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଚଣ୍ଡାଳରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ଉଚ୍ଚ କର୍ମ କଲେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଂଗେ ସମାନ ହୁଏ । ଲୋକେ

କହନ୍ତି ଚଣ୍ଡାଳକୁ ଛୁଇଁଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅପବିତ୍ର ହୁଏ । ବଳରାମ ଦାସ ଯେ ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ରାମାୟଣର କେତେକ ଘଟଣାରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଗୁହକ ଜାତିରେ ଶବର ହୋଇଥିଲେ ବି ଶ୍ରୀରାମ ତାକୁ ନିଜର ପ୍ରାଣ ସହ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଗୁହକ ଘରେ ରନ୍ଧା ଅନ୍ନପାଣି ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା । କେବଳ ପିତାମାତାଙ୍କର ସତ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସେ ଗୁହକଠାରୁ ବିଦାୟ ମାଗିଥିଲେ । ଲଙ୍କାରୁ ରାବଣ ବଧ କରି ଅଯୋଧ୍ୟା ଫେରିବା ପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା ଗୁହକକୁ ସମ୍ବାଦ ଦେବା । ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ ସମୟରେ ସେ ଗୁହକ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ ।

ଗୁହ ନାମେ ଶବର ପାଇଁ ସେ ଦିବ୍ୟ ଘର
ସମ୍ଭୁ ଘରଠୁଁ ସେ ଘର ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦର ।

ଶବରର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ କେବଳ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମହିମା ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନାହିଁ । ଏ ଗାଳ୍ପକୁ 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'-ରେ ଉଚିତ ସ୍ଥାନ ଦେଇ କବି ବଳରାମ ଶବର ଜାତି ପ୍ରତି ନିଜର ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଜାତି ଅଜାତିର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । 'ଭକ୍ତ ଅବକାଶ'ରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି--

ଦୂରେ ଥାଇ ଚିନ୍ତା କଲେ ନିକଟେ ହୁଁ ଥାନ୍ତି
ବଡ଼କୁଳ ନ ବାଛନ୍ତି ଜାତି ଏ ଅଜାତି ।

ଶମ୍ବୂକ ମୁନି ତପସ୍ୟା କରିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ପୁଅ ମରିବା ରାମାୟଣର କଥା । ତପସ୍ୟା କରିବାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟ ଜାତିର ଅଧିକାର । ଶୂଦ୍ର ତପସ୍ୟା କଲେ ସଂସାରରେ ଅହିତ ହୁଏ । କବି ବଳରାମ ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନକୁ ଯେଉଁ ଭଳି ଭାବେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ଶୂଦ୍ର ଜାତି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ । ତପସ୍ୟା

ବଳରେ ଶୂଦ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ଜାନ୍ତରେ ପରିଣତ ହେବା କଥା ପୁରାଣରୁ ଶୁଣି ଶୂଦ୍ର ତପସ୍ୱୀ ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରୀ ବିଗ୍ରହ କରି କାମ୍ବା ଶୁଖାଇ ଇନ୍ଦ୍ର ପଦ ଲଭିବା ପାଇଁ ତପସ୍ୟା କରେ । ତାହାର ଏହି ଅନଧିକାର କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗୁ ସେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦଣ୍ଡିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଫଳ ହେଲା ବିପରୀତ । ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ତ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ, କିଛି ଦିନ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ଭୋଗ କରିବା ପରେ ତପସ୍ୟାର ଫଳ ସରି ଯାଇଥାନ୍ତା ଓ ତାଙ୍କୁ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଅଥଚ ଭଗବାନଙ୍କ ମାନବ-ଅବତାର ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବଧ ହେବାରୁ ସେ ଅନ୍ତ୍ରାନ୍ତରେ କନ୍ଦ ହେଲା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅଧିକ ପଦ ପାଇଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହି ଘଟଣା ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ଦିବସରେ ପରିଣତ ହେଲା । ସେଥିପାଇଁ ଭାଦ୍ରବ ମାସ ଶୁକ୍ଲପକ୍ଷ ପଞ୍ଚମୀର ନାମ ହେଲା ଋଷି ପଞ୍ଚମୀ । ସେଦିନ ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଶୂଦ୍ରମୁନିଙ୍କୁ ସେବା କରିବେ ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀ ସୌଭାଗ୍ୟ ହେବେ । ଦୋଷରୁଣୀ ହେଲେବି ବୈକୁଣ୍ଠ ପାଇବେ । 'ଗୀତା ଅବକାଶ'ରେ ବାଉରୀ ଜାତିକୁ ଗୀତା ପାଠ କରିବାର ଅଧିକାର ଦେଇ କବି ଶୂଦ୍ର ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଆହୁରି ବୃଦ୍ଧି କରିଛନ୍ତି । ଶୂଦ୍ର ଜାତିର ମହିମା ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ'ର ରଚନା ।

କେବଳ ଶୂଦ୍ର ଜାତି ନୁହଁନ୍ତି ସମାଜରେ ଅବହେଳିତ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିକୁ କବି ଯେଉଁ ଭାବେ ସମ୍ମାନିତ କରିଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିର ମହିମା ସଂପର୍କରେ ସେ ଯେ ସଚେତନ ଥିଲେ, ଏହାହିଁ ଜଣାଯାଏ । ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିର ଗୁଣ ଅଛି, ଅବଗୁଣ ବି ଅଛି । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ସମାଜରେ ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛି ବିପଦର ହେତୁ । ଚଉଦ ଭୁବନରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେହିଁ ଅନ୍ୟାୟ କରିଥାନ୍ତି । କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ ବାଳି, ରାବଣ, ମହିଷାସୁର ପ୍ରଭୃତି ପୃଥ୍ୱୀର ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀର ନାଶ ଗଲେ । ଏହି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋଭରେ ପଡ଼ି ଇନ୍ଦ୍ର ସହସ୍ର ଯୋନି ହେଲେ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମନ୍ଦ

ପ୍ରାଣୀ । ଏକଥା ଜାଣିପାରି ସେ ବସ୍ତ୍ର କାଟି ସ୍ତ୍ରୀଠାରୁ ନିଜକୁ ଅଲଗା
କରି ନେଇଥିଲେ । ସମାଜରେ ଲୋକେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ନିନ୍ଦା
କରୁଥିଲେ ହେଁ, ସ୍ତ୍ରୀ ବିନା ସୃଷ୍ଟି ଶୋଭା ପାଏ ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛି
ଧର୍ମ, ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛି କର୍ମ, ଯୋଗ ପୁଣି ଭୋଗ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି
ଆଦ୍ୟ ବୀଜ ବ୍ରହ୍ମ । ସ୍ତ୍ରୀ ବିନା ପୁରୁଷ ଶୋଭା ପାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ
ସାଧ୍ୱୀ, କୁଟୁମ୍ବା । ସଂସାରର ଆଦ୍ୟ ବୀଜ ବ୍ରହ୍ମ । ସ୍ତ୍ରୀ ଯୋଗୁଁ
ସଂସାର ଆଗଯାଇ ହୁଏ । ବ୍ରହ୍ମା ସେଥିପାଇଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଆଗ ସୃଷ୍ଟି
କରିଛନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମହିମା ଜାଣି ବ୍ରହ୍ମା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ, ବିଷ୍ଣୁ
ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ, ଶିବ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ, ବରୁଣ ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରି-
ଛନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସଂସାରରେ ପ୍ରମଦା, ବାମା, ଯୁବତୀ, ବଲ୍ଲଭୀ,
କୁଟୁମ୍ବୀ, ଅଙ୍ଗନା, ସଉଭାଗୀ, ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଓ ଅବଳା ନାମରେ ପରି-
ଚିତ । ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଭାବେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା
ମୂଳରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତି ପ୍ରତି ବଳରାମଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକଟିତ । ସ୍ତ୍ରୀ ସବୁ
ଗୁଣର ଓ ଶୋଭାର ଆଧାର ହୋଇ ଥିବାରୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ
କରିବା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । 'ଜଗମୋହନ
ରାମାୟଣ'ରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା ଓ ନାରୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର
ଶୃଙ୍ଗାରିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ 'ଦାର୍ଢ୍ୟତାଭକ୍ତି'ର
ଲେଖକ କବିଙ୍କୁ ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଷୋଡ଼ଶ
ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧକଙ୍କ ଜୀବନରେ ଜଣେ ଜଣେ ସାଧନା-
ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ମିଳିଥାଏ । ଏପରିକି ଲୋକେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ
ସହ କାଶୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ବିବାହିତା କନ୍ୟା ଯାଠୀ ଦେବୀଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ କରି-
ଥାନ୍ତି । ଏହା ଥିଲା ସହଜ ସାଧନାର ପ୍ରଭାବ । କାବ୍ୟର ଶୃଙ୍ଗାରି-
କତାର ପ୍ରକାଶ ସେ କାଳର ଏକ ପାରମ୍ପରିକ ରୀତି ଥିଲା । ଏ
ସବୁରୁ ବଳରାମଙ୍କ ଜୀବନକୁ କଳଙ୍କିତ କରିବା ଅନୁଚିତ ।

ବଳରାମଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା ଥିବା ଏବଂ କୁଟୁମ୍ବ ପାଳନ ମତ ତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'ରୁ ଜଣାଯାଇଥାଏ । ତାଙ୍କ ମତରେ— କୁଟୁମ୍ବ ଲେଉଟଣ ଯେ ଆନ ଧର୍ମ କରେ ।

ଅନ୍ତେ ସେ ନରକ ପାଇ କହ୍ନ ପୁରାଣରେ
ଏବୁ ପୁଣ୍ୟମାନଙ୍କର କୁଟୁମ୍ବ ଯେ ମୂଳ
କୁଟୁମ୍ବ ନ ପୋଷିଲେ ଯେ ନାଶ ଯାଇ କୂଳ ।

କବି ବଳରାମଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୂଷଣ ଥିଲା ବିନୟ । 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତିରେ ତାଙ୍କ କବିତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେହେଁ ଏହାର କବି ରୂପେ ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

"ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ କବି ଜଗନ୍ନାଥ
ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାରେ ଲେଖିଲା ମୋର ହାଥ ।"

ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାଣ୍ଡ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ସଂସାରରେ ଏପରି ଲୋକ ନାହିଁ ଯାହାଠାରେ ଖାଲି ସଦ୍‌ଗୁଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଗୁଣ ସହ ଅବଗୁଣର ମିଶ୍ରଣହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ୍ରର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଆଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ଯେଉଁ ଲୋକ ନିଜର ଗୁଣ ଓ ଅବଗୁଣ ଚିହ୍ନିବାକୁ ସମର୍ଥ, ସେଇ ହେଉଛି ଏ ସଂସାରର ଆଦର୍ଶ । କବି ବଳରାମ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ମୁଖରେ ସଂସାରର ଏହି ଚରିତ୍ର ଗତିର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି :

ଏ ପୁଣ୍ୟ ମେଦନୀ ଯେ ମେଳିଛି ଜନ ବହେ
ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଏମନ୍ତ ଏକା ଜଣେ ନୋହେ
ଅବଶ୍ୟ ଦୋଷ କିଛି ଥାଇ ଯେ ଗୁଣ ଥିବେ
ମଧ ନ ମଣଇ ମୁହିଁ ସ୍ୱରୂପ କହିଲେ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ, ନୃପତି ଓ ବହୁକୁଟୁମ୍ବୀ ଲୋକମାନେ କଳିଯୁଗରେ ଯେ ନିନ୍ଦିତ ହେବେ ଏହା ଥିଲା କବି ବଳରାମଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟବାଣୀ । ଏମାନେ କଳିଯୁଗରେ ନିଜର ଧର୍ମକର୍ମ ଛାଡ଼ି ପତିତ ଭାବେ ପରିଗଣିତ ହେବେ । ବିଭୀଷଣ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପାଦତଳେ ଶରଣ ପଡ଼ିବାବେଳେ କଳିଯୁଗର ଏହି ଅଲକ୍ଷଣ ତିନୋଟି ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ବିଭୀଷଣଂକ ମନ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରୂପେ ସମୁଦ୍ରକୂଳକୁ ପଠାଇ ଦିଆଗଲା । ବିଭୀଷଣ ପ୍ରଥମ ଥର ସମୁଦ୍ରରେ ସ୍ନାନ କରି କହିଲେ, ମୁଁ ଯଦି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ ଆଚରଣ କରେ ତା'ହେଲେ ପର ଜନ୍ମରେ ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ରୂପେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ସ୍ନାନ କରି କହିଲେ —ମୋର ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଦି କପଟ ଥାଏ ତାହେଲେ ମୁଁ ଆର ଜନ୍ମରେ ରାଜକୁଳରେ ଜନ୍ମ ହେବି । ତୃତୀୟ ଥର ସ୍ନାନ କରି କହିଲେ, ଯଦି ମୋ ମନରେ ରାମଙ୍କ ପ୍ରତି କୁଟିଳତା ଥାଏ, ତା'ହେଲେ ପରଜନ୍ମରେ ମୋର ବହୁ କୁଟୁମ୍ବ ହେବେ । ବିଭୀଷଣଂକ ଏମନ୍ତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଶୁଣି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଏହାର ସଙ୍କେତାର୍ଥ ବୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେଲେ । ଅଥଚ ଶ୍ରୀରାମ ଏ ସବୁ ଶୁଣି ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଶରଣ ଦେଲେ । ଏ ସବୁ ଉକ୍ତିର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୃପତି ଓ ବହୁକୁଟୁମ୍ବୀ ହେବା ସାଧାରଣ ଭାବେ ପ୍ରଶଂସିତ ହେଉଥିଲେ ହେଁ, କଳିଯୁଗରେ ଏମାନେ କେବଳ ଯେ ଅନାଦୃତ ହେବେ ତାହା ନୁହେଁ, ଏ ଜନ୍ମର ପାପୀ ଲୋକମାନେ ହିଁ ପରଜନ୍ମରେ ଏ ଜନ୍ମର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ପାଇଁ ଏ ସବୁ ଜନ୍ମ ପାଇବେ ।

କବି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସଖା, ସୋଦର, ଅନୁଚର ଓ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ ଭାବରେ ନିଜକୁ ସବୁବେଳେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେହେଁ, ପ୍ରଚଳିତ କୌଣସି ଧର୍ମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ବିଦ୍ୱେଷ ନ ଥିଲା । 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'ରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାଣ୍ଡର 'ବନ୍ଦନା'ରୁ ଏହାହିଁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଶିବ, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦନା

କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାମ ବିଭୀଷଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସବୁ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ସବୁ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବଳରାମଙ୍କ ସମ୍ମାନ ଥିବା ସୂଚିତ ହୁଏ । କେବଳ ବୈଦିକ ଧର୍ମ ନୁହେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରତି କବିଙ୍କର କୌଣସି ଅନାଦର ନ ଥିଲା । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ଦୁଇଟି ଧର୍ମ ଲୋକପ୍ରିୟ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ କବି କହିଛନ୍ତି,—

"ବେଦ ବଉଦ୍ଧ ମୋହର ଏଇ ଦୁଇ ମତ
ମୁହିଁ ସିନା ଭଆଇଲି ଦେବତା ଦଇତ'

ବଳରାମ ଦାସ ସବୁ ପ୍ରକାର ଧର୍ମ ଓ ସବୁ ପ୍ରକାର ସାଧନା ମାର୍ଗକୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ହେଁ ଗର୍ବ,ଅଭିମାନ, ବାହ୍ୟାଡ଼ମ୍ବର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୃଣା ଥିଲା । ଏହାର ବିଶିଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ହେଉଛି : ରାବଣ ବଧ ପରେ ସୀତାଙ୍କ ଆସିବା କଥା ଶୁଣି ରାକ୍ଷସ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଭିଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ଜାନକୀଙ୍କର ଦ୍ୱାନ୍ଦୋଳା ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଛି । ଶ୍ରୀରାମ ଜନ-ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ଭାବ ବୁଝି ସୀତାଙ୍କୁ ଚାଲିକରି ଆସିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଆଦେଶ 'ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ'ରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଳରାମ ଏହାକୁ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ରାଜା ହେଉ-ଛନ୍ତି ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରଜା ପାଳକ । ପ୍ରଜାଙ୍କ ଅର୍ଜିତ ଧନରେ ରାଜକୀୟ ସୁଖ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ହେଁ ସେ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ପରି ଜଣେ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି । ଏହାହିଁ ଥିଲା ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ଆଦର୍ଶ । ସେଥିପାଇଁ ଉତ୍କଳର ଗଜପତି ବର୍ଷକେ ଥରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ଚଣ୍ଡାଳର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନିଜକୁ ଜନତା ସହିତ ମିଶିବାର ସୁଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବଳରାମ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ଏହି ଆଦର୍ଶକୁ ସୀତାଙ୍କ ପାଦରେ ଚାଲି ଆସିବା ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।

ବଳରାମଙ୍କ ହୃଦୟର ଏଇସବୁ ମହାମାନ୍ୟତା ଓ ଆଦର୍ଶ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆଦର । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଶା କାହିଁକି, ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷର ଏହାହିଁ ଥିଲା ପ୍ରକୃତ ଆଦର୍ଶ । ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହି ତଦନୁଯାୟୀ କାମ ନ କଲେ ଲୋକେ ଆଦର ଦେଖାଇବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନାଦର ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେତେବେଳର ଗ୍ରନ୍ଥ-ଲେଖକମାନେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ବିଶେଷ ସଚେତନ ଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ—

ଅଜପା ନ ଜପିଲା ଯେ ନ ଚିହ୍ନିଲା ଆତ୍ମା
ତାହାକୁ କେମନ୍ତେ ଆମ୍ଭେ ବୋଲିବା ମହାତ୍ମା
ଆତ୍ମା ପରଚେ କରଣ ସିଦ୍ଧେ ଯେବେ ମିଶି
ତାହାକୁ ପରମ ଯୋଗୀ ବୋଲି ଯେ ପ୍ରଶଂସି ।

ବଳରାମ ଦାସ କେବଳ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ନ ଥିଲେ, ସେ ଥିଲେ ସାକ୍ଷାତ ଧର୍ମଦେହ । ସେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି,ପରିବାର ବା ସମାଜର ନ ଥିଲେ, ସମସ୍ତ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିବା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବ୍ରତ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ' କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ବାସୀଙ୍କର ନୁହେଁ, ସମସ୍ତ ଜଗତବାସୀଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ପାଇଁ ସମର୍ପିତ ।

ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଜାଣିବାର ଆଉ ଏକ ଉପାୟ ହେଉଛି ସମାଜ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ । ସମାଜ ସହ ତାଙ୍କର ମନ ଯେଉଁଠି ମିଶିନାହିଁ, ସମାଜରେ ସେ ଯେଉଁଠି ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖିଛନ୍ତି ସେ ସବୁର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ସେ ଚିତ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରୁ ସେ ବିଶେଷ କରି ଦୁଇଟି ଗୋଷ୍ଠୀର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦ ରୂପେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରୁଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀ।

ଏମାନେ ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ କେତେକ ସାକ୍ଷୀ, ଶବଦ, ଦୁହା, ଶ୍ଳୋକ, ସୂକ୍ତ, ଗୀତ, ଓ କବିତାରୁ ପଦେ ପଦେ 'ଶିଖି ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ସବୁ ପଢ଼ି, ଅବୃତ୍ତି କରି ନିଜର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଏସବୁ ଯେ ସାଧକର ଗୁଣ ନୁହେଁ, ଏକଥା ସେ ନିଜେ ବୁଝି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀ ହେଉଛି ବିଭିନ୍ନ ଭେକ ଧାରଣ କରିଥିବା ଶ୍ରେଣୀ ଯଥା : ମାଳା, ତିଳକ ଧାରଣ କରିଥିବା ବୈଷ୍ଣବ; ଜଟା, ବିଭୂତି ଭୂଷଣ ଭୂଷିତ ଯୋଗୀ । କବିଙ୍କ 'ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭୂଗୋଳ'ରେ ଅଛି :

ସାକ୍ଷୀ ଶବଦ ଶିଖିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାଣୀଙ୍କି ଦେଖିଲେ ପଢ଼ନ୍ତି ।
ଦୁହାରେ କେ ତାହା ଶିଖିଣ ମିଛେ ହେଁ କହୁଥାନ୍ତି ଟାଣ ।
କେ ଅବା ଶ୍ଳୋକ ସୁମୃତ କରେ ଭଣ୍ଡାଇ ଅଛି ନାନା କାରେ
କେ ଅବା ସଂସାର ସାଗରେ ବୈଷ୍ଣବ ବେଶ ନିରନ୍ତରେ ।
ମାଳା ତିଳକ ଧରିଥାନ୍ତି ଉ ଅର୍ଥେ ସଂସାରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ।
ଜଟା ବିଭୂତି ଭୂଷଣ କେ ଫଳ ଆହାର କରେଣ ।

ଏମାନଙ୍କର ବାହ୍ୟାଡ଼ମ୍ବର, ଭଣ୍ଡାମି ଓ ଅଧର୍ମିତା ଯେ ଭକ୍ତ ବଳରାମଙ୍କୁ ବିବ୍ରତ କରିଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ । ଏମାନେହିଁ ଥିଲେ ସେ କାଳର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ସାଧକ ଓ ଭଣ୍ଡ ସାଧକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ରେଖା ଟାଣିବା ପାଇଁ ସାଧାରଣ ଜନତା ପାଖରେ ସହଜ ପନ୍ଥା ନ ଥିଲା । ଗୃହସ୍ଥ ନିଜର ଗୃହ ଜଞ୍ଜାଳ ମଧ୍ୟରେ ଘାଣ୍ଟି ହୋଇ ପ୍ରକୃତ ସାଧକମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନ ଥିଲା । ଏହାହିଁ ଥିଲା ବଳରାମଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ଦୁଃଖ । ଏମାନେ ଯେ କେବଳ ଜନତାଙ୍କୁ ଭଣ୍ଡୁଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ । ବଳରାମଙ୍କ ପରି ସାଧକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ଧର୍ମବେଶୀ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବଳରାମଙ୍କୁ କେତେବେଳେ ବେଦାନ୍ତର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ତ, କେତେବେଳେ ଗୀତାର

ଅନୁବାଦ । ଏମାନଙ୍କ ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ସେ ବାରମ୍ବାର ବ୍ରାହ୍ମଣକର୍ମନିଷ୍ଠ-ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ବିଚାର ପାଇଁ ରାଜଦରବାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ବଳରାମଙ୍କ ପରି ଜଣାଶୁଣା ଭକ୍ତ ସେତେବେଳେ ଏପରି ଭାବେ ଦଣ୍ଡିତ ହେଉଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଧାରଣ ସାଧକମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ଭଣ୍ଡ ତପସ୍ୱୀ ଓ ଚଣ୍ଡିକିମାନଙ୍କୁ ଉପହାସ କରିବା ବଳରାମଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିଚାୟକ ଥିଲେହେଁ, ଏହା ଥିଲା ସେ ସମୟର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟିକ ପରମ୍ପରା । ନିଜ ଧର୍ମ ବା ସାଧନ ମାର୍ଗକୁ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାକୁ ସାଧକମାନେ ପ୍ରାୟ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସରଳାଦାସ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଲେଖାରୁ ଏହାର ବହୁ ଉଦାହରଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ବଳରାମଙ୍କ ସଂଘର୍ଷମୟ ଜୀବନର ଶେଷର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'ର ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଉପାଖ୍ୟାନ । ମନୁଷ୍ୟର ମହାନତା ଏହାର ଜାତି, କୁଳ ଓ ବଂଶ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ସାଧନା ହେଉଛି ଏହାର ପ୍ରକୃତ ମାନଦଣ୍ଡ, ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ବଡ଼ ହୁଏ । ଅନବରତ ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୁର୍ଗୁଣ କାମ ଓ କ୍ରୋଧକୁ ଦମନ କରିପାରିଲେ ସେ ହୁଏ ପ୍ରକୃତ ସାଧକ । ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଉପାଖ୍ୟାନରେ ଏହାହିଁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବାରୁ ବଳରାମଙ୍କର ଏହା ଅତି ପ୍ରିୟ । 'ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ'ର ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର କଥାବସ୍ତୁ କବିଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିପାରି ନାହିଁ । ସେ 'ମହାଭାରତ' 'ହରିବଂଶ' ଓ 'ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ'ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଉପାଖ୍ୟାନର ସହାୟତାରେ ଏହାକୁ ଆହୁରି ପଲ୍ଲବିତ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଥିବା ତ୍ରିଶଙ୍କୁ ଉପାଖ୍ୟାନର ମୂଳସ୍ରୋତ 'ହରିବଂଶ' ହେଲେହେଁ କବି ଏଥିରେ ବହୁ ନୂତନ ତତ୍ତ୍ୱର ସମାବେଶ କରିଛନ୍ତି ।

'ହରିବଂଶ'ରେ ସତ୍ୟବ୍ରତ ତିନୋଟି ମହାପାପ ଯୋଗୁଁ ତ୍ରିଶଙ୍କୁରେ ପରିଣତ ହେଲେ । 'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'ରେ ତ୍ରିଶଙ୍କୁଙ୍କର ତିନୋଟି ପାପ କଥା ଥିଲେହେଁ, ଘଟଣା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପ ଧାରଣ କରିଛି ।

'ହରିବଂଶ'	'ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ'
୧-ପର ସ୍ତ୍ରୀ ହରଣ	୧-ବ୍ରାହ୍ମଣ କନ୍ୟା ବିବାହ ।
୨-ଗୋ ହତ୍ୟା	୨-ଗୋ ହତ୍ୟା
୩-ଗୋ ମାଂସ ଭକ୍ଷଣ	୩-ଗୁରୁଜନଙ୍କ ଅମାନ୍ୟ ।

ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କ ପର ସ୍ତ୍ରୀ ହରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିବା ମୂଳରେ କବି ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅବିବାହିତା ବ୍ରାହ୍ମଣକନ୍ୟାକୁ ସତ୍ୟବ୍ରତ ବଳାତ୍କାରରେ ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି । ଉଭୟ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ଫଳରେ ଏହି ବିବାହ ସମାହିତ ହୋଇଛି । ତେବେ ବି ସମାଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଏକ ଅପରାଧ । ସେଥିପାଇଁ ସତ୍ୟବ୍ରତ ରାଜ୍ୟରୁ ନିର୍ବାସିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସତ୍ୟବ୍ରତ ଯେଉଁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ସେସବୁ ସମାଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅପରାଧ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ, ତାଙ୍କର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ପରୋପକାର । ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଅନ୍ନକଷ୍ଟରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଭଳି ଉପକାର ଆଉ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସତ୍ୟବ୍ରତ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ତପସ୍ୟାର ଶକ୍ତି ତଥା ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କ ପରୋପକାରହିଁ ତାଙ୍କୁ ସବୁ ପାପରୁ ମୁକ୍ତକରି ସ୍ୱର୍ଗରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ କରିପାରିଛି ।

ଏହିପରି ନାନା ନୀତି, ନିୟମ, ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାର, ଉପାଖ୍ୟାନ, ଉଦାହରଣ ଦେଇବେଳେ ବଳରାମଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଜୀବନ-ଦୃଷ୍ଟିର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

'ମାଟିମଟାଳ'- ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଏକ ନର୍ବୀର୍ଯଧ ସୃଷ୍ଟି

ଆଦିକନ୍ଦ ସାହୁ

ଭାରତୀୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଉପରେ ରଚିତ ଓ ୧୯୬୪ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ମାଟିମଟାଳ' ଏହା ଭାରତରେ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମ୍ମାନ 'ଜ୍ଞାନପୀଠ ପୁରସ୍କାର' ଲାଭ କରିଛି । ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିବା ଏ ଉପନ୍ୟାସଟିର ଉତ୍କର୍ଷମାନ ସମ୍ପର୍କରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଜିଜ୍ଞାସା ସୃଷ୍ଟି ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟକୃତି କହିଲେ ଯାହା ବୁଝାଏ ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ସମଗ୍ର ରୂପ ବା କଳାକୃତିର ଏକ ଶୈଳ୍ପିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ବା ଚମତ୍କାରିତା । କଳାର ଏହି ଚମତ୍କାରିତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ପରିକଳ୍ପନା ହିଁ କଳାର ଏସ୍‌ଥେଟିକ୍ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ପରିପନ୍ଥୀ ବୋଲି ବୁଝାଯାଇପାରେ । 'ମାଟିମଟାଳ'ର ସେ କାନଭାସ୍‌ଟି ଏତେ ବିରାଟ ଯେ, ତା'ର ସମଗ୍ର ପରିଧି ବା ବୃତ୍ତଟିକୁ ଥର ଥର କରି ନ ଦେଖିଲେ ଦେଖି ହୁଏନା । ପୁଣି ସେ କାନଭାସ୍‌ଟିର ଏକ ବିସ୍ତୃତ ବ୍ୟାପ୍ତି ସିନା ଅଛି, ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ନାହିଁ । ତେଣୁ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ସେହି ବିସ୍ତୃତ ଅଥଚ ବୈଚିତ୍ର୍ୟହୀନ କାନଭାସ୍‌ଟିକୁ ପାଠକ ତା ମନୋଭୂମିରେ ଅଙ୍କିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ ।

ସମୁଦାୟ ଉପନ୍ୟାସଟିର ଗୁରୁତ୍ୱ ୧୯୫୫ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭାରତୀୟ ଗ୍ରାମ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀ ଯୋଜନାର ସଂଗଠନା ଉପରେ । ନାୟକ

ରବିର କର୍ମଭୂମି 'ଫୁଲଶରୀ' ସତେ ଅବା ଗ୍ରାମ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳ ରୂପାୟନ ହୋଇଥିବା ଜିଲ୍ଲା ବା ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ପୁରସ୍କୃତ ଗୋଟିଏ ଗାଁ । ମୂଳତଃ ଉପନ୍ୟାସଟି ଭାରତସରକାରଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରପ୍ରଚାରସଂସ୍ଥା ତରଫରୁ ପ୍ରଦର୍ଶିତହେଉଥିବା 'ଗ୍ରାମ୍ୟସଂଗଠନା'ର ବଡ଼ଟ୍ରେଲର୍ ପରି ମନେହୁଏ । ମୋଟଉପରେ ପୁଣି ମୂଳବିଷୟ ସହିତ ସଂଯୋଜିତ ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକର ସଂଲଗ୍ନତା ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । 'ମାଷ୍ଟରଷ୍ଟୋକ' ତେଣୁ କଳାର ଘନବଦ୍ଧତା (କମ୍ପାକ୍ଟନେସ୍) (ଯାହା ଯେ କୌଣସି ଉନ୍ନତ କଳାକୃତିର ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଣ) ପରି ଏକ ଶୈଳ୍ପିକ ଗୁଣବିବର୍ଜିତ ହୋଇଛି । ସଂଗଠନାର ରାଜ-ମାର୍ଗରେ ଉପନ୍ୟାସଟିର ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ନବମପୁ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ବାହାରିଛନ୍ତି ଭୂଦାନ କର୍ମୀମାନଙ୍କ ପରି, ଯେଉଁ-ମାନଙ୍କର ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ସ୍ଲୋଗାନ୍ । ହଜାରେ ପୃଷ୍ଠାର ଏ ଛବି ମାନସିଂହଙ୍କ ଭାଷାରେ କ୍ଲାନ୍ତିକର କ୍ରୋଡପୂରଣ ନିଶ୍ଚୟ । ଏହି ସ୍ଲୋଗାନ୍ ସହିତ ଫୁଲଶରୀ ଗାଁର ସମାଜବାଦୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଂଗଠନା ଚୀନ୍ ବା ରୁଷିଆ ଦେଶର କମ୍ୟୁନ୍ (Commune) ଗୁଡ଼ିକୁ ବାରମ୍ବାର ମନେ ପକାଇ ଦିଏ । ଚିତ୍ର ଅବା ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ସ୍ଥୂଳ ଅବା ଅନ୍ତସାରି ବିଶେଷ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ବା ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ନ ଥାଇ ଯେଉଁ ରୈଖିକ ଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ଏ ଉପନ୍ୟାସରେ ତାହା ହିଁ ହୋଇଛି ।

ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ରବି ଏ ପୃଥିବୀର ଗୋଟିଏ ସହଜ ମଣିଷ—ଏ କଥା କୌଣସି ପାଠକ ଭାବି ପାରିବେନା । ସେ ଅତିମାନବ ଭାବେ ଚିତ୍ରିତ । ମାୟା ନାହିଁ, ମମତା ନାହିଁ, ଯୌବନର ଦେହ-ଧର୍ମ ନାହିଁ । ଡାରଉଇନ୍ ଅବା ଫ୍ରୟେଡ୍‌ଙ୍କ ଦେହ ଓ ମନର ମଣିଷ ରବି

ନୁହେଁ । ଜୀବଧର୍ମିତତ୍ତ୍ୱର ଭବ ଏକ ମଣିଷ ଯାହା ଭିତରେ ଗୋପୀବାବୁ ଏ ଦେଶର ଗାନ୍ଧୀ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଠାରୁ ଅଧିକ ଅତିମାନବୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ଭବ ଚରିତ୍ର-ଚିତ୍ରଣ ସାରା ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଚାର-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଏତେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ଉଲଙ୍ଗ କରି ଦେଇଛି ଯାହା କଳା ବା ଶିଳ୍ପର ପରିପନ୍ଥୀ । ବିଭ୍ରାନ୍ତ ମୋହନ ଦାସ ଭିତରୁ ଗାନ୍ଧୀର ଜନ୍ମ; ରତ୍ନାକର ବାଲ୍ମୀକି ହୋଇଛନ୍ତି; ଶୁଦ୍ଧୋଦନ ପୁତ୍ର ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ କଥା ମନସ୍ତତ୍ୱ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିକ ସଂସ୍କାରର ଏ ସବୁ ଉତ୍ତରଣକୁ କେତେ ସ୍ୱାଭାବିକ ନ କରିଛି ! ସେଥିପାଇଁ ଏ ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଭିତରେ ପାଠକ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାର୍ଗର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ତଥା ପ୍ରାଣବାନ ଗତିଧାରା ଦେଖେ । ମାତ୍ର ଗୋପୀବାବୁଙ୍କ ଭବ ସତେ ଅବା ଜାତ-ବୁଦ୍ଧ । ତା' ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଉତ୍ତରଣ ନାହିଁ; ତା' ଚିନ୍ତାର ସଂଘର୍ଷ ନାହିଁ, ବରଂ ତା' ଜୀବନର ପ୍ରବୃତ୍ତି ତା'କୁ କେବେ ପୀଡ଼ିତ କରିନି; ଯେଉଁ ପୀଡ଼ନର କାହାଣୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଧର୍ମୀ ଆଲେଖ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଭବ ଭିତରେ ପୁଣି ଯେଉଁ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ତ୍ୟାଗ ଏବଂ ନିଃସଙ୍ଗତାର ବିକାଶ ଗୋପୀବାବୁ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ତା'ର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ ସ୍ୱାଭାବିକତା ବରଂ ଭୁଲ ଆଦର୍ଶ ଭିତରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି । ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଚେତନାର ଯେଉଁ ସବୁ ସ୍ତର ଆଜିର ଲେଖକ ଫୁଟାଇବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଛି ଜୀବନଧର୍ମିତାର ଗୁଣ ଯୋଗୁଁ ତାହା ଆଜିର ପାଠକ ପାଇଁ ବାସ୍ତବ ମାର୍ମିକ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଏଠି ଭବ ଚରିତ୍ର ପାଠକ ମନରେ ସେ ମାର୍ମିକତା ସୃଷ୍ଟି କରୁନାହିଁ । ଭବ ଏତେ ଆଦର୍ଶପ୍ରିୟ ହୋଇଛି ଯେ, ପାଠକ ନିଜ ଭିତରେ ଭବକୁ ବା ଭବ ଭିତରେ ନିଜକୁ ଅଧିକାଂଶ ପୃଷ୍ଠାରେ ଦେଖି ପାରିନି ।

ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ 'ପ୍ରେମାଶ୍ରମ' ଉପନ୍ୟାସର ପରିକଳ୍ପନା ଥିଲା ଏହି ସେବା ଓ ସମବାୟର ପ୍ରବୃତ୍ତିପ୍ରବଣତାରୁ । ସେଠି କିନ୍ତୁ ବହୁ ସବୁ

ଘଟଣା ଅବା ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରତିପତ୍ତି ପଛଆଡ଼େ ଦଉଡ଼ିବା ପରି ମନେ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ ଅନୁଗାମିତ୍ୱ ଆମେ ଗୋପୀବାବୁଙ୍କ 'ମାଟିମଟାଳ' ଉପନ୍ୟାସରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁ 'ପ୍ରେମାଶ୍ରମ'ରେ ତା' ଆଦୌ ନାହିଁ। ଅନ୍ୟ ଭାବରେ କୁହାଯାଇପାରେ, 'ମାଟିମଟାଳ'ରେ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଘଟଣା ପାଇଁ ସନ୍ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି। ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ପୃଥିବୀରେ ଖୁବ୍ ସଫଳ ହୋଇଛି ସେଗୁଡ଼ିକର ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ଚରିତ୍ର-ବିକାଶରେ କେବଳ ସନ୍ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି। ପାଠକ ତା' ଆପଣାର ସଞ୍ଚିତ ଅନୁଭୂତି ସବୁକୁ (ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ଅରକ୍ଷା ଓ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଥାଉନ୍ତୁ) ସାଧାରଣତଃ ଚରିତ୍ର ଭିତରେ ମିଳାଇ ପଡ଼େ। ସେଇଥିପାଇଁ ବହୁ ପୃଷ୍ଠାର ଗଦ୍ୟ କାହାଣୀକୁ ସେ ଏତେ ନିବିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ପଢ଼ିଥାଏ। 'ମାଟିମଟାଳ' ସହଜ ତଥା ଏକ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶପ୍ରବଣ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ପାଠକର କ୍ଲାନ୍ତି ଆଣେ ଓ ରବି ଛବି ଚରିତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ ସେଥିପାଇଁ ସ୍ୱାଦ୍ୟ ହୋଇପାରେନା।

କାହ୍ନୁ ଚରଣଙ୍କ 'ଅଦେଖା ହାତ'ର ଗୀତା ଭିତରେ ମଣିଷ ଜାତିର ଦୈନ୍ୟଦୁଃଖଗ୍ରସ୍ତ ସହସ୍ର ଅନୂଢ଼ା ନିଜକୁ ଯେପରି ଦେଖିପାରେ ଆଜି ତା'କୁ ଆପଣାର କରିପାରେ, ଯୌବନର ଚଞ୍ଚଳ ଆଚରଣ ଭିତରେ କେତେଜଣ କୁମାରୀ କନ୍ୟା ଛବିର ଆଦର୍ଶକୁ ନିଜ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖି ପାରିବେ? ରବି ଛବି ଏ କ୍ଲେଦାକ୍ତ ପୃଥିବୀର ସହଜ ମଣିଷ ପରି ମନେ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ। ମନେ ହୁଅନ୍ତି ବରଂ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ-ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୁଇଟି ନିର୍ଜୀବ କଂପ୍ୟୁଟର ପରି।

ଗୋପୀବାବୁଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ସବୁର ଅଧ୍ୟୟନଦ୍ୱାରା ବହୁପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ବିଳମ୍ବିତ ଶୈଳୀ ବିଷୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ପାଠକ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଜାଣନ୍ତି। ଏ ଜାଣିବାଟା ସବୁଠାରୁ ଖୋଲଖୋଲା ହୋଇଯାଏ 'ମାଟିମଟାଳ'ରେ। 'ମାଟିମଟାଳ'ରେ କିଛି ଶୈଳ୍ପିକ ସଂଯମ ବା

ସ୍ୱଗୋପଣୀୟତା ଅବା ବସ୍ତତା ଅଛୁ ଯାହା ସୃଷ୍ଟିଧର୍ମୀ କଳାକୃତି ବିଶେଷତଃ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟର ଅଭିବ୍ୟଂଜନାଗତ ଚାପ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି—ଏ କଥା ସହଜରେ ପାଠକ ମନେ କରି ପାରେନି; ବରଂ ଏକ ଉଲଙ୍ଗ ପ୍ରବୃତ୍ତିପ୍ରବଣତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ।

ଭାରତର-ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନବୋଧ ତଥା ଜୀବନପ୍ରିୟତାକୁ ନେଇ ନାଟକ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ଭ୍ରମଣବୃତ୍ତାନ୍ତ ଲେଖିଥିବା ସିନ୍ଥିଆ ବୋଲ୍ସଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ଭାରତ ମୋର ଘର' ଗ୍ରନ୍ଥର ଭାବ ଓ ଭାଷା ପାଠକର ହୃଦୟକୁ ଯେପରି ଛୁଏଁ, 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନ ବିଷୟକ ବର୍ଣ୍ଣନା ସେପରି ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରେନା । କାରଣ ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରଚାର-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଷୟରେ ପାଠକ ମୂଳରୁ ହିଁ ବଡ଼ ଏଲର୍ଜିକ୍ । ସମୁଦାୟ ବିଷୟଟି ଯେତେ ଅବା ଔପନ୍ୟାସିକ ଗୋପୀ-ବାବୁଙ୍କ ନିହାତି ଏକ ଆତ୍ମଭାବକଥନସର୍ବସ୍ୱ ଦୀର୍ଘ ସାହିତ୍ୟିକ ବର୍ଣ୍ଣନା । ପୁଣି ଶିଳ୍ପାଂଶର ଗତିଶୀଳତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଆବେଦନକ୍ଷମତା ଯେପରିବିଳମ୍ବିତ ତଥା ବିକ୍ଷିପ୍ତ, ତା'ର ଅବବୋଧନ, କ୍ଷମତା ମୂଳ ରବି-ଛବିର ପ୍ରେମଭାବନା ବିଷୟଦ୍ୱାରା ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଗ୍ରାମଗଠନା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅଯଥା ଶିଥିଳ ହୋଇଛିସିନା, କଳାସୃଷ୍ଟିର ଚୂଡ଼ାନ୍ତରୂପ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ଏପରିକି ମୂଳ ଶିଳ୍ପର ଉତ୍ତରଣକ୍ଷମତା ବର୍ଣ୍ଣନାର ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି । ରବି-ଛବିର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରଣୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ଉଚ୍ଚକିତ ପ୍ରଣୟ ଭାବନାର ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ଗମ ହୋଇଥିଲା ସେ, ତାହା 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଯୋଜନା ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଭିତରେ ଏପରି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ମୂଳସ୍ପନ୍ଦକୁ ସେପାଇଁ ଶକ୍ତି ହୁଏନା ।

ପରିକଳ୍ପନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଭାରତବର୍ଷର ଭୂଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅବା ଗ୍ରାମଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଉପରେ ଲିଖିତ ଯେ

କୌଣସି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକା ସୃଷ୍ଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯାହା 'ମାଟିମଟାଳ'ର
ମନକଳ୍ପନା ତଥା ତାର ପଟଭୂମି ପ୍ରାୟ ତାହା ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।
ମିଖାଇଲ ଶୋଲକୋଭ୍, ଟଲଷ୍ଟୟ କିମ୍ବା ମେଲଭିଲ୍‌ଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ-
ଗୁଡ଼ିକ ଗମ୍ଭୀର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ହେଁ ଅଜସ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା
ଭିତରେ କିନ୍ତୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକରେ ମଣିଷ ଓ ତାଂ'ର
ସୁଖ ଦୁଃଖର ଶାଶ୍ବତ କାହାଣୀ ଲେଖା ଯାଇଛି । ସେପାଇଁ ସେ ସବୁ
ଉପନ୍ୟାସମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଚାର ବଡ଼ କଥା ନ ହୋଇ କଳାଶ୍ରୀ ସୃଷ୍ଟି
କରିବା ହିଁ ବଡ଼ କଥା ହୋଇଛି । 'ମାଟିମଟାଳ'ରେ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ
ଔପନ୍ୟାସିକ ଘଟଣା ଉପରେ ଏପରି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ରବି
ଲବ ପରି ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଧିକାଂଶ ଚରିତ୍ର ଘଟଣା
ପଶ୍ଚାତରେ ରହିଗଲା ପରି ମନେ ହୁଅନ୍ତି । ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସେଥିପାଇଁ
ବାୟୁବୀୟ ବା ଭାସମାନ ଜଣା ପଡନ୍ତି ।

ପୁଣି ଶିଳ୍ପ ଓ ଚରିତ୍ରକୁ ଯୋଡ଼ି ଦେବାର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ
ଗୋପୀନାଥ ସଂଯୋଜକ ଭାବେ ଏତେ ବେଶୀ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ
କରନ୍ତି ଯେ, ସେ ଅଧିକାଂଶ କଥା ନିଜେ ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ ହିସାବରେ
କହିଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭ ଭାଷଣ-ସୁଅରେ ପାତ୍ର ପାତ୍ରୀମାନେ ସତେ
ଯେପରି ଭାସି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଶିଳ୍ପ ଓ ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁଠି ବେଶୀ
ପ୍ରାଣବାନ ମନେ ହୁଅନ୍ତି, ସେଠି ଲେଖକ କିନ୍ତୁ ବେଶୀ ନେପଥ୍ୟରେ
ଥାଆନ୍ତି ଓ ଯେଉଁ ବାର୍ତ୍ତା ଦିଅନ୍ତି ତାହା ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ସୁଖ
ଦୁଃଖର ଘଟଣା ପ୍ରବାହ ଭିତରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏ ସବୁ
ନଥାଇ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଠି ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାଷଣରେ ମୂର୍ତ୍ତ, ସେଠି ଏକ
ପ୍ରକାର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟତା ଥାଇପାରେ, ମାତ୍ର ତାହା ସୁଖ-
ପାଠ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । 'ମାଟିମଟାଳ'ର ସମୁଦାୟ ଶୈଳୀଟି ଏହି
ଧରଣର । ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଅନର୍ଗଳ ବକ୍ତୃତାପ୍ରବଣତା କୌଣସି

ବଧି ନିଷେଧ ମାନ ନାହିଁ । 'ମାଟିମଟାଳ' ପଢ଼ୁଥିଲା ବେଳେ ତେଣୁ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଶୈଳୀ ସମ୍ପର୍କରେ ମାନସିଂହଙ୍କ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଅଭିମତ ବାରମ୍ବାର ମନେପଡ଼େ :

> ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ସୁଖପାଠ୍ୟ ନୁହେଁ । ମହାନ୍ତି କେଉଁଠି କଲମକୁ ବନ୍ଦ କରିବେ ତାହା ଆଦୌ ଅଭ୍ୟାସ କରିନାହାନ୍ତି ଓ ଲେଖି ଚାଲିଥାନ୍ତି, ଯେପରି କି ତାଙ୍କର ସହୃଦୟତମ ପାଠକର ମଧ୍ୟ ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତି ଘଟିବ ।...ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସାବଳୀ ବେଶୀ କାଳ ଜନପ୍ରିୟ ନ ହେବାର ଆଶଙ୍କା; କାରଣ ସେଗୁଡ଼ିକରେ କୌଣସି ଶାଶ୍ୱତ ମାନବିକ ସମସ୍ୟା ସବୁର ବିଚାର ହୋଇନି; ହୋଇଛି କୌଣସି କୌଣସି ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ଯାହା ଅଳ୍ପକାଳ ଭିତରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଯିବାର ଆଶା । ('ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ', ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର (କଟକ), ୧୯୬୭, ପୃ. ୪୦୩)

'ମାଟିମଟାଳ' ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପାଠକର ଅନ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ କ'ଣ ଅଛି ? ରବି ଛବିର ସମ୍ପର୍କ ଯୌବନର ସଂଯମ ଓ ସଂଗଠନ ଭିତରେ ଯେପରି କଠିନ ହୋଇ ଯାଇଛି ଜୀବନର ସହଜ ଅଭ୍ୟାସ ଅବା ପ୍ରେମର ସଂଭାବ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସେଠି କାହିଁ ? 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଆବେଦନ ସେପାଇଁ ପାଠକ ମନରେ କୌଣସି ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରୁନାହିଁ । ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ପାଠକର ସ୍ମୃତିରେ ବେଶିଦିନ ଅପାଶୋରା ହୋଇ ରହିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ଯେପରି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ରହି ପାରନ୍ତି ।

କାରଣ, ଏ ପୃଥିବୀରେ ମହତ୍ତର କିମ୍ବା ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ କୌଣସି ଆଦର୍ଶ ଅପେକ୍ଷା ପାର୍ଥିବ ଜୀବନବୋଧର ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜନା ମଣିଷକୁ ବେଶୀ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ମୋଲନୋଭ, ଏରେନବର୍ଗ, ପୁଷ୍କିନ ଯେଉଁ

ଲିପ୍ସାବଦ୍ଧ କରି ଆଙ୍କିଛନ୍ତି ତଥା ସାମ୍ୟବାଦୀ ସମାଜର ଯେଉଁ କଥା ବାଢ଼ିଛନ୍ତି, ତାହା ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ଅଧିକ ପ୍ରଭାବ ସେଇଠି, ଯେଉଁଠି ସେମାନେ ବୋମାବର୍ଷୀ ବିମାନ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଆକାଶ ତଳେ ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ପାପ ଶିଶୁର ମମତାକୁ ଅଶ୍ରୁର ଅକ୍ଷର ଭିତରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଅଶୀତିବର୍ଷ ବୃଦ୍ଧ ଧୀବର ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରେ ଯେତେବେଳେ ତା'ର ମୃତ ପତ୍ନୀ କଥା ମନେ ପକାଉଛି ସେତେବେଳେ ସେହି ଦୃଶ୍ୟମାନଙ୍କରେ ହେମିଂଗ୍ ୱେଙ୍କର **"The Old Man and the Sea"** ର ପାଠକ ବେଶି ଭାବ-ପ୍ରବଣ ହୁଏ, ଯଦିଓ ଉପନ୍ୟାସର ମହାନ୍ତି ମାନବତାବାଦର ଉଚ୍ଚତମ ଆଦର୍ଶ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ତତ୍ତ୍ୱ ଅବା ପ୍ରଚାର କୌଣସି କାଳରେ କଳାର ମାନ ବଢ଼ାଏନି ବରଂ କଳାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନିକରେ । ଶଦ୍ୟାପନ୍ତ କବିତାର ତତ୍ତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ଗୋପଦାଣ୍ଡର ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ କନ୍ଦାକଟା ହିଁ ଅଧିକ ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ।

'ମାଟିମଟାଳ'ର ତତ୍ତ୍ୱ ପାଠକର ମନକୁ ଛୁଏଁ ନାହିଁ, ଯେମିତି ଛୁଇଁଛି ତାଙ୍କର 'ଦାଦିବୁଢ଼ା', 'ପରଜା', 'ହରିଜନ', 'ଲୟବିଲୟ', ଅବା 'ଦାନାପାଣି' ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ । 'ମାଟିମଟାଳ'ର ରବିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନନ୍ଦ ଚହିମିଲଦାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ କାଞ୍ଚପୁ ଯୋଜନାର ସ୍ରୋତରେ ଯେପରି ମାମିଲ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହାରୁ ସେମାନେ ଅଧିକ ଆଦର୍ଶାୟିତ ହେବାଲ ସେମାନଙ୍କ ସହଜ ଆଚରଣ-ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଭୁଲ ଠିକ୍ ଅବା ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଭିତରେ ଘାଣ୍ଟି ହୋଇ ଧୂଳିମଖା ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଚାଲନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର କରି ନିଜ ଭିତରେ ଓ ନିଜକୁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଖିବାର ଯେଉଁ ମାନସିକ ସନ୍ତୋଷ ଅବା ସାନ୍ତ୍ୱନା ମିଳେ,

'ମାଟିମଟାଳ'ର ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରି ପାରିନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଜନପଦର ଜଣେ ବେକାର ଯୁବକ ରବିକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ । ବରଂ ରବି ତା'କୁ ଦୂରତମ ପୃଥିବୀର ଭିନ୍ନ ଏକ ମଣିଷ ଭଳି ମନେ ହୁଏ । ଅତ୍ୟଧିକ ଆଦର୍ଶସଂଯୁକ୍ତ ହେଲେ ସଂସ୍ଥାପିତ ଚରିତ୍ରଟିକୁ ଆଜି ନିଜସ୍ୱ ଅବବୋଧ ବା ଅନୁଭୂତି ଭିତରେ ଅବଧାରଣା କରି ହୁଏ ନାହିଁ । ବନ୍ଧ୍ୟା ସାରିଆ ପୁତ୍ରବତୀ ହେବା ପାଇଁ କେଉଁ ତପସ୍ୟା ନ କରିଛି ! ସାରିଆର ଏହି ଅତୃପ୍ତିତା ଆମ ଆଖିକୁ କେତେବାର ଅଶ୍ରୁ ସଜଳ ନ କରେ ! ପୃଥିବୀର ଏମିତି ଚିରନ୍ତନ କଳା ଗୌରବ ଲାଭ କରିଥିବା ବିଶ୍ୱବିଶ୍ରୁତ ଉପନ୍ୟାସ-ମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଶାଶ୍ୱତ କାଳ ପାଇଁ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି ସେମାନେ ମଣିଷର ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଠନ ଅବା ବେଦନାଦଗ୍ଧ ମନକୁ ଉଖାରିଛନ୍ତି । ପାଠକ ଆପଣାର ସଂବେଦ୍ୟ ମନଦେଇ ନିଜସ୍ୱ ଅନୁଭୂତି ଭିତରେ ସେ ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖେ । କାହ୍ନୁବାବୁଙ୍କ 'ଅଦେଖା ହାତ'ର ଗୀତା ସେ ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ପାରିଛି । ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ପୁଷ୍ପ, କଳା, ଅବା ପୁନି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍‌ଗତ ଅଶ୍ରୁ ଭିତରେ ପଢ଼ୁଥିବା କେତେ ଶୀତଳ ଜହ୍ନରାତି ମନେ ପକାଇ ନ ଦିଅନ୍ତି !

ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ 'ଗୋଦାନ' ବା 'ପ୍ରେମାଶ୍ରମ' ଖାଲି ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ନୁହେଁ, ସାରା ପୃଥିବୀର ଦୁର୍ଗତ କୃଷୀ ମୂଲିଆ କଥା ଲେଖିଛି । ଶାଶ୍ୱତ ସମସ୍ୟର ନିସ୍ପନ୍ଦରେ କୃଷୀ ମୂଲିଆର ଜୀବନକୁ ଜୀବନ୍ତ କରି ଆଙ୍କିବାପାଇଁ ସେ କେତେ ନେଗେଟିଭ ପ୍ଲଟ୍‌ର ପରିକଳ୍ପନା ନ କରିଛନ୍ତି ! ଉପନ୍ୟାସକୁ ତାହା ଅଧିକାଂଶରେ ସୁଖପାଠ୍ୟ କରିଛି । 'ମାଟିମଟାଳ'ର ଘଟଣା ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯଦି ଏକ ଯୌଗିକ ଗଳ୍ପ

(**Compound Plot**)ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା ତା ହେଲେ 'ମାଟିମଟାଳ' ଅଧ୍ୟୟନର କିଛି କ୍ଲାନ୍ତି ଅପନୋଦିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତା । କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ କାନଭାସ୍‌ର ଛବି ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଧରି ଦେଖିବାପାଇଁ ପାଠକଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ । ରବି ଗୃହକେନ୍ଦ୍ରିକମୁଖୀ ହୋଇ ନିଜ ଗାଁରେ ସଂଗଠନ ଭିତରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞାରୁ 'ମାଟିମଟାଳ'ର ବିଷୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଶେଷ ହୋଇଛି ସଂଗଠନାର ସାଫଲ୍ୟରେ । ସଫଳତାର ଏହି କାହାଣୀକୁ ଔପନ୍ୟାସିକ 'ଶାନ୍ତି ଓ ସ୍ୱସ୍ତି'ର ପଦପଦକା କବିତା ଭିତରେ ସତେ ଅବା ଲେଖିଛନ୍ତି ! ମନେ ହୁଏ, ସତେ ଯେପରି 'ସର୍ବେ ସନ୍ତୁ ନିରାମୟା' ଭାବର 'ମାଟିମଟାଳ' ଏକ ଦୀର୍ଘାୟିତ ଏକକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ମାତ୍ର, ଯେଉଁ ବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ଶିଳ୍ପ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକ ବିସ୍ତୃତିକରଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଭାରତୀୟ ପଲ୍ଲୀଜୀବନ ଅବା ତା'ର ଜୀବନପ୍ରିୟତାର କଳାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ 'ମାଟିମଟାଳ' ଏକ ସ୍ଥିତିକୃତ ମେଡ଼ିଓକର୍ (**mediocre**) ସୃଷ୍ଟି ସିନା, ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ।

ବ୍ୟର୍ଥ ସମୟର ମୂଲ୍ୟାୟନ : ଶ୍ରୀ ପ୍ରମୋଦ ପଣ୍ଡା

(୧)

କୌ ରଙ୍ଗର ଜ୍ୟାମିତି ସତରେ
ଏବେ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ କରେ ମୋତେ
ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିସାରି ଉଠିବାରେ
ଠାଣି, ନଦୀ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ସାକ୍ଷୀ କରି
ନିଷ୍ଠୁର ସତ୍ୟର ସାମ୍ନାସାମ୍ନି ହେବାରେ ॥

ହେ ସମୟର ଋଚିର ଯାଦୁକର
କ'ଣ ସବୁ ଦେଖାଉଛ ତୁମର ଲୀଳାଖେଳା ପାଇଁ
ଆତ୍ମସ୍ଥ ବିଶ୍ୱାସର ବିମର୍ଷତା
ନା ଆତତାୟୀ ଭୂମିକାର ଉଦ୍‌ବେଗତା !!

ସମସ୍ତ ବନ୍ଧୁଅର ଫୋପାଡ଼ ଦିଏ
ମୋ ପ୍ରେମିକାର ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍
ବେଳେ ବେଳେ ଅବଶ ଦେହକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରେ
ଶୂନ୍ୟ ଗର୍ଭର ଯନ୍ତ୍ରଣା ମଧ୍ୟରୁ ଉଠାଇ ଆଣି । ପୁଣି
କେତେବେଳେ ଚକ୍ରର ଭୂମିକାର ସ୍ପର୍ଶ ତ
କେତେବେଳେ ନିଃସଙ୍ଗତାର ମନନ ଚେତହେବ ।

ଆଉ କିଏ ବା ଅଛି ଏତେ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ଯେ
ଯନ୍ତ୍ରଣି ଚିହ୍ନାଇ ଦେବ ବର୍ତ୍ତୁଳ ଶୋକକୁ
କାଳର ସତ୍ୟରେ ॥

(୨)

ମୁଁ କ'ଣ ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ଡାକିବି
ବେପରୁଆ ବିଶ୍ୱାସର ନିଜ ଲୋକମାନଙ୍କୁ
କ'ଣ ବୋଲି ସ୍ପର୍ଶାତୁର କୁହୁକିନୀ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ
ସମୟର ବର୍ଚ୍ଛା ମୁନରେ ରକ୍ତାକ୍ତ କରିବି
ବିଦଗ୍ଧ ମାଧବର ମନଭୁଲା ଭୂମିକାରେ ?

ସତରେ ସମସ୍ତର ଝୁଲମନଠାରୁ ଆଉ ବେପରୁଆ
କଏ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ବ୍ୟପନ୍ନ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ
ଠେଲି ଦିଏ ତ କେତେବେଳେ
ଡବ୍ ଡବ୍ ଆଖିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦିଏ
ଅନୁଭୂତିର ସଙ୍କୋଚ ମଧ୍ୟକୁ
ବା ଅବାସ୍ତବ କଳ୍ପ ଅଲୁଅର ସ୍ୱପ୍ନକୁ ।

(୩)

ସମସ୍ତର ସର୍ତ୍ତ ସବୁ କଳା ପଡ଼େ
ଦୁଃଖର ରଙ୍ଗରେ । ପୁଣି ଆହ୍ଲାଦମୀ
ନାଗ୍ରଙ୍କ ମେଳରୁ ସମସ୍ତ ଓହ୍ଲାଇ ଆସେ
ତ୍ରିରଙ୍ଗୀ ଠାଣିରେ ।
ସବୁଜ ଖେଳର ନିୟମ
ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ମୁଖରିତ ସମସ୍ତ
ପିଲାର ଚକିତ ଶୁଦ୍ଧାଣୀରେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ସମସ୍ତ
ନର୍ତ୍ତକୀର କଟାକ୍ଷରେ ଲାଞ୍ଛିତ ସମସ୍ତ
ଆଉ ମଞ୍ଚର କରତାଳରେ /
ନେତାଙ୍କର ମିଛ ଭାଷଣରେ /
ରେଶନର 'କ୍ୟୁ' ରେ /
ବସ୍ଲୁଷାର ସ୍ଲୋଗାନ୍‌ରେ /
କବିର ଭାବନାରେ
ଚିର ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ସମସ୍ତ
କେଉଁ ଝୁଲମନର ସତ୍ୟରେ ବା
ଲାଗି ରହି ଯାଇଛୁ ନା ସମ୍ପର୍କ ଯୋଡ଼ୁଛୁ ।
ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପୁଣି ଶେଷରୁ ଆରମ୍ଭ ଯାଏଁ
ଶବ୍ଦଙ୍କର ଇଲାକା ମଧ୍ୟରେ ॥ ●

ସାଂପ୍ରତିକ କବିତାରେ ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଅନୁଭୂତିକୁ ଆଖିରେ ରଖି ଭାଷା, ରୂପକଳ୍ପ ବା ଗଢ଼ଣ କରିଆରେ କ୍ରମେ ସେ ଅନୁଭୂତିକୁ ଯେପରି ଏକ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ସ୍ତରକୁ ଅଣାଯାଏ, ପ୍ରମୋଦ ପଣ୍ଡାଙ୍କ କବିତାରେ ତାର ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଯାଏ । 'ସମୟ' ବା କୌଣସି ଅତିନ୍ଦ୍ରିୟ (ଆବ୍‌ଷ୍ଟ୍ରାକ୍‌ଟ) ବିଷୟକୁ ପୃଷ୍ଠଭୂମି କରାଯାଇ କବିଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ଓ ଚେତନାକୁ ବିବଦମାନ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଭିତରେ କ୍ରମେ ଏକ ବିପରୀତମୁଖୀ ଅସଂଲଗ୍ନ ସ୍ତରକୁ ନିଆଯାଇ ଆଧୁନିକ କବିତାର ନୂଆ ପରିଚୟ ଗୋଟିଏ ମିଳିବାର ସଂଭାବନା ହୁଏତ ଏହି କବିତାରେ ରହିଛି । ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଅନୁଭୂତିର ମୂଳକଥା । ତେବେ ଦୁର୍ବୋଧତାର ଅଭାବ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାକୁ କେତେକାଂଶରେ ପ୍ରଭାବିତ କରେ, ଯା'ଙ୍କ ସମସାମୟିକ କବିଚେତନାରେ ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ତିନିଭାଗରେ କବିତାଟିକୁ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରଥମଭାଗରେ ଯେ କେହି ପାଠକ ଦୋହଲୁଥିବା ଅସହାୟ ମନ ସଂବଂଧରେ ସୂଚନା ପାଂତି । କବିଙ୍କ ମନର ଆବର୍ତ୍ତନ 'ସମୟ' ବା 'ସମୟର ବିଚିତ୍ର ବିଚିତ୍ର ଯାଦୁକର'କୁ ସାକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ବହୁ ପ୍ରକାରର ବାହ୍ୟିକ ପରିଚୟ ଭିତରେ ନିଜର ସଂଜ୍ଞା ଖୋଜି ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ସମ୍ବେଦନଆ ଜୀବନର ଜ୍ୟାମିତିକ ସୂତ୍ର କବିଚେତନାକୁ ସ୍ୱପ୍ନରୁ ବାସ୍ତବଆଡ଼େ ଟାଣି ନେଇ 'ନିଷ୍ଠୁର ସତ୍ୟ'ର ସାମନାସାମନି ହେବାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଦେଇଛି, ଯଦିଓ ଏକ 'ସଦା ବର୍ତ୍ତମାନ' ଏ ପ୍ରକାର ଅନୁଭୂତିକୁ ସମର୍ଥନ କରେ । ଅହେତୁକ

ଅତୀତ ଏବଂ ଅନାଗତ ଭବିଷ୍ୟତ ଭିତରେ ବର୍ତ୍ତମାନର କୌଣସି ଗତି ବା ସ୍ଥିତିସ୍ଥାପକତା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯୋଡ଼ିଏରୁ ଗୋଟିଏ ବାଟ ବାଛିନେବାକୁ ହବ : 'ବିମର୍ଷତା' ବା 'ଉଦ୍‌ବେଗତା' । ବୋଧହୁଏ ବିମର୍ଷତା କବି ଚେତନାକୁ ନିଶ୍ଚିତଭାବରେ ଶିକାର କରେ । ସମସ୍ତ ବିନ୍ଦୁଥର ତାଂକ 'ପ୍ରେମିକାର ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍' ସବୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଛ । ଅଥଚ ଅଂଗେ ନିଭାଇଥିବା ଶୂନ୍ୟ ଯଂତ୍ରଣାର ଶେଷ ହେଉନାହିଁ । ସଫଳତା ହାସଲ କରିବାକୁ ଚତୁର ଭୂମିକାରେ ବାହାରିବାକୁ ହେଉଛ ତ ନିଃସଂଗ ବିଫଳତାରେ ପ୍ରେମର ଉପସଂହାର ହେଉଛ । ଏ ସବୁ କେବଳ ସମୟର ଇଂଗିତରେ ହେଉଛ । ତେଣୁ କବିଂକ ବିମର୍ଷତା ଓ ଶୋକ କ୍ରମେ ସମୟର ପାଣିରେ ବତୁରିବା ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ଅନ୍ୟ ଏକ ପରିଚୟ ନେଇଥିବାର ମନେହୁଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ଉଦ୍‌ବେଗତା ଓ ବିମର୍ଷତାର ସଂଘର୍ଷ ଘଟି କିଛି-ସମୟ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବେଗତା କବିଚେତନାକୁ ଅଧିକାର କରେ । 'ଟେବିଲଗୁଆ ବିଶ୍ୱାସ'ର ପ୍ରତିନିଧିମାନଂକୁ ଡକାଇ 'ସମୟର ବର୍ଚ୍ଛାମୂନରେ' ଜୈବିକ-ଲାଳସାକୁ ତୃପ୍ତ କରିବାର ଏକ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛ । କିଂତୁ ପ୍ରତାରଣା କରି 'ବିଦଗ୍ଧମାଧବର ମନଭୁଲା ଭୂମିକାରେ' କେତେଦିନ ଅଭିନୟ କରିବା ସଂଭବ ? ତେଣୁ ମନର ସ୍ଥିରତା ନାହିଁ । ଗତିହୀନ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂଗେ ତାଳ ନ ମିଶାଇ ନିଜର 'ବିପନ୍ନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା' ବା ଦୋହଲିବା ଅବସ୍ଥାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ତାର ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅବାସ୍ତବ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ବା ଅନାନ୍ୟ ପରମ୍ପରକୁ ଟାଣିରଖି ପଳାଇଯିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛ । ଏ ପଳାଇଯିବାଟା ଜୀବନରୁ ନୁହେଁ । ନିତିଦିନିଆ ଜୀବନରୁ ନିଜେ ତିଆରି କରିଥିବା କାଳ୍ପନିକ ଜୀବନକୁ । ତେଣୁ 'ବର୍ତ୍ତମାନ' ଗତିହୀନ ମନର ଗତ ଭାବ । ଏଲିୟଟଂକ 'ଫୋର୍ କ୍ୱାର୍ଟେଟ୍‌ସ୍'ରେ ପ୍ରାୟ ଏପରି ପଂକ୍ତି କିଛି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯେପରି :

Time past and t!me future
Allow but a iittle consciousness. ('Buint Nortonr')

ଅତୀତ ଓ ଅନାଗତ କିଛି ସ୍ମୃତି ବା ଆକାଂକ୍ଷା କବିଙ୍କୁ ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ନୁହେଁ ।

ତୃତୀୟସ୍ତବକରେ ପୁଣି ବିମର୍ଷତା । 'ଦୁଃଖର ରଙ୍ଗରେ' ସଂସାରର ସବୁ ଆଶ୍ୱାସନା କଳା ପଡ଼େ । ଅନେକ ଦୁଃଖ ଭିତରେ ସ୍ଥିତିହୀନ ମନକୁ ସମୟ ହୁଏତ ପୁଣି ଆକର୍ଷଣ କରିପାରେ 'ସରଙ୍ଗୀ ଠାଣିରେ ।' ଅର୍ଥାତ୍ ସମୟର ବହୁଳ ଜନଧର୍ଷଣରେ କବିଚେତନା କେଉଁ ଭୂମିକାରେ ବାହାରିବ, ତା' କେବଳ ସମୟର କାମ । କବି ବା ମଣିଷ କେବଳ ଗୋଟାଏ ଖେଳନା । ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଭିତରେ ଅନ୍ତଃପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତିଗୁଡ଼ିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବାହାରି ଆସେ । ଅନେକ ଚରିତ୍ର ଭିତରେ ଏକ ସମୟର ଅବତାରଣା । 'ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ସମୟ / ପିଲାର ଚକିତ ଚହାଣୀରେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ସମୟ...... ନେତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧଭାଷଣରେ / ରେଶନ୍‌ର 'କ୍ୟୁ'ରେ / ବସ୍ତିବାର ସୋପାନରେ'..... ଇତ୍ୟାଦି ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଚରମ ବ୍ୟର୍ଥତା ଓ ବିଷଣ୍ଣତାର ପ୍ରତୀକ । ତେଣୁ 'ଶବ୍ଦ' ବା ସଂପର୍କମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏ ପାଖ ସେ ପାଖ ଦୋହଲିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମନ ସେଇ ଶବ୍ଦ ବା ସଂପର୍କମାନଙ୍କୁ ମିଶାଇଦେବାର ଚେଷ୍ଟାକରି ଶେଷରେ କେବଳ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଉଛି । ଏଣୁ ବ୍ୟର୍ଥତା ସହିତ ଝୁଲିବାର ସ୍ୱାଭାବିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଥିବା ମନେହୁଏ ।

ସମୟ-ଚେତନାକୁ ପ୍ରାଗୈତିହାସିକ ସାହିତ୍ୟ ବା ମହାକାବ୍ୟରେ ଯେପରି ଭାବରେ ନିଆଯାଇଛି, ସାଂପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟରେ ତାର ସମାନ୍ତରାଳ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖାଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଭଗବତ୍ ଗୀତା, ଉପନିଷଦ କିମ୍ବା ମିଲ୍ଟନ୍‌ଙ୍କ 'ପାରାଡ଼ାଇଜ୍ ଲଷ୍ଟ'ରେ ମଣିଷର

ସବୁ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତ୍ୟର ଅନେକ ଉପରେ ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ଅନନ୍ତ ମହା-
ସମୟର ସୂଚନା ଦିଆଯାଇ କର୍ମବାଦ ବା ଭାଗ୍ୟବାଦର ଧାରଣା
ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି । ଫଳେ ଏଇ ମହାସମୟକୁ ଅ-ପରୀକ୍ଷିତ
ଅନେକ ମତ ବା ଚିନ୍ତାଧାରା ସହିତ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଇ ଏକ ଅସ୍ପଷ୍ଟ
ଅଦୈହିକ ସ୍ତରରେ ରଖାଯାଇଛି । ଦର୍ଶନର ଦୁର୍ବୋଧତା ଭିତରେ
ନିଜର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ହରାଇ ସମସାମୟିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିତାରେ ସମୟ
ତାର ଅଲଗା ପରିଚୟ ନେଇଛି । 'ଫୋର କ୍ୱାର୍ଟେଟସ୍'ରେ ଏଇ
ଦାର୍ଶନିକ କ୍ଳିଷ୍ଟତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରମୋଦ
ପତ୍ରୀଙ୍କ କବିତାରେ ସମୟର ପରିଚୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା । ଏକ
ବାସ୍ତବ, ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନର ପରିସର ଭିତରେ
ସମୟକୁ ରଖାଯାଇ କବିଚେତନାକୁ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।
ବିମର୍ଷତାରୁ ଉଦ୍‌ବେଗତା ଏବଂ ପୁଣି ବିମର୍ଷତା : ଏ ପ୍ରକାର ପରି-
ବର୍ତ୍ତିତ ଚେତନାକୁ ସମୟର ଅଂଶବିଶେଷ ଭାବରେ ନିଆଯାଇଛି ।
କୌଣସି ଘଣ୍ଟା ସହିତ ସମୟକୁ ତୁଳନା କରାଯାଇ ଦୋଳକ ସହିତ
ଅସ୍ଥିରମନ ବା ଚେତନାକୁ ତୁଳନା କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ସମୟକୁ
'ଆବଷ୍ଟ୍ରାକ୍ଟ୍' ସ୍ତରକୁ ଆଣାଯାଇ ଏକ ଅତିବାସ୍ତବ(ସରିଅଲିଷ୍ଟ୍)
ସ୍ତରରେ ରଖିବାର ଗୋଟାଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିବା ପରି
ମନେହୁଏ । ଏଠାରେ ସମୟ ବହୁବିଧ, ସମାଜଚେତନାରେ
ପରିଚିତ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟାମକ । କବିଙ୍କ ଅନୁଭୂତି, ବିଚ୍ଛିନ୍ନ
ହେଲେ ବି, ତାର ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । ସମୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ
ସମ୍ପର୍କରେ ଏହା ଏକ ପ୍ରୟୋଗବାଦୀ ଲେଖା କହିଲେ ଠିକହେବ,
କାରଣ ସମୟକୁ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ସମାଜଚେତନାରୁ ଆଣି ବ୍ୟକ୍ତି
ଚେତନା ସହିତ ଫଳେ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ବାହ୍ୟକେନ୍ଦ୍ରିକ

ଅଧୁନିକତା ସଂଗେ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଖାପଖୁଆଇ ତାକୁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ 'ବେପରୁଆ' ବା ସ୍ୱାଧୀନ କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଲା, କବି ଚେତନା ନୂଆ ଏକ ସଂଭାବନାମୟ ମୋଡ଼ରେ ଠିଆ ହେଇ ରାସ୍ତା ଠଉରାଇବା ଚେଷ୍ଟାରେ ଅଛି । ତେଣୁ ସମୟର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଖୁବ୍ ସୂଚନାତ୍ମକ ମନେହୁଏ ।

କବିତାର ଆଂଗିକ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ମିତ୍ରାକ୍ଷର ଓ ମୁକ୍ତ ଛନ୍ଦର ମିଶ୍ରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼େ । ଭାଷାର ସମତା ଅନେକାଂଶରେ ବ୍ୟାହତ ହେଇଛି, ଯେପରି "ବରୁଣ ଶୋକକୁ କାଳର ସତ୍ୟରେ / ବିଦଗ୍ଧ ମାଧବର ମନଭୁଲା ଭୂମିକାରେ / ଡବ୍ ଡବ୍ ଆଖିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦିଏ......" ଇତ୍ୟାଦି । ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ଅନୁଭୂତି କୌଣସି କବିଂକର ଖୁବ୍ ବ୍ୟକ୍ତି-ଗତ ହେଲେ ବି ଭାଷା ଓ ପ୍ରକାଶଭଂଗୀରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମତାର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି । ଏଠାରେ ସେ ପ୍ରକାର ଅଭାବ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ତେବେ ତୃତୀୟ ଭାଗରେ ଚାଳିକାସୁଲଭ ଶୈଳୀର ବଳିଷ୍ଠ ବ୍ୟବହାର କରା-ଯାଇଛି । ଏଠାରେ ଇଂରାଜୀଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ ଇତ୍ୟାଦି ଯେପରି ଯଥାର୍ଥ, କୌଣସି ଶବ୍ଦର ବାରଂବାର ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ପ୍ରତୀକବାଦୀ ପ୍ରୟୋଗ କବିଂକ ଭାଷାର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଯେପରି ସୁନ୍ଦରୀ ନାରୀ ସହିତ ସମୟର ତୁଳନା ହେଇଛି କିଂବା ଶବ୍ଦମାନଂକର ବିସ୍ତୃତ ଭିତରେ ହୁଏତ ସଂପର୍କମାନଂକୁ ଯୋଡ଼ିବା ବା ଅଲଗା କରିବାର କ୍ଷମତା କେବଳ ସମୟର ଅଛି : " ...ନା ସଂପର୍କ ଯୋଡୁଛି

ଆରଂଭରୁ ଶେଷ ପୁଣି ଶେଷରୁ

ଆରଂଭ ଯାଏଁ

ଶବ୍ଦଂକର ଇଲ୍ଲିକା ମଧ୍ୟରେ ।"

ଏଠାରେ ପ୍ରତୀକବାଦୀ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ସମୟର ନୂଆ ପରିଚୟ ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ହେଇପାରିଛି ।

ରୂପକଳ୍ପ କବିଂକର ମୌଳିକତା । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଯେଉଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଏଠାରେ ଦେଖାଯାଏ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରୂପକଳ୍ପ । 'ଟାଣ, କଦା ବର୍ତ୍ତମାନ', 'ଶୂନ୍ୟ ଗର୍ଭର ଯନ୍ତ୍ରଣା', 'ବରୁଣ ଶୋକ',

'ସମସ୍ତର ସନ୍ଧି' ବା 'ରେଶନ୍'ର 'କ୍ୟୁ' ଇତ୍ୟାଦି ରୂପକଳ୍ପ ବାଛିନ୍ନତା ଭିତରେ ଏକକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପାଠକ ଆଖିରେ ଥୋଇପାରେ । 'ଚତୁର୍ଥ ଶୋକ' ସମସ୍ତଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣାର ରୂପକଳ୍ପ ଦ୍ୱୈତଭାବଂ କୌଣସି ଅଳ୍ପମାତ୍ରାରେ ସହ୍ୟ କରିଥିବା 'ସାଚୁରେଟେଡ୍' ହୋଇଯାଇଥିବା ଯନ୍ତ୍ରଣାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରୂପକଳ୍ପ । 'ବିଟ୍' କବିମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିବାର ମନେହୁଏ । ଅନେକ ରୂପକଳ୍ପକରିଆରେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି କରିଯୋ ପ୍ରଭୃତି 'ବିଟ୍' କବିମାନେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତତା ରଖନ୍ତି ଏଠାରେ ସେ ପ୍ରକାର ଶୈଳୀ ଦେଖାଯାଏ । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଏକ ସମୟୋପଯୋଗୀ କବିତା ଭାବରେ ନିଆଯାଇ ପାରେ ।

—ସତ୍ୟଶଙ୍କର ମିଶ୍ର

●

ଅପିଲ୍ଆଲୁ : ବିବେକାନନ୍ଦ ଜେନା

(୧)

ଅହଲ ତୁମର କେତେ ଯୋଜନ ଓ
କେତେ ନଦୀର ସ୍ରୋତର ଡାକ
ପାର ହୋଇ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସେ,
ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକେ ଯେବେ ସହରର ନଗ୍ନ ଦେହ
କେତେ ଶୋଭ ଦିଶେ ।

ତୁମେ କେଉଁଠି କେଜାଣି ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଛାଇରେ
ଛାଇଚକ୍କା କେଉଁ ପୋଖରୀର
ସଲଜ୍ଜ କାଳ୍ପନିକତା ପରି, କେତେ ଦୂରେ
ଛାଇର ଦ୍ୱୀପରେ ତୁମେ
ଏବଂ ତୁମ ଶୋଭ ଦେହ ଦିଶେ ।
ଅଧଅଧେ ଅଛ ତୁମେ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକେ
ଯଦି ନ ବୁଲିବ, ତୁମ ଅହଲ ବି
ମୋ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବି ଅସୁଥିବ

କହୁଥାଅ ।

କେଉଁ ଗମ୍ଭୀର ହ୍ରଦେ
ତୁମ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଦେହ ଭାସେ ?

(୨)

ପଥ ଦିଶେ ନାହିଁ ତୁମକୁ ବି
ଏବଂ ତୁମେ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ନାନ ସରି ଅନ୍ଧ
ଅଗଣାର ବାପଠାରୁ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।
କେବଳ ପବନ ଏବଂ ପାଦଶବ୍ଦ ।
ଅକାଙ୍କ୍ଷାର କମ୍ପନ ଓ ଦୀପାଲୋକ ।
ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ତାଳ ଅଉ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ।
ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଗଛଙ୍କ ଛୁଆଁଟ ଏବଂ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ-
ମାନଙ୍କ ଲତାରେ ଛୁଏ ଅଶ୍ରୁ ଓ
ଦୁର୍ଗର ପ୍ରାଚୀର ଥରେ ।
ଅକାଙ୍କ୍ଷା, କମ୍ପନ ।
ଏବଂ ତୁମେ ଦୀପ ଜାଳି ଫେରିବା ପଥରେ
ବାତାୟନେ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ।
ଛବି ମୋ 'ଶବ'ର ।

ଦୁଇଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ବିଭକ୍ତ ଏ କବିତାଟି ଦୁଇଟି ଭାବାବେଗ-ଦ୍ୟୋତକ ଏକ ନୂତନଧର୍ମୀ କବିତା । ପ୍ରଥମଟିରେ ଅନେକ ଜିଜ୍ଞାସା, ସମ୍ଭାବନା ଓ ଅନୁଚ୍ଚାରିତ ଆଶାବାଦିତାର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଜିଜ୍ଞାସାର ଉତ୍ତର, ସମ୍ଭାବନାର ସମାଧାନ ଓ ଦେହାତୀତ ପ୍ରେମର ଉତ୍କଂଠା ପ୍ରକଟିତ ।

କବିତାଟିର ସ୍ୱର ମାର୍ମିକ ପ୍ରଣୟାନୁରଣନ । ପରିବେଶ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ, ନୀରବ ସ୍ମୃତି-ଦୀପ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ରଜନୀ । ଶବ୍ଦ ବିନ୍ୟାସ, 'ସଂଗଠନ, ଶୃଂଗାରିକତା ଓ ପରିବେଷଣରେ ନୂତନ ସ୍ୱାଦ କବିତାକୁ ବେଶ୍ ମଂଜୁଳ କରିପାରିଛି । କିଂତୁ କବିତାରେ ସନ୍ନିହିତ କାହାଣୀ-ଶିଳ୍ପର କ୍ଳିଷ୍ଟତା କବି ଓ ସାଧାରଣ ପାଠକ ମଧ୍ୟରେ କିଛିଟା ଆପାତ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, କହିଲେ ଅବାନ୍ତର ହେବ ନାହିଁ । ମୁଖ୍ୟତଃ କବିତାର ତ୍ରୟୋଦଶ ପଂକ୍ତି ପରେ''କହିଯାଅ''- ରସାନୁଭୂତି ପ୍ରତି ଏକ ଅନାକାଂକ୍ଷିତ ଆଘାତ ।

ସ୍ମୃତିବିଷ୍ଟ କବି ନିଜର ସ୍ମୃତି ଭିତରେ ପ୍ରେୟସୀ ଅଫିଲିଆକୁ ଦେଖି-ପାରିଛନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ନାତ ରଜନୀରେ ସହରର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଧବଳ ନଗ୍ନ ତନୁ କବିଙ୍କ

ମନରେ ଆଶା ଓ ଉତ୍କଂଠାର ଉଦ୍ରେକ କରାଇ ପ୍ରେୟସୀର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଓ ତାର 'ଗୋରା ଦେହ' ପ୍ରତି ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ କାମନା ଜାଗ୍ରତ କରାଉଛି । ସ୍ମୃତି-ସ୍ମରଣର ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରେୟସୀ କବିଙ୍କର ମନ-ଦର୍ପଣରେ ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଅଧା ଛାଇ ଅଧା ଆଲୁଅ ଭିତରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅଥଚ ନିକଟତର ସେ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଗଛର ଛାଇରେ ଅଧା ଘୋଡ଼ା ପୋଖରୀର ପାଣି ଯେପରି କ୍ରୀଡ଼ାବତୀ ଗ୍ରାମ୍ୟବଧୂର ସଲଜ୍ଜ-କେଳିନୈପୁଣ୍ୟର ଆଲେଖ୍ୟ ଦେଇଥାଏ, ସେହିପରି କ୍ରମ-ଉଦ୍ଭାସିତ ସ୍ମୃତି-ସ୍ମରଣରେ କବିପ୍ରିୟାର ଚରିତ୍ର କ୍ରମଶଃ ସ୍ପଷ୍ଟତର ହୋଇଉଠିଛି । 'ଲାଳିତ୍ୟର ବିଦଗ୍ଧପ୍ରତିମା' ଅଫିଲିଆ କେଉଁ ଏକ ଛାୟା-ଦ୍ୱୀପର ଅଧ୍ୟୁଷିତା ଲଳନା ! କବିକଳ୍ପନାରେ ସେ କେଉଁ ଏକ 'ଛାୟାଚ୍ଛନ୍ନ ହ୍ରଦ'ରେ ସନ୍ତରଣଶୀଳା ଯାହାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତନୁଲାବଣ୍ୟ କବିମନରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ରୋମାଂଚ ତୋଳିଛି ।

ଏହି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କଥା-ଶିଳ୍ପଟି ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏକ ନାଟକୀୟ ମୋଡ଼ ଦେଇ ଅଧିକ ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇ ପାରିଛି । ସେଇ ରାତି, ଦୀପାଲୋକ, ଜୋଛନା, ନିଃଶବ୍ଦ ନଥର ଭୌତିକ ପରିବେଶ ଠିକ୍ ଇଂରାଜୀ ପ୍ରି-ରାଫେ-ଲାଇଟ୍ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟ ପରିବେଶ ଭଳି । ନିର୍ଜନ ଦୁର୍ଗ, ନିର୍ଜନ ପଥ । ଦୁର୍ଗର କୌଣସି ଏକ କକ୍ଷରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଦୀପ ପବନରେ ଥର ଥର । ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପଦଶବ୍ଦ, ଗଛମାନଙ୍କରେ ସତର୍କ ଆଲୋଡ଼ନ । ଏହି ନିର୍ଜନ ରାତିରେ କବି ପ୍ରେୟସୀ ଅଫିଲିଆ ତାର ପ୍ରେମିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ (?) ସ୍ମୃତିରୁ ଦୀପାଳି ଜାଳି ଝରାବୃଷ୍ଟ ଶବ୍ଦରେ ବାଟ ବାରି ବାରି ('ପଥ ଦିଶେ ନାହିଁ ତୁମକୁ କି') ନିଜର କକ୍ଷକୁ ଫେରି ଆସୁଛି । ଅଗଣାର ଦୀପ ଅସ୍ଥିର । ଦୀପାଲୋକର ଅସ୍ଥିର କଂପନ-ନାୟିକାର ଆକାଂକ୍ଷା, ପ୍ରତୀକ୍ଷା ଓ ଅତୀତ ମିଳନ-ସ୍ମୃତିର ପ୍ରତୀକ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଛାଇ ଘେରା ପୋଖରୀ । ଛାୟାଚ୍ଛନ୍ନ ଦୀପ, ଛାୟାଚ୍ଛନ୍ନ ହ୍ରଦ, ଅନୁଧାବିତ ପାଦଶବ୍ଦ. 'ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସମାନଙ୍କ ଲତାରେ ଆବେଷ୍ଟି', ଦୁର୍ଗର ପ୍ରାଚୀର ନିକଟରେ ସଦ୍ୟ ଆଗନ୍ତୁକର ଉପସ୍ଥିତି ଓ ଅଫିଲିଆକୁ ଅଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରହିଥିବା ଛାୟା—ହିଁ ପ୍ରେମିକ କବିଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କ ମୃତ ଶରୀରର । ପ୍ରଣୟୀର ପ୍ରେତାବତାରଣ !

ଅଫିଲିଆ—ନାମକରଣରେ ହାମ୍ଲେଟ୍ ପ୍ରେୟସୀ 'ଅଫିଲିଆ' କଥା ସ୍ୱତଃ ମନକୁ ଆସେ । ହତଭାଗିନୀ ଅଫିଲିଆ ଘଟଣା କ୍ରମେ ପ୍ରୀତି-ବଂଚିତ ହୁଏ । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଓ ପ୍ରଣୟୀର ବାତୁଳତା ତା ଦେହର ସମସ୍ତ ଶିହରଣକୁ ସଂ[illegible]ଠନ କରିନିଏ ଓ ଫଳରେ ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରେ । ହାମଲେଟ୍‌ର ଅତୃପ୍ତ ପ୍ରଣୟବାସନା ବୋଧହୁଏ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଅଫିଲିଆକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିରଖେ ?

କବିତାଟିରେ ବ୍ୟବହୃତ ଚିତ୍ରକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ କବିଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଅନୁଭୂତିର ଆଲେଖ୍ୟ । ଜୁଇ, ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ, ଶୁନ୍‌ଶାନ୍ ଘାଟ, ଅଗଣା, ନିର୍ଜନ ପରିବେଶ ତାଙ୍କ ରଚିତ ବହୁ କବିତାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । "ମୁଁ ଜଳୁଛି ଅଧା ଜୁଇ ଅଧା ଆଲୁଅରେ" "ଅଗଣାର କାନ୍ଥପାଖ ଭରିଯାଏ କଳାଗୁଈଟିଏ", "ପରିଚୟ ଓ ସ୍ୱୀକୃତି ନ ଦେଇଚ / ଯଦି ଜୁଇ ହୋଇ ତୁମ ଅଗଣାକୁ କେବେ ଆସିଥିଲି" ("ସଂଜଦୀପ"); "ରାତିଅଧେ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜୁଇରେ / ମୁଁ ତୁମକୁ ଖୋଜେ ଯେବେ ଅଂଧକାରେ" ("କଲିକତାକୁ"); "ରାତି ଅଧେ ଫିକା ଫିକା ଜହ୍ନ ଆଲୁଆରେ ଅମାନିଆ ହୋଇ" ("ଭୂତ") ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରେୟସୀ "ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଗଛରେ ଜୁଇ ଟାଙ୍କି କେଉଁ ପୋଖରୀର ସଲିଳନଗ୍ନତା ପରି" (ଆଲୋଚ୍ୟ କବିତା ପଂକ୍ତି ୭-୮) ଅବା "ମେଘଗୁଇ ବେହୁରଣ ତଳେ ବାଲିକାଷ୍ଠ ପରି ଉଗ୍ରନଗ୍ନତା ପରି" ("ଦେହ") କେଁଠିକା 'ପବନ ଭଳି' ବା "ଏକ ସଫେଦ୍ ଆଲୁଅ ପରି" ("ମଧ୍ୟାହ୍ନ") ।

ଆଲୋଚ୍ୟ କବିତାରେ 'ନିଦାଘରାତି' ଶବ୍ଦ, 'ଯେବେ' 'ଯଦି'ର ଯଦୃଚ୍ଛା ପ୍ରୟୋଗ, ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ କବିତାର ପ୍ରଥମ ତିନୋଟି ଧାଡ଼ିର ଗଠନ ରୀତି ଏତେ ଅର୍ଥବୋଧକ ଓ ସୁଖକର ନୁହେଁ । "ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକେ ଯେବେ ସହରର ନଗ୍ନ ଦେହ କେତେ ଖୋଲିଦିଶେ"; "× × କେଉଁ ପୋଖରୀର ସଲିଳନଗ୍ନତା ପରି..... ତୁମ ଗୋରିଦେହ ଦିଶେ"; "କେଉଁ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଚ୍ଛନ୍ନ ହ୍ରଦ ତୁମ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଦେହ ସ୍ପର୍ଶେ"—ଇତ୍ୟାଦିର ପ୍ରୟୋଗ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଓ ଶୃଂଗାରଧର୍ମୀ (ସେନ୍‌ସୁଅସ୍) । "ଲଂବା ଲଂବା ଗଛଙ୍କ କୁହାଟ", "ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସମାନଙ୍କ ଲତାରେ ଆଶ୍ଳେଷ"—ପ୍ରୟୋଗରେ ନୂତନତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ବିବେକ ଜେନାଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଲିରିକ୍‌ଧର୍ମୀ । ଏକାନ୍ତ ଭାବେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ, ଆବେଗମୟୀ ଏବଂ ସ୍ମୃତିଅନ୍ୱେଷଣର ଲିପି । ଏଥିରେ ଆଧୁନିକ ଜନମାନସର ଯନ୍ତ୍ରଣା କି ତୀବ୍ର ନୈରାଶ୍ୟବୋଧ ଓ ସାମାଜିକ ଚେତନା ପ୍ରତି କୌଣସି ଆକ୍ଷେପ ନାହିଁ । ଭାବପରିବେଷଣ, ଭାଷା ବିନ୍ୟାସ ଓ କବିତାର ଅଂଗସଜ୍‌ଜାରେ ନବୀନତା ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

—ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର

ଅନ୍ଧ : ଘାଲାପ୍ ଦାସ

ଝଡ଼ ଝଡ଼ ଝଡ଼ ।
ଇଚ୍ଛାହୁଏ ବୁଲିଯିବ ।
କାହିଁ ଯାଇ ପାରୁନ ତ ?

ଶୁଣା କଥା । ସେ ଅପେ ଗଛ କଠାଳୀ
ସବୁ ଗଛ ମୂଳକୁ । ଠକ୍ ଠକ୍ ଶାଣ୍ଢୁଅ
କରନ୍ତ ୪ଦ ।

କାହିଁ ସେ ଅସୁନ ତ ?

ଦୂରରେ କଠାଳ କରେ
ଚକ୍କର ଦେଇ ଚାଲ ।
ଚାଲ । କେତୁକରେ ମୋତେ ?···କେ'···କେ' ।

ଝଡ଼ ଝଡ଼ ଝଡ଼ ଇଚ୍ଛାହୁଏ
ବୁଲିଯିବ ଅଖିରେ ଅନ୍ଧପୁଟୁଳି ବାନ୍ଧ ।
ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ଖୋଜିବ
ଅଙ୍ଗୁଠି, ସବୁଜ ଡ଼ୁଢ଼, ବାହୁଲତା, ଭ୍ରୂଲତା ।

ଅନ୍ଧପୁଟୁଳି ବାନ୍ଧ କ'ଣ ଦେଖିହେବ
ଉଲଗ ସତ୍ତା
ଉର୍ଜ୍ଜିଳ ଅକାଶର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ?

ଖାଲି ଅନ୍ଧାର । ଅନ୍ଧାର କଳା ସାନ୍ଧୁବାନ୍ଧୁ ଅନ୍ଧାର ଅନ୍ଧାରର
ପ୍ରଭୁଂକୁ ଯଦ ଦେଖି ହେବ ନା'—ଥରେ ଖାଲି ଥରେ
ପ୍ରଭୁ ହେ ।

'ଚାଲ୍ ଥକା ମନ ଯିବା, ଚକା ନୟନ ଦେଖିବା' କିଂବା 'କହଇ ମନ ଆରେ ମୋ ବୋଲ୍ କର, କଳାଶ୍ରୀମୁଖ ବାରେ ଦେଖିବା ଚାଲ' ଭଳି ଆତ୍ମସଂବୋଧନମୂଳକ ଗୀତିକା, ଓଡ଼ିଆ ଭଜନ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଚୁର

ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପଂଚସଖାଂକ ସମସାମୟିକ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ଭଜନ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁରୂପ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ଔଦାସିନ୍ୟ ଓ ପରମାତ୍ମାଂକ ସହ ଏକାତ୍ମା ହେବାର ଆକୁଳ-କାକୁତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଶଂସିତ ଗୀତିକାରେ ପରମାତ୍ମାଂକ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ପାଇବାପାଇଁ ଆକୁଳ ଆକୁତିର ସ୍ୱର ଅନୁରଣିତ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭଜନସାହିତ୍ୟ ଓ ଶଂସିତ ସାଂପ୍ରତିକ ଗୀତିକାର ଆତ୍ମିକ ଆବେଦନର ସ୍ୱର ଏକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଉପସ୍ଥାପନଶୈଳୀ ସଂପୂର୍ଣ ଭିନ୍ନ । ପାରଂପାରିକ ରଚନାର ଆରମ୍ଭମାରୁ ହିଁ, ପରମାତ୍ମାଂକ ସହ ଦର୍ଶନ ଅଭିଳାଷଉଦ୍‌ଘୋଷଣା, ରଚୟିତାର ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ବର୍ଣ୍ଣନାଧର୍ମୀ କରିଥାଏ । ଅଥଚ ଶଂସିତ ଗୀତିକାର ପରିଣତମୁଖୀ ପରିସମାପ୍ତି ବେଳେ ହିଁ, ପାଠକ ଜାଣିବାକୁ ପାଏ କାବ୍ୟନାୟକର ପ୍ରୟାସ :

'× × ପ୍ରଭୁଂକୁ ଯଦି ଦେଖି ହେବନା-ଥରେ ଖାଲି ଥରେ ପ୍ରଭୁ ହେ !'

ପରିସମାପ୍ତି କାଳୀନ ଏହି ବକ୍ତବ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନହିଁ, ଶଂସିତ ଗୀତିକାଟିକୁ ନାଟକୀୟ ଉତ୍କଂଠା ଓ ପ୍ରବହମାନତାକାଳୀନ କ୍ଷିପ୍ରତା ଆଣି ଦେଇ ପାରିଛି ।

କବିତାର ଶୀର୍ଷକ ଓ ପଠନୋତ୍ତର, ଅନ୍ତିମ ଆବେଦନ ଭିତରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଭାବାତ୍ମକ ବିରୋଧାଭାସ (paradox) ରହିଛି । ଏହି ବିରୋଧାଭାସ କବିତାର ରୂପଗତ, ଆଂଗିକ ଅଳଂକାର ବିଶେଷ ନୁହେ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ଏହି ବିରୋଧାଭାସ ଭିତରେ ହିଁ, କବିତାର ମାର୍ମିକ ବାଣୀ ପ୍ରମୂର୍ତ୍ତ, କାବ୍ୟନାୟକ ଏଠାରେ ଅଂଧ ନୁହେଁ; କାରଣ 'ଅଂଧପୁତୁଳି' ବାଂଧିବାର ଏକ ବିକଳ୍ପ ପ୍ରୟାସ, ତା' ଭିତରେ ଉଂକି ମାରିଛି ।ସଂଭବ୍ୟ ଅଂଧପୁତୁଳି ବାଂଧିବାର ନାୟକ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ୍, କିନ୍ତୁ ନ କାଳେ ଅଂଧ ନୁହେଁ । ଅଂଧ ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ଅଂଧପୁତୁଳି ବାଂଧି, ଅଂଧ ହେବାର ପ୍ରୟାସ, ବିଶ୍ୱସ୍ତତମ ସାଧନାର ଏକ ଅଂଗ, ଏ ଭଳି ସାଧନା କରିଥିଲେ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମତୀ ଗାନ୍ଧାରୀ, ଅଂଧ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଂକ ପ୍ରତି ସଂବେଦନଶୀଳ ହୋଇ । 'ସହଧର୍ମିଣୀ' ଆଖ୍ୟାର ସାର୍ଥକତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଯାଇ,

ଅର୍ଦ୍ଧାଂଗିନୀ ଗାଂଧାରୀ ସ୍ୱୀୟ ସ୍ୱାମୀଂକ ଭଳି ନିଜକୁ ସମସ୍ତ ଜାଗତିକ ବର୍ଣ୍ଣୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନରୁ ବଂଚିତ କରାଇଲେ । ଏହି କୃଚ୍ଛ୍ର ସାଧନା, ପୁଣି କାହାରି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ବା ବାଧ୍ୟବାଧକତାରେ ନୁହେଁ; ଆପଣା ଛଡ଼ାଏ ଆପେ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ଭାବେ ଉଦ୍‌ଭୂତ । ସତୀତ୍ୱ ପ୍ରତି ଏହା ବିଶ୍ୱସ୍ତତମ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି । ଶଂସିତ କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବ-ସତୀତ୍ୱ ବିଳସିତ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ଭାବ ସତୀତ୍ୱର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଭିନ୍ନ । ଏଭାବ ସତୀତ୍ୱର ଭରକେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରେମ । କବିତାରେ ନାୟକ ପ୍ରେମାନୁଭୂତିର ଏକ ବିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏହା ପ୍ରଣୟିନୀ ପ୍ରତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସମସ୍ତ ଲୋକାୟତ, ଲୌକିକତା ଓ ସାଂସାରିକ ସ୍ୱାର୍ଥ ନିଜକୁ ସେ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ । ପୁଣି, ପାରଂପରିକ ସମସ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣବୈଭବକୁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟାଖାନ କରେ । ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନର ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ରୂପକଳ୍ପ ହେଉଛି 'ଅଂଧପୁଟୁଳି' ପ୍ରେମ ଭଳି, ପ୍ରେମିକ ବି ଅଂଧ । ଅଂଧପୁଟୁଳି ପିଂଧା ପ୍ରେମିକର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରୟାସ ହେଉଚି '

"ଦଉଁଡ଼ି ଦଉଁଡ଼ି ଖୋଜିବି ଅଂଗୁଠି, ସବୁଜଚୂଡ଼ି, ବାହୁଲତା, ଭ୍ରୂଲତା,"

ଶଂସିତ କବିତାର କାବ୍ୟନାୟିକା ଅନାମିକା ଅନେକାଂଶରେ ଅମୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟ । ତା'ର ପ୍ରମୂର୍ତ୍ତାୟନ ପାଇଁ ଅଂଗୁଠି, ସବୁଜଚୂଡ଼ି, ବାହୁଲତା ଓ ଭ୍ରୂଲତାର ଆରୋପ । ଅଂଧପୁଟୁଳି ବାଂଧିବା ପୂର୍ବରୁ ନାୟକ ପାଇଁ ହୁଏତ ଏହାହିଁ ଥିଲା ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ବିଭବ । ଅଂଧପୁଟୁଳି ବାଂଧିବା ପରେ, ଏହି ଆକର୍ଷଣୀୟ ବିଭବକୁ ଦଉଁଡ଼ି ଖୋଜିବାରେ, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱାଭିମୁଖୀ ସ୍ପର୍ଶାନୁଭୂତିର ଏକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ରମିକତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହାରି ଅଗ୍ରମାରଂଭ ଅଂଗୁଳି ଓ ଭ୍ରୂଲତା, ନାୟିକାର ସାମଗ୍ରିକ ତନୁ-ବଲ୍ଲରୀର ପ୍ରତିଭୂ ନୁହେଁ । ଦଉଁଡ଼ି ଦଉଁଡ଼ି ଖୋଜିବା ଭିତରେ ଭିତରେ ହୁଏତ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଂଗ ପ୍ରତ୍ୟଂଗ ସଂପର୍କରେ ସ୍ଥୂଳ ଅନୁଭୂତି ଆସିପାରେ । ଏ ଅନୁଭୂତି ସ୍ଥୂଳ, ସୀମିତ, ଅଥଚ, ନାୟକର ଅଭିଳାଷ, ମେଦମୁକ୍ତ, ଶୈଥଲ୍ୟହୀନ କୋଣ୍ଡୁଆଳିଆ, ନାୟିକାର ଆବରଣ ବିମୁକ୍ତ କାନ୍ତିରେ ଅବଗାହନ । କିନ୍ତୁ, ଅଂଧପୁଟୁଳି ବାଂଧିଲେ କେବଳ ଆବରଣ ବିମୁକ୍ତ

ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ବିଳସିତ କାନ୍ତି ନୁହେଁ; ନାୟିକାର ସପ୍ତରଂଗୀ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଭଳି ବୈଚିତ୍ର୍ୟମଂଡିତ ବର୍ଣ୍ଣୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସଂଯୋଗରୁ ବଂଚିତ ହେବାର ଆଶଂକା ନାୟକକୁ ଏକ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀରେ ଶିହରିତ କରିଛି; :

"ଅଂଧପୁରୁଳ ବାଂଧି କ'ଣ ଦେଖିହେବ / ଉଲଗ୍ନ ଜହ୍ନ / ରଂଗିଲା ଆକାଶର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ?"

'ଉଲଗ୍ନ ଜହ୍ନ' ସୂଚିତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାର ପ୍ଲାବନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର ଚଞ୍ଚଳ୍ୟଲସା ବର୍ଣ୍ଣାଳୀର ଅନୁପସ୍ଥିତିର କଳ୍ପନା ଭିତରେ, ନାୟକର ଚେତନାଭୂମିରେ ନାଟକୀୟ ଅବତରଣ ହୋଇଛି, ଏକ ବିଚିତ୍ର ଅଂଧାରର । ଏ ଅଂଧାର ଆଲୋକର ଅନୁପସ୍ଥିତି ନୁହେଁ; ଏହା ଏକ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ନିଘୋଳା ଖାଲି ଅଂଧାର । କବିତାର ଅନ୍ତିମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ, ଏ ଅଂଧାର 'କଳା ସାଲୁ-ବାଲୁ, ଅଂଧାର ଆକାରର ପ୍ରଭୁ' ରୂପେ ପ୍ରକଳ୍ପିତ, କବି ସାର୍ଥକ ଭାବେ ଏହି ପ୍ରକଳ୍ପ ସଂଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା, ପାଠକ ଚେତନାକୁ ପାରଂପାରିକ ବିଶ୍ୱାସ ବୋଧ ଦେବ-ଦେବ ବିଶ୍ୱଦେବ 'କଳାଶ୍ରୀମୁଖ' ସହ ସମନ୍ୱିତ କରିପାରିଛନ୍ତି । ସୁନିର୍ବାଚିତ 'କଳା ସାଲୁବାଲୁ' ପଦବିନ୍ୟାସ ଅରୂପ ଓ ଅସୀମତାଦ୍ୟୋତକ ପ୍ରଭୁଂକର ପ୍ରମୂର୍ତ୍ତତା ଅପେକ୍ଷା ଅମୂର୍ତ୍ତତାକୁ, ରୂପାୟିତ କରିବାରେ ଅଧିକ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ଅସୀମ, ଅରୂପ 'ବିଶ୍ୱଦେବଂକୁ 'କଳାଶ୍ରୀମୁଖ' କରିବାରେ ଶିଳ୍ପୀ ସମସ୍ତ ଅକଳ୍ପନୀୟ ଓ ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ରୂପକୁ ସୂଚନା-ସମ୍ଭାବିତ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହି ସ୍ଥିତିରେ 'କଳା ସାଲୁବାଲୁ ଅଂଧାର' ଦ୍ୱାରା ଅଭିବ୍ୟଂଜିତ ଅତଟ ଅଂଧକାର ଇଂଗିତ ଦ୍ୱାରା ଉପଲବ୍ଧି-ଉତ୍ତର, ଏକ କାବ୍ୟାୟିତ କରିବାର ସଫଳ ଉଦ୍ୟମ କରା-ଯାଇଛି । ଅଂଧାର ଏଠି ପାରଂପାରିକ ବର୍ଣ୍ଣବିଶେଷ ନୁହେଁ ଏକ ଅପାରଂପାରିକ ଆକାର । କବିଚେତନା ଏହି ଅପାରଂପାରିକ ଅରୂପ ମହାଚେତନା ଏକାତ୍ମ ହେବା ପାଇଁ ଉନ୍ମୁଖ ।

"ଅଂଧାର, କଳା ସାଲୁବାଲୁ ଅଂଧାର ଆକାର / ପ୍ରଭୁଂକୁ ଯଦି ଦେଖି ହେବନି" ।

ଅଂଧାର, ପୁଣି କଳା ସାଲୁବାଲୁ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ଅଂଧାରକୁ ଦେଖି ହୁଏନା ଅଂଧପୁଟୁଳି ବାଂଧିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେତ ଏହା କଳ୍ପନା କାଳେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଅଥଚ ପ୍ରଣୟିନୀ ପାଇଁ ଅଂଧପୁଟୁଳି ବାଂଧିଥିବା କାବ୍ୟନାୟକ, ଏକ ବିବର୍ଦ୍ଧିତ ବିଚିତ୍ର ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟରେ, ବିଭୁପ୍ରେମରେ ଅଂଧ 'ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଏଠାରେ ଲକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ହେଉଛି, ପ୍ରଣୟିନୀ ସଂପର୍କିତ କାନ୍ତାପ୍ରେମ ଓ ବିଭୁପ୍ରେମ ପରସ୍ପର ପରିପନ୍ଥୀ ନୁହଁନ୍ତି, ବରଂ ପରି-ପୂରକ । କାନ୍ତା ପ୍ରେମର ଅନ୍ତିମ ବିବର୍ତ୍ତିତ ପରିଣତି ହେଉଛି, ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ବିଶ୍ୱସ୍ତତା, ସ୍ୱର-ଲିପିରେ ଝଂକୃତ ଆକୁଳ କାକୃତି ।

"ପ୍ରଭୁଂକୁ ଯେବେ ଦେଖି ହେବନା'ଥରେ ଖାଲି ଥରେ ପ୍ରଭୁହେ ।"

ଶଂସିତ ଗୀତିକବିତାର ପରିଣତି ପ୍ରେମ ଭିତରେ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଏହାର ଅସ୍ମାରମ୍ଭ ମୃତ୍ୟୁ-ଚେତନାରୁ । କବିତାର ଉପୋଦ୍‌ଘାତରେ, କେଉଁ ଏକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତ ଇଲାକାକୁ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯାତ୍ରାର ପ୍ରୟାସ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ :

'ଭାବ ଭାବ ଭାବ / ଇଚ୍ଛାହୁଏ ଚାଲିଯିବ;/କାହିଁ ଯାଇ ପାରୁନାହିଁ' ?

ଅଜ୍ଞାତ ଅଦୃଶ୍ୟ ଇଲାକା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆକାଂକ୍ଷିତ ଯାତ୍ରା ବିଡ଼ଂବିତ ହେବାରୁ କାବ୍ୟନାୟକର ସେହି ଇଲାକା ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଓ ଉତ୍କଂଠା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରୁଛି । ଏହି ଅଜ୍ଞାତ ଇଲାକା ଏକ ମୃତ୍ୟୁର ସ୍ଥାନ । ମୃତ୍ୟୁହିଁ ଅମୃତର ସ୍ପର୍ଶ ଦିଏ, ଅତଏବ ଭୂମାଂକ ସଂଧାନ ଓ ନାୟକ ସଂପର୍କରେ ଶୁଣା କଥା ହେଉଛି :

"× × × ସେ ଆସେ,ଗଛକଣ୍ଟାଲୀ ସବୁ ଗଛ ମୂଳକୁ ଚକ୍ ଚକ୍
ଶାଣ ଦିଆ କରତ ଧରି ।"

ଏଠାରେ କବି ଚେତନା, ମହାକାଳ ସ୍ରଷ୍ଟାଂକୁ 'ଗଛକଣ୍ଟାଲୀ' ଭଳି ଅପାରଂପରିକ ରୂପକଳ୍ପରେ ସଙ୍କଳ୍ପିତ କରିଛି । ଗଛକଣ୍ଟାଲୀ ଭଳି ରୂପକ ଅପାରଂପରିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାତ୍‌ପର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ ବିଚାର କଲେ, ଏହାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପରଂପରା ସୁପ୍ରାଚୀନ । ପ୍ରାକ୍ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରଚିତ 'ବୌଦ୍ଧଗାନ ଦୋହା'ରେ ମଧ୍ୟ :

'କାୟା ତରୁବର ପଂଚବିଡ଼ାଳ' ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଅର୍ଥାତ୍, କାହ୍ନୁଦାସ ମଣିଷ କାୟାକୁ ତରୁବର ବା ବୃକ୍ଷ ସଂଗ ତର୍କଣା କରି, ବୃକ୍ଷର ଡ଼ାଳ ଭଳି ଏଥିରେ ପାଂଚଟି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ରୂପକ ଡ଼ାଳଥିବାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ମଣିଷକୁ ଗଛ ରୂପେ ତର୍କଣା କଲେ, 'କାଳ ରୂପରେ ସଂସ୍ଥିତ' ('ଗୀତା') ବିଶ୍ୱତୋମୁଖୀ, ବିଶ୍ୱରୂପ, ବିଶ୍ୱଦେବଙ୍କୁ 'ଗଛକଟାଳୀ' ରୂପେ ଅଭିହିତ କରିବା ଯୌକ୍ତିକତାସମନ୍ୱିତ, ପୁଣି ଲୋକବିଶ୍ୱାସସମର୍ଥିତ । ମହାକାଳ ବିଶ୍ୱଦେବଙ୍କୁ, ପ୍ରଳୟ-ପଙ୍କିସ୍ପର୍ଶୀ, ସଂହାର ସୁଲଭ ନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ହାତରେ 'ଚକ୍ ଚକ୍ କଟାଣି ଦିଆ କରତର ଅବତାରଣା । ଅଥଚ କବିତାର ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତବକରେ, ସେଇ ଆକାଂକ୍ଷିତ ଗଛକଟାଳୀର ସାକ୍ଷାତ ନ ପାଇ ଅତୃପ୍ତ କବିଚେତନା 'ଗଛକଟାଳୀ' ବିଶ୍ୱଦେବଙ୍କୁ ପୁଣି ଶଲ ରୂପେ ତର୍କଣା କରିଛି ।

'ଦୂରରେ କଟାଳ କରେ,'ଚକ୍କର ଦେଇ ଶଲ''

ଓଡ଼ିଆ ଭଜନ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ମହାକାଳ ହଂସଗୁଣ ବା 'ଶଲ' ରୂପେ ଚିତ୍ରିତ ।

''ଭଜମନ ଭୁଲି ନାହିଁକି / ଜଗିଛି କାଳ-ଛଂଚାଣ, ମନେ ନାହିଁକି ?''
ଉଦ୍ଧୃତ ପାରଂପରିକ ଭଜନର ରୂପକଳ୍ପ 'କାଳ-ଛଂଚାଣ' ଓ ସାଂପ୍ରତିକ କବିତାର ରୂପକଳ୍ପ 'ଶଲ' ମଧ୍ୟ ଶେଷୋକ୍ତ ରୂପକଳ୍ପ 'ଶଲ' ଅଧିକ ଇଂଗିତଧର୍ମୀ । ଏହାକୁ 'କାଳ-ରୂପକ ଶଲ' ବୋଲି କୁହା ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଅର୍ଥ ଧ୍ୱନ୍ୟାତ୍ମକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜିତ । ମୃତ୍ୟୁ ଇଲାକାସ୍ଥିତ, ଅଜ୍ଞାତ ନାୟକର ଅନନୁଭୂତ ଆକର୍ଷଣରେ ଶିହରିତ ହୋଇ, କବିଚେତନା ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରି କାକୁତି-ମିନତି କରିଛି;

××''ଶଲ ! ନେବୁକିରେ ମୋତେ ? ନେ'...ନେ... ।''

ଏଇ ସମ୍ବୋଧନରେ, ଆତ୍ମୀୟତା ଓ ବିଶ୍ୱସ୍ତତାର ସ୍ୱର ଅନୁରଣିତ ।

କବିତାଟିକୁ ସତର୍କତା ସହ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ମନେହୁଏ ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ତିନୋଟି ସ୍ତବକରେ ମୃତ୍ୟୁ ଚେତନା, ଚତୁର୍ଥ ଓ ପଂଚମ ସ୍ତବକରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୋଧ ଓ ଶେଷ ସ୍ତବକରେ ଐକାନ୍ତିକ ବିଭୁପ୍ରେମ ପ୍ରକଟିତ । ବିଶ୍ୱାପିକା-ମୟ ମୃତ୍ୟୁ ଚେତନାରୁ ଉତ୍ତରଣ ପାଇଁ, ମଣିଷ ମୃତ୍ୟୁଂଜୟୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସଂଧା-ନରେ ଉନ୍ମୁଖ ହୁଏ । ପୁଣି ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଂଧାନର ଅନ୍ତିମ ପରିଣତି ପ୍ରେମାନୁଭୂତିରେ, ନିଖିଳ ପ୍ରାଣୀ ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ମଣିଷହିଁ ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ମୃତ୍ୟୁ ଚେତନାକୁ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ କରି: ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମର ସଂଧାନ ପାଇ ପାରିଛି । ଏହି ସଂଧାନ ମାନବୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଶୀର୍ଷତମ ସୋପାନ । ଶଂସିତ କବିତା-ରେ ମୃତ୍ୟୁଚେତନା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମର ବିବର୍ତ୍ତନଧାରା କାବ୍ୟିକ ରସାବ-ବୋଧ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରମୂର୍ତ୍ତ ।

ଆଂଗିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ଓ ଆୟାସସାଧ୍ୟ ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସାର୍ଥକ ଆଧୁନିକ କବିତା କିଭଳି ଲେଖା ଯାଇ ପାରେ, ଶଂସିତ କବିତା 'ଅଂଧ' ତାର ଏକ ସାର୍ଥକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । କଥନ-ମୁଖୀ, ସାଧାରଣ ବାକ୍ୟରୀତି ନୈପୁଣ୍ୟ ସହ ସଂଯୋଜିତ ହେଲେ ଚମତ୍କାର, ଛନ୍ଦୋମୟ, ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ କାବ୍ୟିକତା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ଯେମିତି "ଭାବି ଭାବି ଭାବି / ଇଚ୍ଛାହୁଏ ଗ୍ଭଲିଯିବି/କାହିଁ ଯାଇପାରୁନିତ ?× × ଚିଲ ନେବୁକରେ ମୋତେ ?ନେ,ନେ" କବିତାର 'ଚିଲ' 'ଟଚ୍ଛୁକଟାଲି' ଭଳି ରୂପକଳ୍ପ ଅପାରଂପରିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଛିନ୍ନମୂଳ ନୁହେଁ; ବରଂ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ ସହ ନିବିଡ଼ ଭାବେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଏ କବିତାର ଆବେଦନ ଅବଚେତନସ୍ପର୍ଶୀ । ଅବଶ୍ୟ 'ରଂଗିନୀ ଆକାଶର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ'ରୂପକଳ୍ପରେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଭାବ ଓ ଅଯୌକ୍ତିକତା ଥିବାଭଳି ମନେ ହୁଏ । ସାଧାରଣତଃ ବର୍ଷୁକା ମେଘମେଦୁର କୃଷ୍ଣାଭ ପୃଷ୍ଠପଟରେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବିଚ୍ଛୁରିତ ହୁଏ;ଇନ୍ଦ୍ର-ଧନୁର ପୃଷ୍ଠପଟକୁ ରଂଗିନୀ କହିବା ଦ୍ୱାରା କେଉଁ କାବ୍ୟିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଂସା-ଧିତ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇ ନାହିଁ । ସାମଗ୍ରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଗ୍ଭର କଲେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାକୁ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟତାରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାପାଇଁ ଯେଉଁ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ ହେଉଛି ଏ କବିତାଟି ତାର ଏକ ସାର୍ଥକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

—ଅଭିନ୍ନ ସାହୁ

ଜହ୍ନ : ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ର

ଏଥର ତ୍ରିକୋଣ ଭୂମିରୁ
ଆମେ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ଦେଖିପାରିବା ଜହ୍ନ ।
ତୁମର ପାଦ, ନାଭି ଦେଇ ବକ୍ଷରେ,
ବକ୍ଷଦେଇ ଓଠରେ,
ଓ ଓଠଦେଇ ଆଖିରେ
ଜହ୍ନ ପଡ଼ିବ । ମୀରବ ପାହାଡ଼ରେ
ନିଆଁ ଜଳିଲେ ଜହ୍ନବତିରେ ନୂଆ ଚମକ ।
ମେଘ ଜମିଗଲେ ଗୁମ୍ଫାରେ ପୁଲକ ।
ବାଦୁଡ଼ିମାନେ ଉଡ଼ିବାରୁ ଅଜଗରର ଦେହ ବ
ଜହ୍ନରେ ଚକ୍-ଚକ୍ ।
ବାଘ ମାଡିବାର ଭୟ ନାହିଁରେ ସୁନ୍ଦରୀ !
ଝରକା ଖୋଲି ରଖ । ଲହ-ଲହକା ପବନର ବା
କ କରିମନ୍ତି ଯେ ପଡେ ଝାଣିବା ଛଡ଼ା ବେଳେ ଅଧେ ।
ଗଛମାନେ ନଗ୍ନ ଯୋଗୀ । ପଥ ଖସିକେ
ଜହ୍ନ ଝସି ପଡ଼ିବନି ଯେ । ମନ କଲେ...
ଏଇ ହାତରେ ତାରା, ଏଇ ହାତରେ ଜହ୍ନ
ଏଇ ହାତରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଧରିବା, ଓ
ଏଇ ହାତରେ ଖୋଳାଇ ପାରିବା
ପୃଥିବୀକୁ ('ଝଙ୍କାର'; ଏପ୍ରିଲ ୧୯୭୭)

ଜହ୍ନ ଏକ ପ୍ରେମ କବିତା । କିନ୍ତୁ କବିତାଟିର ଅନୁଭୂତିରେ କୌଣସି ପ୍ରାଣ ନାହିଁ । ବହୁ ବ୍ୟବହୃତ 'ଜହ୍ନ' ଚିତ୍ରକଳ୍ପକୁ କବି କୌଣସି ନୂତନତା ବା ସତେଜତାର ସହ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିନାହାନ୍ତି ।

ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କୌଣସି ନିଷ୍ଠା ବା ଆନ୍ତରିକତା ଦ୍ୱାରା ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେଉ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମଭାବ ଲଘୁ ଓ ସୁଲଭ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ଫଳତଃ,

"ପଥ ଖସିଗଲେ
ଜହ୍ନ ଖସି ପଡ଼ିବନି ସେ । ମନ ଭାଙ୍ଗିଲେ……
ଏଇ ହାତରେ ତାରା, ଏଇ ହାତରେ ଜହ୍ନ
ଏଇ ହାତରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଧରିବା, ଓ
ଏଇ ହାତରେ ଖେଳାଇ ପାରିବା
ପୃଥିବୀକୁ ।"

--ଏହି ପଂକ୍ତି ଗୁଡ଼ିକରେ କବି ଯେଉଁ ବିପୁଳ (ତାରା-ଜହ୍ନ-ସୂର୍ଯ୍ୟ-ପୃଥିବୀ) ବିହ୍ୱଳତାକୁ ସୂଚୀତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ତାହା କୃତ୍ରିମ ଜଣା-ପଡ଼େ । କାରଣ ଏ ପ୍ରକାର ବିହ୍ୱଳତା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଗଭୀର ଆବେଗ ଆବଶ୍ୟକ ତାହା କବିତାରେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଏହି କବିତାଟି ଆମ ରାଜ୍ୟରେ କବି ବୋଲାଉଥିବା ଅନେକ ଅକବିଙ୍କ ପ୍ରେମକବିତାର ଏକ ପ୍ରତିନିଧି ପରି ମନେ ହୁଏ । ପ୍ରେମର ପ୍ରଚଣ୍ଡତା, ଗଭୀରତା ଓ ବିପୁଳତା ଖୁବ କମ କବି ଓ ମଣିଷଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟେ । ତଥାପି ଆମର ଯଶସ୍ୱୀ କବିମାନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମକବିତା ଦ୍ୱାରା ଆମପ୍ରତି ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରେମ ବତୁଳ କବି (?)ମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ସାମାଜିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ରୋଗର ଲକ୍ଷଣ । ତା ହେଲା : ଆମ କବିମାନଙ୍କ ଜୀବନ ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ । ଇତିହାସ ଓ ସଭ୍ୟତାର ସ୍ରୋତ ଜୀବନକୁ ପ୍ଲାବିତ କରିନାହିଁ । ଫଳରେ ସେମାନେ ନିଜ ନାକ ଆଗକୁ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟ କଳା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅର୍ଥହୀନ ହୋଇପଡ଼େ ଓ ସମାଜ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ସ୍ୱାର୍ଥପରସ୍ତ ମନୋବୃତ୍ତିର ସୂଚନା ଦିଏ ।

— ରବିଶଙ୍କର ମିଶ୍ର

୯-୧୧-୬୮

ଶୟତାନ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୁତି : ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା

ମୋର ଅସ୍ଥି-ପିଞ୍ଜରକୁ ହାତୁଡ଼ିର ନିର୍ମମ ପ୍ରହାରରେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି
ତାର ନିର୍ଯ୍ୟାସରେ ସୃଷ୍ଟି କରେ ମୌନ ଆତ୍ମାର ସେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତ
ଧ୍ୱଂସ୍ତୁପ ଗହ୍ୱରର ଅଧିବାସୀ ସେଇ କୁତ୍ସିତ ଶିଳ୍ପୀ-ଶୟତାନକୁ
ମୋର ପ୍ରଣାମ ।

ଯେ ଶୟତାନ ମୋର ଆଖିର ଅଶ୍ରୁକୁ ଚରମ ଆନନ୍ଦରେ
ସୁରାଭଳି ପାନ କରି
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଉନ୍ମାଦନାରେ ମୋର ରକ୍ତାକ୍ତ କ୍ଷତ ଉପରେ ଫୁଟାଏ
କଣ୍ଟକିତ ଗୋଲାପ
ସେ ଶୟତାନର ଶିଳ୍ପ-ଚାତୁରୀକୁ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦ ।

ଯେ ଶୟତାନ ତାର ହିଂସ୍ର ନଖଦନ୍ତରେ ମୋର ଅସହାୟ ଶରୀରକୁ
ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି
ମୋହରି ରକ୍ତରେ ହୋରି ଖେଳ ଉନ୍ମତ୍ତ ଶବ୍ଦରେ ସୃଷ୍ଟି କରେ
ଆକାଶରେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର କବିତା
ସେ ଶୟତାନର କାରିଗରୀ ମୋର କାମ୍ୟ ।
ନର୍ଗୀବ ଝୀଭନକ ଭଳି ଯେ ଶୟତାନ ମୋତେ ହାତରେ ଧରି
ସ୍ୱର୍ଗ ନର୍କରେ ନଚାଇ ବୁଲେ
ମୋହରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୃଷ୍ଟି କରେ ଆକାଶର ଅଗଣିତ ତାରକା
ମୋହରି ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ରଚନା କରେ ଅନ୍ତହୀନ ପାତାଳର ବିଚିତ୍ର
ବର୍ଣ୍ଣୋତ୍ସବ
ସେ ଶୟତାନକୁ ମୋର ସ୍ୱାଗତ ।

ମୋହର କରୁଣ କାତର ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଯେ ରଞ୍ଜିତ କରେ
ରାତ୍ରିର ଅନନ୍ତ ଗଭୀର ରୂପ
ମୋର ଜୀବନ୍ତ ଶରୀର ଉପରେ ରଚନା କରେ ଯେ
ଶ୍ମଶାନବାସୀ ଶିବ ଭଳି ପ୍ରଳୟର ତାଣ୍ଡବ.
ସକଳ ଅଶୁଭର ସ୍ରଷ୍ଟା ସେଇ ଶୟତାନ ମୋର ଉପାସ୍ୟ ।

ଯେଉଁ ଶୟତାନ ମୋର ସକଳ ସ୍ନାୟୁକୁ ଏକତ୍ରିତ କରେ
ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ ତାର ବୀଣାର ତନ୍ତ୍ରୀ
ମୋତେ ନୀରବ, କରୁଣ ଓ ନିର୍ଜୀବ କରି ଖିଆଲି ଭାବରେ
ଛୋଳେ ତାର ବୀଣାର ଝଙ୍କାର
ଯେଉଁ ଝଙ୍କାରର ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ ମୁଁ ଜନ୍ମନିଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭଳି ଗଭୀର ତାମସୀ ରାତ୍ରିର ଗର୍ଭରୁ

ସଫଳ ହୁଏ ମୋର ରାତ୍ରିର ତପସ୍ୟା
ସେ ଶୟତାନ ମୋର ସିଦ୍ଧିଦାତା ଦେବତା
ନୂତନ କାବ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା—ମୋର ନିଭୃତ ଆତ୍ମାର କାରିଗର ।
('ତୃତୀୟ ଚକ୍ଷୁ', ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ୧୯୭୫, ପୃ. ୨-୩)

ମଣିଷ ମନର ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଶୟତାନୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ର ପରିଚାୟକ ଭାବରେ 'ଶୟତାନ'କୁ ଗ୍ରହଣ କରି କବିତାଟି ଆପାତତଃ ତା'ର 'ସ୍ତୁତି'ଗାନରେ ବ୍ୟାପୃତ । କିନ୍ତୁ କାବ୍ୟ-ଚିନ୍ତା ତଥା କାବ୍ୟ-ଆବେଗର ପରିପ୍ରକାଶ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ ନ ହୋଇ ପାରିଥିବାରୁ କବିତାଟି ଅତି-କଥନ, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ପୁନରାବୃତ୍ତି, ବକ୍ତୃତା ଦେବାର ଭଂଗୀ ଓ ଭାବଗତ ସଂଗତିହୀନତା ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ଦୋଷରେ ଅସ୍ୱାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ।

କବିତାର ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀରେ ସଂଯମ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଅଭାବର ମୂଳ ଉତ୍ସ ବୋଧହୁଏ କାବ୍ୟ-ଚିନ୍ତାର ଅସ୍ପଷ୍ଟତା । ଶୟତାନର ସ୍ତୁତିଗାନକୁ ଭାବସତ୍ତା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପରିକଳ୍ପନା ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ହୁଏତ ନୂତନ; କିନ୍ତୁ ଏହି ପରିକଳ୍ପନା କେବଳ ଗୋଟିଏ 'ଆଇଡ଼ିଆ' ସ୍ତରରେ ରହିଯାଇଛି । ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଗଭୀର ଚିନ୍ତା ବା ମନନ ଏକ 'ଆଇଡ଼ିଆ'କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉପଲବ୍ଧିର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରେ, ତା'ର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଅନ୍ତତଃ କବିତାଟିରେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କଥାରେ କହିଲେ, କବିତାଙ୍କ ନୂତନ 'ଆଇଡ଼ିଆ'ଟିର ଆପାତ-ଚମତ୍କାରିତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଇ କବି କାବ୍ୟ-ବ୍ୟକ୍ତବ୍ୟ ବା ଭାବସତ୍ତା ସଂପର୍କରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା ନକରି କବିତାଟି ରଚନା କରିପକାଇଛନ୍ତି । ଫଳତଃ, କବିତାଟିର ପ୍ରଥମ ପାଂଚଟି ସ୍ତବକ (ଷ୍ଟାନ୍‌ଜା) ଓ ଶେଷ ସ୍ତବକ ମଧ୍ୟରେ ଗୁରୁତର ଅସଂଗତି ଦେଖାଦେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆନୁଷଂଗିକ କାବ୍ୟ-ଦୋଷ (ଯଥା : ବାକ୍‌ବହୁଳତା, ଭାଷଣ ଦେବାର ସ୍ୱର ଇତ୍ୟାଦି)ରେ କବିତାଟି ପୀଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।

କବିତାଟିର ପ୍ରଥମ ପାଂଚୋଟି ସ୍ତବକରୁ କାବ୍ୟ-ନାୟକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଯେଉଁ ପରିଚୟ ମିଳେ, ତାହା ହେଉଛି—ଶୟତାନ ହାତରେ ସେ ଗୋଟିଏ 'ନିର୍ଜୀବ କ୍ରୀଡ଼ନକ ଭଳି'; ଶୟତାନ ତାକୁ ଅଶେଷ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଦେଇ ନିଜର ଖିଆଲ୍ ଚରିତାର୍ଥ କରେ-ଯଥା : ଶୟତାନ "ମୋର ଆଖିର ଅଶ୍ରୁକୁ ବୀଭତ୍ସ ଆନନ୍ଦରେ ସୁରା ଭଳି ପାନ" କରେ; "ତାର ହିଂସ୍ର ନଖଦନ୍ତରେ ମୋର ଅସହାୟ ଶରୀରକୁ ବିଦାରଣ" କରେ; "ମୋହର କରୁଣ କାତର ନିଃଶ୍ୱାସରେ" "ରଂଜିତ କରେ ରାତ୍ରିର ଅନନ୍ତ ଗଭୀର ରୂପ" ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ, ଷଷ୍ଠ ଓ ଶେଷ ସ୍ତବକରେ ହଠାତ୍ ପଢ଼ିବାକୁ ମିଳେ :

....ମୁଁ ଜନ୍ମନିଏ ହିରଣ୍ମୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭଳି/ବର୍ଷାର ତାମସୀ ରାତ୍ରିର ଗର୍ଭରୁ-
ସଫଳ ହୁଏ ମୋର ରାତ୍ରିର ତପସ୍ୟା
ସେ ଶୟତାନ ମୋର ସିଦ୍ଧିଦାତା ଦେବତା ।

କିପରି, କାହିଁକି, କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପ୍ରଥମ ପାଂଚ ସ୍ତବକରେ ଶୟତାନର "ନିର୍ଜୀବ କ୍ରୀଡ଼ନକ ଭଳି" ଥିବା କାବ୍ୟ-ନାୟକ ହଠାତ୍ "ହିରଣ୍ମୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭଳି"

ଜନ୍ମ ନେଲା, ତା'ର କୌଣସି ସୂଚନା ଅନ୍ତତଃ କବିତାଟିରେ ନାହିଁ । ତା'ର "ରାତ୍ରିର ତପସ୍ୟା"କାହିଁକି, କ'ଣ ପାଇଁ ? କିପରି ବା ତାହା ପୁଣି 'ସଫଳ' ହେଲା ? ଯେଉଁ ଶୟତାନ ପୂର୍ବ ସ୍ତବକଗୁଡ଼ିକରେ 'ନିର୍ଜୀବ ନୀଳିଜନକ ଭଳି' "କାବ୍ୟ-ନାୟକକୁ"ନୀରବ,କରୁଣ ଓ ନିର୍ଜୀବ କରି ଖିଆଲା ଛନ୍ଦରେ" ଖେଳାଉଥିଲା,ଏଇ ଶେଷ ସ୍ତବକରେ ସେଇ ଶୟତାନ "ମୋର ସିଦ୍ଧିଦାତା ଦେବତା" କିପରି ବା ହେଲା ? କାବ୍ୟ-ନାୟକର ଏ 'ସିଦ୍ଧି'ର ସ୍ୱରୂପ କ'ଣ ? କବିତାଟିର ଅନାବଶ୍ୟକ ରେଟୋରିକ୍‌ର ସୁଅରେ ଭାସି ନ ଯାଇ ଜଣେ ସଚେତନ ପାଠକ ଯେତେବେଳେ ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରେ, ସେ ଦେଖେ ଏ ସବୁର ଉତ୍ତର କବିତାଟିରେ କେଉଁଠି ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ବିନା ଶେଷ ସ୍ତବକରେ କାବ୍ୟ-ନାୟକର ଏ ପ୍ରକାର ରୂପାନ୍ତରୀକରଣ ଅସଂଗତ ଜଣାପଡ଼େ ।

କାବ୍ୟ-ବକ୍ତବ୍ୟର ଅସ୍ପଷ୍ଟତାର ଓ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟତାର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଦେଖାଦେଇଛି ବାକ୍‌ବହୁଳତା ଓ ଭାଷଣ ଦେବାର ସ୍ୱର । କାବ୍ୟ-ନାୟକର ଦେହ ଓ ମନ ଶୟତାନର କବଳିତ—ଏହି କଥାଟିକୁ ବିଭିନ୍ନ କାବ୍ୟାଳଙ୍କାରଦ୍ୱାରା,ଚର୍ବିତଚର୍ବଣ ଉପମା ଓ ରୂପକଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ଜୋରଦେଇ ବାରମ୍ବାର, ଫେଣେଇ ଫେଣେଇ କୁହାଯାଇଛି ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଧାଡ଼ିରେ । ଭାଷା-ପ୍ରୟୋଗର ସୂକ୍ଷ୍ମତମ କଳା ନେଇ କବିତା—କବିଯଶପ୍ରାର୍ଥୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏତିକ ମନେରଖିବେ ନାହିଁ ?

—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଜଗଦେବ

ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସ୍ୱର : ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ରଥ

ମୋ ଅଠେଇଶ ବର୍ଷର ବନସ୍ପର ହାତ
ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ପନ୍ଦର ଅଁର କେଶର ବୁଲେ ମୁଁ
କହୁଅଛି, ଧର୍ମାବତାରି, ମୁଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ
ଜଣ୍ଣଳଙ୍କ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସ୍ୱର
ତାହା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଯାଏ ବୃକ୍ଷଙ୍କର ପେଟରୁ ଏବଂ
ହଦନ୍ତର ବାନ୍ଧନ ଏକ ଅନ୍ଧାର ସହର ।

ସତ ଠିକ୍ ଏଇମିତି ହେଲେ
ନଜଣ ପରି, ଧର୍ମାବତାର,
ତାହା ଅସିଥିଲେ ମୋର୍ ଘରି କୁଟୀରକୁ
ଦୁଦା ଦୁଦା ମଣିନେଇ ନୂଆ ଏକ ସକାଳର

ମୋ ପଥକୁ ସଜଳ କର
ମୋ କୋଠଘରଦ୍ୱାରେ କଜଳ ନେସିଦିଅ ।

ମୁଁ ମୋର ମନର ଖୋଲି
ଘରର ପ୍ରଦୀପ ଜାଳି
ଶିଳାଞ୍ଜଳି କରି ମୋର କଳ୍ପନାର ଫୁଲ,
ଧର୍ମାବତାର, ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣେ
ସଂଗୁପ୍ତ ନିହ୍ନରେ ମୋର ବାରମ୍ବାର ଚଡ଼ାଣ ଯୋଗାଇ
ଛାଇଦେଲ ଅକାଶକୁ ଘର ଭରି ନିଃଶ୍ୱାସ ବୋଝରେ ।

ମୁଁ ଜାଣେନା କାହିଁକି ମନର ମୋ'ର ନୃତ୍ୟଶାଳା ହେବ
କାହିଁକି ମୋ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରଦୀପରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଏବେ ମୁଦା ଅଙ୍କିଗଲା
କଳ୍ପନାର ଫୁଲ କାହିଁ ରୂପା ପାଂଶୁଳ ହୋଇ
ବାରମ୍ବାର ଝଲସିଲା ନୂତନ ସ୍ୱରରେ ।
ଏବେ ତ ଅରଣ୍ୟ ପୁଣି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ
ଏବେ ତ ଅଧମ ପୁଣି ବଜ୍ରର କବାଟ ମୋର
ଏବଂ ଏବେ ଉନ୍ମାକୁଳ ମୋ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ
କେନ୍ଦ୍ର ହେଲେ କହିଲେକ
ତରଙ୍ଗ ପାଲଟିଯିବ କରୁଣ ମୂର୍ଚ୍ଛନା
ଫାଲ୍‌ଗୁନ ପାଲଟି ଅଣେ ପତ୍ରହୀନ ଫୁଲହୀନ
ମନ୍ତ୍ରହୀନ ଲଗ୍ନାଚ୍ଛନ୍ନ କଠିନ କୋଷକୁ ।

ସୃତ ମୋର ଅସିଥିଲା କଇଁଟିଏ ହୋଇ, ଧର୍ମାବତାର
ବନ୍ୟା ହେଲା ଭସିଗଲା ମୋ ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀର
ସ୍ୱପ୍ନ ସବୁ ଫୁଲଗଲା କଇଁଟିଏ ହୋଇ
ସିନ୍ଦୂର ହୋଇଛି ପୁଣି ସବୁ ସ୍ୱପ୍ନମାଖେ
ଦେଖିଅଛି ଲୁହର ସାଗରେ ।

ମୁଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜାଣେ ନାହିଁ, ଧର୍ମାବତାର,
ଜନ୍ମଜନ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସ୍ୱର
ସେଉଁଠି ସନ୍ଧ୍ୟାର ମିଥ୍ୟା ଓ ମନର ମିଥ୍ୟା
ମିଥ୍ୟା ପୁଣି ଜୀବନର ଅରୁଣ ପ୍ରହର ।

('ଝଙ୍କାର', ନଭେମ୍ବର ୧୯୬୩, ପୃ: ୬୯୩-୪)

ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ରଥଙ୍କ 'କନ୍ଦର୍ପ ଓ ଫୁଲ' କବିତାର ମୁଖ୍ୟ ଭାବବସ୍ତୁ ଦ୍ୱିଧାବିଭକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନସର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ।

ଫ୍ରଏଡୀୟ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଯାୟୀ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ବ୍ୟକ୍ତିମାନସର ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ବିଶେଷ। ବ୍ୟକ୍ତି ମାନସକେ 'ଲିବିଡୋ' (Libido-ଯୌନ-ଚେତନା)ର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ଏବଂ 'ଇଡ୍' (Id)ର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା 'ଲିବିଡୋ'ର ଆବଶ୍ୟକତା ପରିପୂରଣ କରିବା। କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନସ କେବଳ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ନୁହେଁ। ତାର ଅବଚେତନ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଯାହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବହିର୍ଜଗତ ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରିବା। ଏହି ଶକ୍ତିକୁ 'ଇଗୋ' ରୂପେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇପାରେ। ତେଣୁ ଏକ ପକ୍ଷରେ 'ଇଡ୍'-ତାହାର 'ଲିବିଡୋ'ର ଈପ୍ସିତ ସାଧନ କରିବାରେ ପ୍ରୟାସୀ ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ 'ଇଗୋ' ଯେ ଉପଲବ୍ଧି କରେ ମାନବ ଜୀବନରେ ବହିର୍ଜଗତର ଗୁରୁତ୍ୱ। ଏପରି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଚିରନ୍ତନ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ। ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ମଧ୍ୟରୁ ସୁପରଇଗୋ(Superego)ର ସୃଷ୍ଟି। ଏହି 'ସୁପରଇଗୋ' ମନୁଷ୍ୟର ବିବେକବୋଧ ରୂପେ ପରିଚିତ। ଏହିଭଳି ଏକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଶଂସିତ କବିତାଟିକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ।

ଆଲୋଚ୍ୟ କବିତାର କାବ୍ୟନାୟକ ସ୍ୱାଭାବିକ ମାନବୀୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି (ଲିବିଡୋ)ର ଶିକାର। ଏହାକୁ ଠିକ୍ ପ୍ରେମାନୁଭୂତି କୁହାଯାଇ ପାରେ ନା। ଏହା ପୁଣି ଏକ କିଶୋରର ନୁହେଁ, ସେ ଏକ ପରିଣତ ବୟସ୍କ ତରୁଣ ("ଅଠେଇଶ ବର୍ଷ")ର। ଯେଉଁ ଅନୁଭବମାନସ ଅନୁଭୂତ ଏକ ନୂତନ ପୁଲକ, ଏକ ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ଉନ୍ମାଦନାରେ ସ ବ୍ୟକ୍ତି-ଚେତନାକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦିଏ। ଏହି ଅଦମନୀୟ

(ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ପୃ. ୯୧ ରେ)

ପୁସ୍ତକ-ସମୀକ୍ଷା

ଶବ ସଂଗମ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା

(ପ୍ରହରାଜ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ନନ୍ଦ, ମହାନଦୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ୍,
କଟକ,୧୯୭୭,ପୃ-୭୬, ମୂଲ୍ୟ-ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା)

ପ୍ରହରାଜ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ନନ୍ଦଙ୍କ 'ଶବ ସଙ୍ଗମ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା' ସଂକଳନଟିର ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟରେ ଆମେ ଏକ ମୈଥୁନରତ ଯୋଗୀ-ଯୋଗିନୀ (?)ର ଚିତ୍ର ଦେଖୁ ଏବଂ ପ୍ରଥମ ଓ ମୁଖ୍ୟ କବିତାଟିର ଶୀର୍ଷକ ହେଲା "ଶବ ସଙ୍ଗମ"। (ଏହା ୫୭୩ ଧାଡ଼ି ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାୟ ତିରିଶ ପୃଷ୍ଠାର ଏକ ଦୀର୍ଘ କବିତା।) ବୋଧହୁଏ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦ ଉକ୍ତ କବିତାଟିରେ ତନ୍ତ୍ର ସମ୍ପର୍କିତ କୌଣସି ଉପାଦାନକୁ ନେଇ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ-ଆବେଗକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାର ଆଶା କରିଥିଲେ। ବସ୍ତୁତଃ, ସଙ୍କଳନଟିର ଅନ୍ୟ ଏକ କବିତାରେ ("କାନ୍ଥରେ ବିଚିତ୍ର ଭାଷା") ଆମେ,

"ତନ୍ତ୍ର ଖୋଜେ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ତନ୍ତ୍ର ବୁଝେ ସୁବୋଧ ବାଳକ
ବୁଝାଏ ଲମ୍ପଟ ଜ୍ଞାନୀ ପଳାତକ କେଉଁ କାପାଳିକ
କୁଣ୍ଡଳ ଜାଗ୍ରତ କରେ ଶ୍ମଶାନର ନିର୍ଜନ ଗୁମ୍ଫାରେ
ପଦ୍ମାସନେ ବସି ରହି ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା କୁମାରୀ ଗୃହରେ"—ପରି

ପଂକ୍ତି ମଧ୍ୟ ପାଉଁ। ତେଣୁ ସେହି 'ତନ୍ତ୍ର' ବିଷୟ ମନକୁ ଆସିବା ସ୍ୱାଭାବିକ।

କିନ୍ତୁ ମୋ ପରି ତନ୍ତ୍ର ସହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ "ଶବ ସଂଗମ" କବିତାଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ସମ୍ଭବ। କାରଣ, କବିତାଟି ପାଠ କଲେ ତନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅବଗତ ହେବାର କୌଣସି କାବ୍ୟିକ ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲପରି ମନେ ହୁଏ

ନାହିଁ । (ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଘଟଣାଟିରୁହିଁ ଆମର ଆଶଙ୍କା ହୁଏ ଯେ, ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦ ନିଜ ଶକ୍ତି ବାହାର ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବେ ଓ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ସଫଳତା ସମାନ ନ ହୋଇପାରେ ।)

ସାଧାରଣ ଭାବରେ "ଶବ ସଂଗମ" ଶୀର୍ଷକରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ଶବସଂଗମର ଅର୍ଥ ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷର ଏକ ଅର୍ଥହୀନ ମିଳନ । ଏହା ଅନୁର୍ବର ଓ ଅସୁନ୍ଦର । ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦ ଆଜିର ଜୀବନରେ ମଣିଷ ମଣିଷରେ ସମ୍ପର୍କ ବା ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷର ସାମାଜିକ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କକୁ ଏହିପରି ଏକ ଶବ ସଂଗମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦଙ୍କ ଏହି ଉଦ୍ୟମ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଷୟରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବା ମୋର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ ।

"ଶବ ସଂଗମ" କବିତା ଭାବରେ କେତେଦୂର ସଫଳ ତାହାହିଁ ବିଚାର କରିବାର କଥା । ମୋର ମନେହୁଏ କବିତାଟିର ଭାଷାରେ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେତେକ ପଂକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ, କୌଣସି ରୂପ ବା ପ୍ରାଣ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ :

"ସେ ଦିନ କେଫେରେ—
ଅଧା କପ୍ କ' ପିଇ ଚାର୍ମିନାର ଜଳାଇବା ବେଳେ
ନଳିନୀ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଲା ଅବନ୍ତୀକୁ, ସିଏ ସଂଭ୍ରମରେ
ନମସ୍କାର କଲା ମୋତେ ଅଳ୍ପ ହସି, ଦୁଇ ହାତ ଟେକି
ଅବିକଳ ଭଦ୍ରଲୋକ ପରି—
ମୁଁ ତାକୁ କହିଲି : ବସ ସାମ୍ନା ଚଉକୀରେ
ଅବନୀ ମାନିଲା କଥା, ମୁଁ କହିବା ଆଗୁଁ ସେ କହିଲା
ଦେଶର ବେକାର ସଂଖ୍ୟା, କଳୁଷିତ ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରଥା
ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରରେ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧ ବିବରଣୀ
ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧ ବିଜ୍ଞାପନ ପରି

ପ୍ରତିଯୋଗ୍ୟ ଲକ୍ଷ ମିତ୍ର, ବ୍ୟକ୍ତିଗୁଳ ଓ ଜଣା ଶତାଧି
ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲି, ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଭଲ କଥା କହିଲେ
ନ ଅଭ୍ରୁତ ହସି ଆସେ, କି ସୁନ୍ଦର ନଜର କରି ଆସେ
ଏତେ ଦିନ ପରେ କାହିଁ ଦେଖା ହୋଇ ନ ଥିଲା ତା' ସାଥେ
ତାଙ୍କୁ ପଦ୍ମ ଗତି ଆନେ ମୋତେ ପଡ଼ ଗଡ଼ ଶୁଣି ଆସେ
ଶ୍ରବଣୀ ଉଠିଲା— ତା' ଦେହକୁ ପଠାପଠା ଶାଢ଼ି ନାଇଁ ଥିଲା ।
ଝୁଲନ୍ତା ପିନ୍ଧିଲ ପର ତା'ର ନଣ୍ଡି ହ୍ୟାଣ୍ଡବ୍ୟାଗ୍ ନେଇ
ମହିମ୍ର ଠିକଣା ଦେଲା, ତାଙ୍କ ଆଡ଼େ ଯିବାକୁ କହିଲା
ମୁଁ କିଛି କହିବା ଆଗୁଁ ସିଏ ଚାଲିଗଲା……

(ପୃ: ୧୨–୧୩)

ଏଠାରେ ଆମେ ଯଦି ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦଙ୍କ ସାମାଜିକ ମନ୍ତବ୍ୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ଭାଷାର ଅନ୍ତରରେ ଏକ ଜୀବନ ଅନୁଭୂତିର ରୂପ ଖୋଜୁ, ତେବେ ଆମକୁ ହତାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ।

ବସ୍ତୁତଃ, କବିତାଟିର ଚରିତ୍ର, ଭାବକଳ୍ପ ଓ ମାନବିକ ଅବସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାବ୍ୟଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଉଜ୍ଜୀବିତ ନୁହନ୍ତି । କାରଣ ଏଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମାନବିକ ଅବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦ କେବଳ 'ବର୍ଣ୍ଣନା' କରିଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ କଥା ବେଶୀ ବିଷୟକୁ ଜଣାଇବା, ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଗଭୀର ଓ ଜଟିଳ ଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା—ଏହା ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିର ବାହାରେ । ତେଣୁ କିପରି ଅପରିପକ୍ୱତାର ସହ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଅବସ୍ଥାକୁ ସେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଲକ୍ଷଣୀୟ !

"ମୁଁ ଛେପ ଢୋକିଲି, ଖେଳ ଛୁଟି ପରେ ଅନାଇଲି
କସ୍ତୁରୀ ଆଡ଼କୁ
ସେ ମଧ୍ୟ ଗୁହାଁଲା, କିଛି ନ ଦେଖିବା ପରି ଆଖି ବନ୍ଦ କଲା ।

ପ୍ରଜାପତି ଡେଣା ଅବା ଗାଁ ଉପରର ନରମ ପାଖୁଡ଼ା
ଥରି ଥରି ବନ୍ଦ ହେଲା ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ଚଲା ଖଙ୍କାରିଲା
ଜଡମୁ ଗ୍ରାଇବରେ ହେଲି ମୁଁ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣ ବହି
କସ୍ତୁରୀର ପାଖୁଲାରେ ପରବ୍ଧାନ ଠିକ୍ ସମୟରେ ।"(ପୃ.୬-୭)।

ଏଠାରେ କବିଙ୍କ ଶୈଳୀ ଓ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର 'ଅଣ-ଜଟିଳତା' (obviousness)ହିଁ ତାଙ୍କର ଅପରିପକ୍ୱତାର ସୂଚନା ଦିଏ । ଏହାହିଁ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ "ଶବ ସଂଗମ"ର ଭାଷା । ଏହି କାରଣରୁ କବିତାଟିର ତଥାକଥିତ 'ଯାହା' ଶବ୍ଦଜଲ୍ପ ଓ ସମସ୍ତ ଚେତନାରେ କୌଣସି କାବ୍ୟିକ ଅନ୍ତଃଦୃଷ୍ଟି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିନାହିଁ ଏବଂ କବିତାର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଆମେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତେଜିତ କାବ୍ୟ ସ୍ୱର(ବା ରେଟୋରିକ୍) ପାଉଁ ତାହା ଅତି ନାଟକୀୟ ଓ କୃତ୍ରିମ ଜଣାପଡ଼େ ।

ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଶ୍ରୀ ଯତୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପରି ଶିକ୍ଷିତ ସମାଲୋଚକ "ଶବ ସଂଗମ"କୁ "କାଳ ପୁରୁଷ" ଓ "ବାଘ ଶୀକାର" ପରି କବିତା ବୋଲି ଦାବୀ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରସଂଗ କ୍ରମେ, ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି "ଶବ ସଂଗମ"ରେ ମୀରା,କସ୍ତୁରୀ, ଅବନ୍ତୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ "ଉର୍ବରତା" ର ପ୍ରତୀକ ଭାବିବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଉର୍ବରତା ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଛି ବୋଲି କହିବା, ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏକ ଅତିଶୟୋକ୍ତି । କାରଣ, ଉର୍ବରତାର ପ୍ରତୀକ ହେବାପାଇଁ ଯେଉଁ ଆବେଗ ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ଦରକାର, ତାହା କବି ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଦେଖାଇନାହାନ୍ତି । ବରଂ ସେହି ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଓ ବକ୍ତା (narrator)ର ସଂପର୍କକୁ ଏକ ପ୍ରକାର ଶବ ସଂଗମ ବା ଅର୍ଥହୀନ ମିଳନ ବୋଲି ଭାବିବା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ତେଣୁ ଶିବ ଓ ସତୀଙ୍କ କାହାଣୀ କବିତାଟିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା (ଯଦି କିଛି ଥାଏ !) ସହ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇପାରିନାହିଁ ।

"ଶବ ସଂଗମ"ରେ ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ଠାପର, ସତେଜ,ଆବିଷ୍କାର ଧର୍ମୀ, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ଚେତନାର ପ୍ରବାହ ଥିଲା ପରି ମୋର ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ

ହୁଏ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦ ତାଙ୍କ ବିଷୟବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟଧିକ ଜାଗ୍ରତ, ତେଣୁ ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଚାରଧର୍ମିତା ତାଙ୍କ କାବ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରିଛି । କେବଳ କୌଣସି ଧର୍ମ ବା ରାଜନୀତି (ଯଥା : ସାମ୍ୟବାଦ ମାର୍କସବାଦର) ପ୍ରଚାର ନୁହେଁ, ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଚାର ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ତାହା ହେଲା, ସାହିତ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେତେକ ଧାରଣା ବା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପ୍ରଚାର । (ଯଥା: ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ନିଃସଙ୍ଗତା, ନୈତିକ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଇତ୍ୟାଦି ।) "ଶବ ସଂଗମ"ରେ ସାଂପ୍ରତିକ ବାସ୍ତବତା ପ୍ରତି ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବଦଳରେ ଆମେ ପାଉ କେତେକ ପ୍ରଚଳିତ ସାହିତ୍ୟିକ ଧାରଣା । ଏହି କାରଣରୁ, [illegible] "ତା ବଡ଼ ଭଉଣୀ ନର୍ସ [illegible] ଡାକ୍ତରଖାନାରେ" (ପୃ. ୧୦), "ମୁଁ ପାଲଗଦାରେ ଏକ [illegible] ପରି ଏକା ଏକା" (ପୃ.୪), ବା "ସେଠା ଗାଁର [illegible] ଆସୁଅଛି [illegible] ପାଲା" (ପୃ: ୬୧) ପ୍ରଭୃତି ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ 'ଆଧୁନିକ ଚେତନା' ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଛି ବୋଲି କହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ନା, କି ତାହି "ଆଧୁନିକ ଚେତନାର ବାହକ" ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଦାବୀ କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦଙ୍କ ଶବ ପ୍ରଚାର ଧର୍ମିତା ଅନାବୃତ ଭାବରେ ଦେଖାଯାଏ "ଯଦି ଭଲ ପାଅ" କବିତାରେ :

"ସ୍ପଷ୍ଟ କୁହ—
ହୃଦୟର ହୃଦୟରୁ ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତରରୁ
ମର୍ମର ମର୍ମରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କୁହ
(ଏକାଟିକଲେଟକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ)
ସ୍ପଷ୍ଟ ପଢ଼ ଆଉ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲେଖ
ନର୍ତ୍ତକୀର ଚଞ୍ଚଳ ଭ୍ରୂଲତା ପରି
ଅକ୍ଷର ସବୁ ଅନାବନା ଷ୍ଟାଇଲ୍ କରନା
ନାଟକ କରନା କି ଲାଟକ କରନା" (ପୃ. ୪୫)

ଏଠି ଆମେ ଏକ ଆନ୍ତରିକ ଆଭିଜ୍ଞତାର ପ୍ରକୃତ ଛବି ଦେଖୁଁ । କିନ୍ତୁ Yeats ଙ୍କ "There is more enterprise / In walking naked" ['A Coat'] ପରି ଉକ୍ତିରେ ଥିବା ସାଧୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିଷ୍ଫୋରଣ ସ୍ୱର ଶୁଣି ପାରୁନାହିଁ । ୟେଟ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ 'ଲଙ୍ଗଳା ହେବା' ପଛପଟେ ଏକ ତୀବ୍ର ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ରହିଅଛି, କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦଙ୍କ ହୃଦୟହୀନତା ଓ ନିଷ୍ଠୁରତା ପାଇଁ ଉପଦେଶରେ ସେହିପରି କିଛି ନାହିଁ । ଏକ ପ୍ରକାର "pious insincerity" (ଇଲିଅଟ୍)ରେ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦ ପୀଡ଼ିତ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର "ଏଇ ଭାଙ୍ଗିଲା ପଥର ପ୍ରାଚୀର"ର ଓଜନିଆ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ, "ଦେଖାହେଲା ଯେଉଁ ନଦୀ"ର ଦାର୍ଶନିକ ଭାବପ୍ରବଣତା ପାଠକକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ, ଏହି ସଂକଳନଟିରେ ଆମେ ଏକ "ପରିଣତ କାବ୍ୟ-ମାନସ"ର ପରିଚୟ ପାଉନାହିଁ । ଏବଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟ-ସାଇବାବାଙ୍କ ଉପଦେଶ ତଥା ପ୍ରହରାଜ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ନନ୍ଦଙ୍କ ଅଭିମତ ("ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନାହିଁ ସାର୍ଥକ କବିତା ସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ସହାୟକ") ସତ୍ତ୍ୱେ କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ 'ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା' ଥିଲା ପରି ଆମର ହୃଦବୋଧ ହୁଏନାହିଁ ।

—ରବିଶଙ୍କର ମିଶ୍ର

୧୭-୧୧-୧୯୭୮

କାଗଜ ଡଙ୍ଗାର ଶୋକ

(ସରୋଜ ରଂଜନ ମହାନ୍ତି, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ୧୯୭୭,
ମୂଲ୍ୟ-ଦଶ ଟଙ୍କା)

ଶ୍ରୀ ସରୋଜ ରଂଜନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'କାଗଜ ଡଙ୍ଗାର ଶୋକ'ର ଅଧିକାଂଶ କବିତାରେ 'ଦୁଃଖ'ଶବ୍ଦଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହାଛଡ଼ା 'ଯନ୍ତ୍ରଣା', 'ଦହନ', 'ଶୋକ', 'ବ୍ୟଥା' ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ରହିଅଛି ! କିନ୍ତୁ

ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଚେତନା ଦୁଃଖ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ଓ ଆଲୋକିତ ହେବାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଭାଷା ଓ ଅନୁଭୂତିରେ ନାହିଁ ।

ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧୃତ କବିତାଂଶଗୁଡ଼ିକରେ ଆମେ ଯେଉଁ ଶସ୍ତା ମନୋଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଁ, ତାହା ସତେ ଯେପରି ଜୀବନରେ ଦୁଃଖର ଜଟିଳତା ଓ ଗଭୀରତା ପ୍ରତି ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଉପହାସ :

"ତୁମ ଜୀବନର କାଗଜରେ

———————

ଅତରକ୍ତ ଢାଳି ହେଉଥିବା

ଅଜସ୍ର ବ୍ୟଥା ବେଦନାର କାଳିକୁ

———————

ବ୍ଲଟିଙ୍ଗ ପେପର ହୋଇ

———————

ମୁଁ ଯଦି........." (ପୃ. ୯୬)

"ତାକୁ ଆଣି

କଲମ ମୂନରେ ତୁମ

———————

ଠୁଳ କରାଇବ ପୁଣି

———————

ଭୁଲି ଯାଇଥିବା ଦୁଃଖ" (ପୃ .୩୫)

"ଅତୀତର

ଶାମୁକା କଉଡ଼ି ଦ୍ୱାରଗଲେ ଦୁଃଖର ଗୀତକୁ

———————

ସ୍ୟାହ୍ମ ପତ୍ର ଢାଳିଦେଇ

———————

ତା କଳଙ୍କ ଖାଣ୍ଡ ଲାଗିର ପୃଷ୍ଠାରେ । ମୃତ / କବିଟିର
ସବୁ ପତ୍ର ସତ୍ତ୍ୱ ତା ଦୁଃଖର
ସ୍ୟାହି ଶୁଖେ ନାହିଁ ।   (ପୃ.୯୫)

କାଗଜ, ସ୍ୟାହି, କଲମ, ବ୍ଲଟିଂପେପର—ଏଠାରେ ଏ ସବୁ ଶବ୍ଦ-କଳ୍ପକୁ ଶବ୍ଦକଳ୍ପ ବୋଲିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍କୋଚ ଲାଗେ । ଏଗୁଡ଼ା ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୀମିତ ଅନୁଭୂତିର ସୂଚନା ଦିଏ ଓ ସେହି ଅନୁଭୂତିର ଚରମ କୃତ୍ରିମତାକୁ ମଧ୍ୟ ସୂଚିତ କରେ ।

କବିଙ୍କ ଜୀବନରେ ବ୍ୟଥା, ବେଦନା ବା ଦୁଃଖ ଏକ "ନୂଆ" ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ "ଶୋକ-ଉପହାର" । ବସ୍ତୁତଃ, "କାଗଜଡଙ୍ଗାଟି ଭଳି ଯୌବନ ଦୁଆରେ ବନ୍ଧାଥିବା" କବିଙ୍କ କାବ୍ୟ-ମାନସର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ।

ଦୁଃଖ ପରି କବିଙ୍କ ପ୍ରେମାନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ଲଘୁ । ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ କୌଣସି ନିଷ୍ଠା ବା ମାଧୁରୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁନାହିଁ । ଗଭୀରତା ତ ଦୂରର କଥା । ଉଦାହରଣତଃ, "ସ୍ମୃତିପୁଷ୍ପ" ଶୀର୍ଷକର କବିତାଟିରେ ଆମେ ବାରମ୍ବାର ଏକ ପ୍ରକାର ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଓ ଇଡ଼ିୟମ୍‌ର ବ୍ୟବହାର ଦେଖିବାକୁ ପାଉ :

"ମୋ ସ୍ନେହର ଗଙ୍ଗଶିଉଳି କୁ
— — — —
ତୋ ନିଷ୍ଠୁର "ନାହିଁ" ,"ନାହିଁ" କଥା
ଠାଣ ଝଡ଼ ହୋଇ ମଉଳାଏ"

"ମୋ ପ୍ରୀତି-ବିଶ୍ୱାସର ପୋତ
— — — — — —
ଝଲମଲ ମଟି ଦରିଆରେ
— —

ତୋ କୂଳର
ନାଗପଦ୍ମ ଝୁମି ଝୁମି ତୋ ବଳାସୀ ହୃଦର ଧକ୍କାରେ"

"ତୋ ଭାଷାକୋଷରୁ ପିନା 'ପ୍ରୀତି' ବା ତାହାର

ପ୍ରତିଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ତୁ ନବାସନ ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ କର

ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଆଦେଶ ଦେଇଛୁ । କିନ୍ତୁ
ସଜାଇ ରଖିଛୁ ଖାଲି 'ଯନ୍ତ୍ରଣା', ଜ୍ୱଳନ୍ତ' ଭଳି ବହୁ ଶବ୍ଦ
ଆକ୍ରାନ୍ତ କରିବା ଲାଗି ଅନ୍ୟର ଚେତନା ।"

ଏଠାରେ ବାକ୍‌ବହୁଳତା କୃତିମତା । ସ୍ଥୂଳଭ ମନୋବୃତ୍ତି ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଏହା କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କରେ ନାହିଁ ! ତେବେ 'କାଗଜ ଫୁଙ୍କାର ଶୋକ'ରେ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରେମ ପ୍ରତି ମନୋଭାବ ବିଷୟରେ କିଛି ଲେଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ । କାରଣ ଆମ ରାଜ୍ୟର ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରେମବହୁଳ କବିତାମାନଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବର ଏକ ବହୁମୁଖୀ ସମୀକ୍ଷା ବିଧେୟ । ଏଠାରେ ମୁଁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଲେଖିବି : ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେହଜ ପ୍ରେମର ଗାଥା ଗାଇବା ଭୁଲ ନୁହେଁ । ଠିକ୍ କଥା । କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରେମକୁ କବିତାରେ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ନ କଲେ ତାହା 'ଅନୈତିକ' ଓ 'ଅସାମାଜିକ';କାରଣ ଖରାପ ଲେଖା ଓ ଖରାପ ମନ ଏକ କଥା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ "ଆବରଣ" କବିତାଟିର ସୃଷ୍ଟିରେ କୌଣସି କାବ୍ୟିକ ଯଥାର୍ଥତା ନାହିଁ । ଯେପରି ଆମେ ପାଉଁ Marvell ଙ୍କ "To His Coy Mistress"ରେ । ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ

ବାଆନଆ ସ୍ନେହର ଉତ୍ସ ଦେଇ

ଦୁଇଟି ମନକୁ
ଏକ କରି ଏକାତ୍ମ ଚିତ୍ତରେ
ଶୀତଳୁ ଫାଙ୍କ ବାଲଟି ଦୁଇ ଦେହ ତୋଳି
ପ୍ରୀତିର ଉତ୍ସେଇଟିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପରେ ଆଜ

କେଉଁ କଥା
ବାକି ରହିଗଲା ଯେ, କଲ୍ୟାଣି, ପୁଣି
ଭସ୍ମମିଶା ଲାଜର ନନ୍ଦରେ
ଦେହକୁ ପଖାଳି ତମେ ପୃଥିବୀକୁ ଡରି
ସ୍ନେହର ସଂପର୍କ ଲାଗି ଖୋଜ ମଧ୍ୟ-ସ୍ୱର୍ଗର ସାହାଯ୍ୟ ?
ତୁମେ କ'ଣ ଜାଣି ନାହିଁ
ଇଚ୍ଛା କଲେ, ଏଇ ପୃଥିବୀରେ
ବହିପାରେ ସ୍ୱର୍ଗ-ଗଙ୍ଗା । ପ୍ରୀତିର ନିଶ୍ୱାସରେ
ଫୁଟିପାରେ ପାରିଜାତ, ଆନ୍ତରିକତାରେ
ଗଢ଼ିହୁଏ ନନ୍ଦନ-କାନନ ॥ "

ଏହି ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସହ ତିନି ଶହରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ ଆଗେ ଲେଖିଥିବା
Marvell ଙ୍କ

"Had we but world enough, and time,
This coyness, Lady, were no crime,
....
But at my back I always hear
Time's winged chariot hurying near;
....

Let us roll our strength and all
Our sweetness up into one ball,
And tear our pleasures with rough strife
Through the iron gates of life "

ଏହି ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ତୁଳନା କଲେ ଆମେ ଜାଣିପାରିବା ଯେ,(ବସ୍ତୁତଃ, Marvell ଙ୍କ କବିତାଟି ଏତେ ଘନ (compact) ଯେ ସମଗ୍ର କବିତାଟିକୁ ଉଦ୍ଧୃତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ କି ?!) Marvell ତାଙ୍କ 'mistress'ଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଆକାଂକ୍ଷା ଓ ସାଧୁତା ଦେଖାଇ-ଛନ୍ତି, ଯେପରି ଲଘୁ ଓ ଗୁରୁ ଭାବରେ ଏକ ଜଟିଳ ମିଶ୍ର ଅନୁଭୂତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ତାହାର ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ କେବଳ କବିତା 'ଆବରଣ'ଟିରେ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର 'ମୁକ୍ତି' କବିତାଟିରେ authentic ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ, ତାହାର ବୌଦ୍ଧିକ ସମ୍ପାଦେୟତା ସାଧନ ହେଉନା କାହିଁକି !

ସଂକ୍ଷେପରେ, 'କାଗଜ ଡଙ୍ଗାର ଶୋକ' ୧୯୬୧ରୁ ୧୯୭୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ୧୫ ବର୍ଷର ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ କାବ୍ୟ ସାଧନାର ପ୍ରତିଷ୍ଠଧ ହେଲେହେଁ ଏହା ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସଫଳ କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ।

—ରବିଶଙ୍କର ମିଶ୍ର
୧୯.୧୧.୭୮

କଥାକାର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ

(ସଂପାଦନା : ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମହାପାତ୍ର; ଚେତନା ପ୍ରକାଶନ, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ୧୯୭୭; ପୃ: ୧୭୦; ମୂଲ୍ୟ—ବାର ଟଙ୍କା)

ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟି ସ୍ୱର୍ଗତ କଥାକାର କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ "କଥାକୃତିର ଅନୁଶୀଳନ ପାଇଁ ଏକ ପଦକ୍ଷେପ ।" (ମୁଖବନ୍ଧ-ପୃ : ଗ) । ଏଥିରେ ସମୁଦାୟ ୨୨ଟି ଆଲୋଚନା ପରସ୍ତ କରାଯାଇଛି ଓ ସେଥିରୁ କେତେକ (ଯଥା : ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଓ ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ) ପୂର୍ବରୁ ପୁସ୍ତକସମୀକ୍ଷା ରୂପେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଧରି ଲେଖୁଥିବା ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କ କଥାସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଏ ଭଳି ଏକ ସମାଲୋଚନା-ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସର୍ବାଦୌ ସ୍ୱାଗତ ଯୋଗ୍ୟ; ଓ ସେଥିପାଇଁ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରକାଶନ-ସଂସ୍ଥା ଓ ସଂପାଦକ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ । କିନ୍ତୁ, ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ କଥାକୃତିର 'ଅନୁଶୀଳନ' କରାଯାଇଛି ବୋଲି ସଂପାଦକ 'ମୁଖବନ୍ଧ'ରେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ତା' ବୋଧହୁଏ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କାରଣ, (ଦୁଇ ପାଂଚୋଟି ଭଲ ଆଲୋଚନା ବ୍ୟତୀତ) ଅଧିକାଂଶ ଆଲୋଚନାର ବକ୍ତବ୍ୟ ଏତେ ପ୍ରଶସ୍ତିଧର୍ମୀ, ଭାଷା ଓ ସ୍ୱର ଏତେ ପ୍ରଗଳ୍ଭ, ଲଘୁ ଓ ରୁଚିହୀନ ଯେ ସଂପୃକ୍ତ ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକୁ 'ଅନୁଶୀଳନ' ନ କହି ସ୍ତୋତ୍ର,ଉଲଙ୍ଗ ସ୍ତାବକତା କହିଲେ ଭୁଲ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା, କେତେକ ଆଲୋଚକ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ କଥାସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଭାରତୀୟ ଓ ସର୍ବୋପରି ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ! ଆଉରି ବି, "କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଯାହା

ସେଇଠୁ ମିଳିଲ, ଗୁପିତକା'' ମତ ଅନୁସରଣ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ସଂକଳନଟିରୁ ଆତ୍ମାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ଅବଦାନ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପରେଖ ଫୁଟି ଉଠୁନାହିଁ; ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ କେତେକ ତଥ୍ୟର ବିରକ୍ତିକର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଘଟିଛି; ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକ (ଯଥା : 'କାନାଡ଼ା ଡାଏରୀ', 'ଭୃଗୁ ସଂହିତା') ଉପରେ ତିନିଟି ଲେଖାଏଁ ସମୀକ୍ଷା ଛାପିଲେ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହୁଏ ! ଏବଂ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିତାନ୍ତ ଅଦରକାରୀ 'ଦର୍ଶନ ଓ ସମାଲୋଚନା' ଗ୍ରନ୍ଥର ସମୀକ୍ଷାଟି ଭଳି ଗୁଡ଼ାଏ ଅନାବଶ୍ୟକ ଆଲୋଚନା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରା-ଯାଇ ସଂକଳନଟିକୁ ଅଯଥା ସ୍ଫୀତ କରାଯାଇଛି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନାବୃତ ସ୍ତାବକତା ଓ ପ୍ରଚୁର ଧର୍ମ ତାପ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ଅଗ୍ରଦୂତ ରୂପେ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରକାଶନ-ସଂସ୍ଥା ତରଫରୁ ଲିଖିତ 'ଆମକଥା' ଓ ସଂପାଦକଙ୍କ 'ମୁଖବନ୍ଧ'କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ-ପାରେ । ସେ ଦୁଇଟି ଲେଖାର କେତେକାଂଶ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ମନ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଚରମ ପ୍ରଗଳ୍ଭତା, ରୁଚିହୀନତା, ସର୍ବୋପରି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦତା ପ୍ରତି ପାଠକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଛି ।

(କ) 'ଆମକଥା' :

୧) ''ସ୍ୱାଧୀନୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଓଡ଼ିଆ କଥା-ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକତାର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର''......

୨) ''ସଂହିତା'ର ହିନ୍ଦୀ ଅନୁବାଦ 'ଅନ୍ଧାମନ୍'... ଓ କେତେଗୋଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗଳ୍ପର ହିନ୍ଦୀ ରୂପାନ୍ତର 'ଆଲୋକଗଙ୍ଗା' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ସର୍ବ ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁ-ଛନ୍ତି । ''

୩) ''କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ପରି ଏକ କାଳଜୟୀ ପ୍ରତିଭାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତକୃତି

ସମ୍ପଦ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ଏକ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରି ଦେଇ 'ଅଜମାଟିର ପୁଅ' ପାଇଁ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରୁଛି ।" (ଟୀକା : କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଓ ଚେତନା ପକାଶନ ଏକା ସହର-ବ୍ରହ୍ମପୁର-ରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।)

ଗ)ମୁଖବନ୍ଧ :

୧)"କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଖ୍ୟାତ କଥାକାର । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତା ସହିତ କଥାଶିଳ୍ପୀର ସମନ୍ୱୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ, ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଶ୍ୱ କଥା-ସାହିତ୍ୟରେ ସାର୍ତ୍ତ୍ରେ,କେମ୍ୟୁ କାଫକାଙ୍କର ଯେଉଁ ଭୂମିକା, ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ସେଇ ବଳିଷ୍ଠ ପରମ୍ପରାର ଜଣେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବାର୍ତ୍ତାବହ ।" (ପୃ.କ)

୨) "ଜଣେ ସତ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା ରୂପେ ଏହି ବିଖ୍ୟାତ କଥାକାରଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ସାଧନା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କାହିଁକି ବିଶ୍ୱ କଥାସାହିତ୍ୟକୁ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଛି, ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।" (ପୃ.କ)

୩) "ଜୀବନର ସାଫଲ୍ୟ ଜୀବନୋତ୍ତର ଏକ ମହାସତ୍ତାର, ଯାହା ଜୀବନ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା ସମ୍ଭବ ଏହି ମହାନ୍ ସତ୍ୟର ଉପସ୍ଥାପନା କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱର ଏକ ମହାନ୍ କଥାକାର ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରେ ।" (ପୃ.ଖ)

୪) (ଯେଉଁ) " କେତେଜଣ ଭାରତୀୟ କଥା ସାହିତ୍ୟିକ ନୂତନ ବିଭବ ଭାରତୀୟ କଥାସାହିତ୍ୟରେ ଆଣିବାପାଇଁ ଦାୟୀ,ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଅନ୍ୟତମ ।" (ପୃ.ଗ)

୫) "ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି କଥାକାର (କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ)ଙ୍କର ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।" (ପୃ.ଗ)

'ଆମକଥା'ର ମନ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ହୁଏତ ଏକ ପ୍ରକାଶନ-ସଂସ୍ଥାର

'ବ୍ୟବସାୟିକ ଗୃହ' କହି ଏଡ଼ାଇଦେଇ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ପାଦକ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନର ପ୍ରମାଣ ନ ଦେଇ ଏକ ତନ୍ନ ତନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟି ଆ'ମୁଖବନ୍ଧ'ରେ କଥା କଥାକେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ କଥାସାହିତ୍ୟକୁ ଭାରତୀୟ ତଥା ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ 'ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ' 'ମହାନ' ଇତ୍ୟାଦି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାହା ଅତି ଚରମ ଦାୟିତ୍ୱହୀନତା ବା ଅଲଙ୍ଘ ସ୍ତାବକତା ଛଡ଼ା ଆଉ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ?

ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଅଧିକାଂଶ ଲେଖକ-ଉଭୟ ନବୀନ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ—ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରଳାପ, ରୁଚିହୀନ ଚାଟୁକାରିତାର ଶିକାର ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ତାଙ୍କର 'କାନଡ଼ା ଡାଏରୀ-ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ' ଶୀର୍ଷକ ସମୀକ୍ଷାକୁ କପରି ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ :

"କିଛି ମାସ ତଳେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗର ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ଗଧାନାଥ ରଥଙ୍କ ହାତକୁ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକ ସଦ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର ଖଣ୍ଡିଏ ଗଳ୍ପସଂକଳନ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ, ସେ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ବହିଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି କହି ଉଠିଲେ —ଆଃ ! ମନେ କେତେ ଖୁସି ଲାଗୁଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଭଲ ଗଦ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଏତେ ଦିନେ ପଢ଼ିବାକୁ ମିଳିଲା । ସେଦିନ ସେ ବହିଟି ଥିଲା ନବୋମ୍ମେଷ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କ ଲିଖିତ 'ଅଭ୍ୟନ୍ତର-ଭୂଗୋଳର' ଗଳ୍ପ ପୁସ୍ତକ ।

ଆଜ କିନ୍ତୁ ଯେମିତି ମୋ' ହାତକୁ ଯେତେବେଳେ ଏହି 'କାନଡ଼ା ଡାଏରୀ' ବହିଟି ଆସିଲା-ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ବହିଟିକୁ ଆଗ ମୋ ଛାତିରେ ଜାକିଦେଲି ।" (ପୃ.୪)

ଜଣେ ଭଲ ହାସ୍ୟରସ-ସ୍ରଷ୍ଟା ଭାବରେ ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁଙ୍କର

ଖ୍ୟାତ ଅଛୁ । ଏଠାରେ ଚୁଟକୀନ ଆତ୍ମ-ଚଞ୍ଚଳ ଦ୍ୱାରା ସେ ନିଜକୁ ହାସ୍ୟରସର ଉପଜୀବ୍ୟ ରୂପେ ଦେଖିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ନାହାନ୍ତି ! ପୁନଶ୍ଚ, ଉପରୋକ୍ତ ଘଟଣାଦ୍ୱୟର ବର୍ଣ୍ଣନା 'କାନଗ୍ରା ଡାଏରୀ'କୁ 'ଅଧ୍ୟୟନ' କରିବାରେ କି ଭଳି ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି ?

ଆଗରୁ କହିଛି, ସଂକଳନଟିରୁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ କଥାସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପରେଖ ଫୁଟି ଉଠୁନାହିଁ । ତା'ର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଲା—ଅଧିକାଂଶ ଆଲୋଚକ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ କଥା-ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବା ଦୋଷଗୁଣର ବିଚାର ବା ଅନୁଶୀଳନ-ରେ ବିଶେଷ ମନୋନିବେଶ ନ କରି କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଶଂସା ପୁଷ୍ପମାଳ ଲମ୍ବାଇବାର ଏ ସୁଯୋଗକୁ ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ସେମାନଙ୍କ ଆଲୋଚନାମାନ ପଢ଼ିଲେ ମନେହେବ ଯେ ସତେ ଯେପରି ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର କଥାସାହିତ୍ୟ-କୋଣାର୍କ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା, କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ-ଧରମା ଆସି ତା'ର ମୁଣ୍ଡି ମାରିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ କଥାସାହିତ୍ୟର ଯେତେ ବିଭବ ଅଛି ସବୁଥିରେ କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରସାଦଙ୍କ କୃତି ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ଉପନୀତ, ବା କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ-ଟି ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଚରମ ସଫଳତା ହାସଲ କରିଛନ୍ତି; ଓ କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରସାଦ ଏକାଧାରରେ ସବୁ କିଛି ଇତ୍ୟାଦି । ଏହିପରି ବିହ୍ୱଳ, ପ୍ରଶସ୍ତିଧର୍ମୀ ଓ ଭାରସାମ୍ୟହୀନ ଆଲୋଚନାର କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛି :—

୧) "ଏହିପରିଭାବରେ ଦାର୍ଶନିକ-ସାହିତ୍ୟିକ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ସାହିତ୍ୟ, ଜଗତ ତଥା ମାନବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅତି ଗୂଢ଼ ଗମ୍ଭୀର ତତ୍ତ୍ୱମାନ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି ।" (ଗଣେଶ ପ୍ରସାଦ ଦାସ-ପୃ. ୧)

୨) "ସୁତରାଂ, ଉତ୍କଳର ମିଶ୍ର ସମକାଳରେ ନୂତନତ୍ୱର ବାହକ ହେଲୁ, ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପ ଏ କାଳର ନୁହେଁ, ପରନ୍ତୁ ସର୍ବକାଳର ମାନବ

ଜୀବନର ଏକ ନିଖୁଣ ବାର୍ତ୍ତା, ଯାହା ସମସ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପରି-ବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ବିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ମାନବ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବୋଧକ ଏବଂ ଗଭୀର ଭାବୋଦ୍ଦୀପକ ହୋଇ ରହିବ ।" (ବାଙ୍କବିହାରୀ କର, ପୃ.୬୭)

୩) "'ମୋ' ବସ୍ତରରେ, ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଗଳ୍ପସଂକଳନ...ରେ ୫୦/୬୦ ଗୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପର ରଚୟିତା ହିସାବରେ ଡଃ ମିଶ୍ର ଯେଉଁ ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଛଅଗୋଟି ମିନିଗଳ୍ପ ରଚନା କରି ତା ଠାରୁ କମ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିନାହାନ୍ତି ।" (ଅଜୟ କୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ, ପୃ.୧୧୬)

୪) "ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ନିଜର ସ୍ୱକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ, ମୌଳିକ ଚିନ୍ତାଧାରା, ନିଜସ୍ୱ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ନୂତନ ଶୈଳୀ ତଥା ସୃଜନଶୀଳ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦେଇ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପରେ ଆଧୁନିକତାର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ପାରିଛନ୍ତି ।" (ପୃ.୧୪୪) ଡଃ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଗଳ୍ପ ସମୂହର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଭୌଗୋଳିକ ସରହଦ ଡେଇଁ ଜାତୀୟ ଭାବଧାରାକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରଖି ବିଶ୍ୱ-ଚେତନାର ବିସ୍ତୃତ କଲ୍ଲୋଳିତ ପ୍ରବାହରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ତାର ନିମଜ୍ଜିତ ଆତ୍ମାକୁ ରୂପାୟିତ କରିଛି ।" (ପୃ.୧୪୧–କାର୍ତ୍ତିକ ଚନ୍ଦ୍ର ରଥ)

୫) "କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ର ଭିନ୍ନସ୍ୱାଦର ଯଥା :— ସୂକ୍ଷ୍ମ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ, ରାଜନୈତିକ ଜୀବନଧାରା ଉପରେ ଆଧୁନିକ ସଚେତନ ମାନବର କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ହତାଶା, ସାମାଜିକ ଅତ୍ୟାଚାର, ଦୁଃଖଦାୟକ ପରିବେଶ, ଯୌନ ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନୁଭୂତି, ଶିଳ୍ପବିପ୍ଲବର ପ୍ରଭାବ, ଜୀବନର ଆର୍ଥିକ, ମାନସିକ ଏବଂ ନୈତିକ ଦୁରବସ୍ଥାର ବିଶ୍ଳେଷଣ, ଆଧୁନିକ ସମାଜର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ପ୍ରତି ବ୍ୟଙ୍ଗବାଣୀ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ଗଳ୍ପ ରଚନା କରି

ଚହଳ ସୃଷ୍ଟି କରି ବୃଳହନ୍ତି ।" (ସୌଭାଗ୍ୟବନ୍ଧୁ କର, ପୃ.୧୪୬)

ଯେଉଁକେତୋଟି ଆଲୋଚକ ଗଳ୍ପଟିର ଏପ୍ରକାର ବିଭ୍ରାନ୍ତ-ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଧର୍ମୀ ମନୋଭାବରୁ ମୁକ୍ତ,ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଡ଼ାଃ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପାତ୍ର, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ, ଯଶୋଧାରା ମିଶ୍ର, ଦୀପକ ପାଲ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।' ଏମାନେ ପ୍ରକୃତନିଷ୍ଠା ଓ ଆନ୍ତରିକତାରସହିତ ଅନୁଶୀଳନାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତି ନେଇ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ କଥାସାହିତ୍ୟର ସଫଳତା/ବିଫଳତା ଉପରେ କିଛିଟା ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଗଳ୍ପର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ରାଉତରାୟ କହିଛନ୍ତି :
"ଡଃ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ରଙ୍କର କେତେକ ଗଳ୍ପରେ ଏକ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମାଜ ବେଶ୍ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପ ନେଇ ଦେଖା ଦେଇଛି । ସେ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ନ କରି ପ୍ରକୃତ ଶିଳ୍ପୀମାନସର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।" (ପୃ.୪୬)
ଯଶୋଧାରା ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଅନେକ ଗଳ୍ପର ପ୍ରଧାନ ଦୁର୍ବଳତା ହେଉଛି : "ଲେଖକଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଦର୍ଶବାଦର ସ୍ୱର ଅନେକ ସମୟରେ ଗଳ୍ପର ବିଷୟବସ୍ତୁ ତଥା ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱରକୁ ଟପି ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ଶୁଭିଲା ପରି ମନେ ହୁଏ ।" (ପୃ.୮୫) ଦୀପକ ପାଲଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ସଂକଳନର ବୋଧହୁଏ ସବୁଠୁ ସୁଲିଖିତ ଓ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ କେତେକ ଭଲ ଗଳ୍ପର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କହନ୍ତି :

"ଆଦର୍ଶବାଦ, ଭାବପ୍ରବଣତା, ରୋମାଣ୍ଟିସିଜମ୍ ଇତ୍ୟାଦିର ଯେଉଁ ଏକ ବିରୋଧୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ 'ନୌକାବିହାରରେ'ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ,ଥିଲା, ତାହା ଧୀରେ ଧୀରେ 'ଶୂଦ୍ରକର ପ୍ରଶ୍ନ' ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ପରିପ୍ରକାଶ ଲଭିଲା 'ଯଶୋଦାର ରୋଶନ', 'ଟ୍ରୋଜାନ୍ ଅଶ୍ୱ', 'ପ୍ରକୋଷ୍ଠ' ଓ 'ମୁଖା' ପ୍ରଭୃତିରେ । ଏହି ଗଳ୍ପ-

ମାନଙ୍କର ଶୈଳୀ ଲେଖକଙ୍କ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ମୂର୍ତ୍ତ ରୂପ...,
ଏହି ଶୈଳୀର କାର୍ଯ୍ୟ ପରୀସୀମାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହିଁ ଗଳ୍ପ-
. ଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କେବଳ ଭିନ୍ନ ବିଶିଷ୍ଟ ନୁହଁ ।"(ପୃ.୭୬)
ଏ. ଭଲ ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପର୍କରେ, ପ୍ରକୃତରେ ଅନୁଶୀଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନାରୁ ଆଉ
କେତେଟି ଥିଲେ ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୂଲ୍ୟ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ
ବଢ଼ିଥାନ୍ତା ।

—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଜଗଦେବ

ସପ୍ତମ ପୃଥିବୀ

(ଦୀପକ ମିଶ୍ର, ଅଗ୍ରଦୂତ ପ୍ରକାଶନୀ, କଟକ, ପୃ.୫୦, ମୂଲ୍ୟ-ତିନି ଟଙ୍କା)

ଶ୍ରୀ ଦୀପକ ମିଶ୍ରଙ୍କ ୨୧ଟି କବିତାର ଅନୁପମ ସଙ୍କଳନ ହେଉଛି **ସପ୍ତମ ପୃଥିବୀ** । ଦାଶରଥି ଦାସଙ୍କ ଭୂମିକାର ଭାଷାରେ "ସପ୍ତମ ପୃଥିବୀ ଆଲୋକ ଓ ଅମୃତର କ୍ଷେତ୍ର ।" କିନ୍ତୁ ଶୀର୍ଷକ-କବିତା (title poem) "ସପ୍ତମ ପୃଥିବୀ"ରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଆଲୋକ ବା ଅମୃତର ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରି ପାରୁ ନାହୁଁ । ସେଉଁମାନେ ଅନ୍ତତଃ Eliot ଙ୍କ "Marina" କବିତାଟିର "What is this face, less clear and clearer" ବା ରମାକାନ୍ତ ରଥଙ୍କ "ଏ ନଈ କୂଳରେ" କବିତାଟିର 'କେମା ଦୁଃଖର ଶତାବ୍ଦୀଙ୍କ ଖବର କହିବ/ ଦେବୀମାନେ ବୁଝିବା ଭାଷାରେ"ର ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍ଦେଶକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି, ସେମାନେ "ସପ୍ତମ ପୃଥିବୀ"ର

"ପ୍ରେମର ଆୟୁ ଅତି କ୍ଷୀଣ
ତା'ର ସଂଳାପ ଅତି ଦୁର୍ବଳ
ତା'ର ଚିହ୍ନାଣୀ ଅତି ମ୍ରିୟମାଣ

ତା'ର ପାଦ ଅତି ଶିଥିଳ;
ତଥାପି ତାହାହିଁ ସର୍ବଶେଷ ନକ୍ଷତ୍ର
ଯାହା କେବେ ଉଲ୍‌କା ହେବ ନ,
ତାହାହିଁ ସର୍ବଶେଷ ହୁତାଶନ
ଯାହା କେବେ ଲାଭାର ହେବନି" (ପୃ. ୨)

ଏହି ଭାଷାରେ ଆଲୋକ ଓ ଅମୃତର ଧ୍ୱନି ବା ରୂପ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଭସ୍ତ କବି ଇଲିଅଟ୍ ଓ ରମାକାନ୍ତ ତାଙ୍କର ଜଳି କବିତା ଦୁଇଟିରେ ପାରମ୍ପରିକ ଓ ପରିଚିତ ଚିତ୍ରକଳ୍ପକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିପାରିବାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ହେଲା ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜୀବନ୍ତ ଅନୁଭୂତି, ଯାହାକୁ ଆମେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁଭବ ବୋଲି କହି ଆସିଛୁ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ କବିତାରେ ପରିଚିତ ଚିତ୍ରକଳ୍ପର ବ୍ୟବହାର ପଛରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାବ୍ୟ ଶକ୍ତି ନାହିଁ :

"କେତେ ଅଳ୍ପ ଶବ୍ଦ ଗୁଣ
ପାଣି ଭର୍ତ୍ତି ମାଟିଆ ମୂର୍ତ୍ତିରେ
କେତେ ଅଳ୍ପ ଶବ୍ଦ ଗୁଣ
ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁବତୀ ହୃଦୟରେ " ଇତ୍ୟାଦି । (ପୃ:୧)

ଏହି ପ୍ରକାର ଭାଷାରେ ଯଦି ଆଲୋକ ଓ ଅମୃତର ଅନୁଭୂତି ସମ୍ଭବ, ତେବେ କବିତା ଲେଖିବା ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ସହଜ ବିଷୟ !

ଶ୍ରୀ ଦାସ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଦୀପକ ମିଶ୍ରଙ୍କ କବିତାର ମୁଖ୍ୟ ତିନି ସଂପୃକ୍ତ ବିଷୟ ହେଲା : ପ୍ରେମ,ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ । ଉପରଠାଉରିଆ ଭାବରେ ଯେ କୌଣସି ପାଠକ ସେଇଥିହିଁ ଏହି ସଙ୍କଳନରେ ମଧ୍ୟ ପାଇବେ । କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା— ଏହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି କବିଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କେଉଁ ପ୍ରକାରର ?

ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମାନୁଭବ ତାଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପ୍ରେମିକାଙ୍କ "ଭୁଲେନାହାନ ସ୍ତନ" "ନାଭିଗହ୍ୱର ମସୃଣ ମସ୍ତିଣ", ବା "ଚୁମ୍ବନପ୍ରତ୍ୟାଶୀ ଗାଲ," ଚପଳ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଚମତ୍କୃତ କରିପାରେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମାନୁଭୂତି ଏକ ପରିଣତ କାବ୍ୟ-ମାନସର ପରିଚୟ ଦିଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ସପ୍ତମ ପୃଥିବୀ ସଂକଳନର ତଥାକଥିତ ମୃତ୍ୟୁ-ଚେତନା ଓ ଈଶ୍ୱର ଜିଜ୍ଞାସା ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୋଷଜନକ ନୁହେଁ ।

ଆଜି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଦାସ କବି ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ କବିତାରେ ମିଥ୍, ପ୍ରତୀକ ଓ ଚିତ୍ରକଳ୍ପର ପ୍ରୟୋଗ-ନୈପୁଣ୍ୟ ଦେଖି ପ୍ରୀତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ 'ମିଥ୍'ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାରେ ଏକ ବିଭ୍ରାନ୍ତିକର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ମନେହୁଏ । ମନେରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ଏହା ପୁରାଣ ନୁହେଁ ବା ପୌରାଣିକ ଗଳ୍ପର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା "method" ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ବ୍ୟାପକ ଚେତନା । ଶ୍ରୀ ଦାସ ଏ ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ଦାବୀ କରିଛନ୍ତି ଯେ "ମିଥ୍ ପ୍ରୟୋଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ" "ନେପ୍ରଚାମ୍ପା" (ପୃ. ୨୧) କବିତାଟିର "କୃତିତ୍ୱ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ ।" ବସ୍ତୁତଃ କବିତାଟିର ବାକ୍-ବହୁଳତା, ଅନାବଶ୍ୟକ ବିରୋଧାଭାସ ଓ ସେଣ୍ଟିମେଣ୍ଟାଲିଟି କବିତାଟିର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ଚିତ୍ରକୁ ବିଶେଷ ଦୁର୍ବଳ କରାଇଦେଇଛି । ଉଦାହରଣତଃ : କବିତାଟିର ପ୍ରଥମ ବାର ଧାଡ଼ିର ନାଟକୀୟତାର ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ ? ବରଂ ୧୩ ନମ୍ବର ଧାଡ଼ିରୁ କବିତାଟିର ଆରମ୍ଭ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୋଇଥାନ୍ତା । କବିଙ୍କ ନାଟକୀୟ ବା ଅତି ନାଟକୀୟ ମନୋବୃତ୍ତି ହେତୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ବ୍ୟାକୁଳ ପିପାସା କବିତା-ଟିରେ ଫୁଟି ଉଠିନାହିଁ । ସୀତାକାନ୍ତ ଯେପରି "କୁବୁଜା ମଣି ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଗୀତ"ରେ କୁବୁଜା-ଚରିତ୍ରକୁ ଏକ ମିଥିକ୍ ଆୟତନ

ଦେଇପାରନ୍ତି, "ପ୍ରେତାତ୍ମା"ରେ ସେହିପରି କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚରିତ୍ର ବା ଘଟଣା ଗଢ଼ିଉଠି ନାହିଁ । ଏହି କବିତାଟିର ଆଇଡିଆ ବା ପରିକଳ୍ପନା ବେଶ ସୁନ୍ଦର, କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ର କବିତାର ଭାଷାରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରତୀକ ଓ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ବ୍ୟବହାର-ରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ **ସପ୍ତମ ପୃଥିବୀରେ** କାବ୍ୟିକ ସ୍ପଷ୍ଟତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଆଂଶିକ ଭାବରେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ କେତେକ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ଓ ପ୍ରତୀକ ମଧ୍ୟ ପାଉଁ, କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟତାର ଅଭାବରୁ ଏଗୁଡିକ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିର ସଙ୍ଗଠନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କାବ୍ୟିକ ସ୍ପଷ୍ଟତାର ଅର୍ଥ ଭାବର ସରଳ ବାକରଣ ନୁହେଁ । ଏହା ଅନୁଭୂତିର ସ୍ପଷ୍ଟତା ଓ ଫଳତଃ ଭାଷାର ସ୍ପଷ୍ଟତା

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଠୋଟି କବିତା ସଙ୍କଳନ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବା, ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଧରି କବିତା ଲେଖୁଥିବା ଶ୍ରୀ ଦୀପକ ମିଶ୍ର "ସପ୍ତମ ପୃଥିବୀ"ରେ "ଏ ସଂକଳନ ସମ୍ପର୍କରେ……"ରେ କବିତା ଓ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟମାନ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଭାବ-ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଲକ୍ଷଣୀୟ । ସେଠାର ଭାଷା, ଭାବ, ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ଓ ଚିନ୍ତାର ଗତାନୁଗତିକତା, କୃତ୍ରିମତା ଜଣେ "ବିଶିଷ୍ଟ" କବିଙ୍କର ବୋଲି ସହଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏଠାରେ କ'ଣ କହୁଛି ତାହା ଯେ କୌଣସି ପାଠକ ବୁଝିପାରିବେ, ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ତତଃ ରମାକାନ୍ତଙ୍କ 'ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ"ବା ସୀତାକାନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ କବିତା ଓ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ପଢ଼ିଥିବେ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ, ଶ୍ରୀ ଦୀପକ ମିଶ୍ର ଏହି ସଂକଳନରେ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଟେକନିକ୍‌ର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମୋହରୁ ମୁକ୍ତ କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ କାବ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର ମୌଳିକତା (?) ଏବେ ମଧ୍ୟ ଫୁଟି ପାରିନାହିଁ ।

—**ରବିଶଙ୍କର ମିଶ୍ର**

୩୦.୧୧.୭୮

ସିଂହଭୂମିର ଗୋପବନ୍ଧୁ

(ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକ, ପାର୍ଥ ବୁକ୍ସ, ଜଟଣୀ, ପୃ.୧୪୪, ମୂଲ୍ୟ—ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା)

. . ଗୋପବନ୍ଧୁ ଜନ୍ମ ଶତବାର୍ଷିକୀ ଅବସରରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଓଡ଼ିଆରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବହି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଆପାତତଃ 'ସିଂହଭୂମିର ଗୋପବନ୍ଧୁ' ସେହି ବହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଦାବୀ କରେ । କାରଣ, ଅଧିକାଂଶ ବହି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସାମଗ୍ରିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ଆଲୋଚନା କରିଥିବା ସ୍ଥଳେ 'ସିଂହଭୂମିର ଗୋପବନ୍ଧୁ'ର ଲେଖକ, ଓଡ଼ିଶାର ସୁପରିଚିତ ଔପନ୍ୟାସିକ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକ, ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଥଚ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅନାଲୋଚିତ ଦିଗ ସଂପର୍କରେ ବିଶଦ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି ।

ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ବୋଧହୁଏ ସବୁଠାରୁ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଥିଲା ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଏକତ୍ରୀକରଣ । ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ବହୁକାଳ ପଡ଼ୋଶୀ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ କରଦରାଜ୍ୟ ଭଳି ରଖିବା ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ଜୀବନ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ତିନିଦଶକରେ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ତେଣୁ ଗୋପବନ୍ଧୁ, ମଧୁସୂଦନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନେତାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ମୁଖ୍ୟତଃ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଏକତ୍ରୀକରଣ ପାଇଁ ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ । ଆଜି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ପରେ ସେମାନଙ୍କ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଏକତ୍ରୀକରଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ କେବଳ ପ୍ରାଦେଶିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୁହେଁ, ଐତିହାସିକ

ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରିବା ଉଚିତ୍ ।

ଶ୍ରୀ ନାୟକ ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ "ମୋ' ସ୍ମୃତିରେ ଏବେ ବି ଜାଗ୍ରତ"ରେ କହିଛନ୍ତି : "ଏଥିରେ ତଥ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଆବେଗ ବେଶୀ, ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ ମୋର କିଛି ଦ୍ୱିଧା ନାହିଁ ।" (ପୃ.୧୧) ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଗଠିତ ହେଲେ ବି ଓଡ଼ିଶାର ମସ୍ତକ ସିଂହଭୂମି ଯେ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ରହିଗଲା, ଏହା ଲେଖକଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ, ଓ ବକ୍ତବ୍ୟଟିରେ ତଥ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଆବେଗର ପରିମାଣ ସେହି କାରଣରୁ ଅଧିକ ହେବାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ କିଛି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଭୟ ହୁଏ, ଛିନ୍ନାଞ୍ଚଳ ସଂପର୍କୀୟ ଆଲୋଚନାରେ ଆମେ ଏ ଯାଏଁ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଅନାବଶ୍ୟକ ଆବେଗ ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସିଛୁ ।

ଶ୍ରୀ ନାୟକ ବକ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ନ'ଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି— ମୋ' ସ୍ମୃତିରେ ଏବେ ବି ଜାଗ୍ରତ, ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ପରିକ୍ରମା, କେନ୍ଦ୍ର ସରିଲେନି ସିଂହଭୂମି କଥା, ପୂର୍ବ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସିଂହଭୂମି ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଅଭିନବ ନେତୃତ୍ୱ, ସିଂହଭୂମରେ ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ, ବିପ୍ଳବୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ, ଏକ ସାକ୍ଷାତକାର ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି । "ମୋ ସ୍ମୃତିରେ ଏବେ ବି ଜାଗ୍ରତ"ରେ ଲେଖକ ତାଙ୍କ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଯେ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । 'ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ପରିକ୍ରମା' ଓ "କେନ୍ଦ୍ର ସରିଲେନି ସିଂହଭୂମି କଥା"ରେ ସାରା ଓଡ଼ିଶା, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଶତବାର୍ଷିକୀ ସମିତି ଓ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଶତବାର୍ଷିକୀ ପାଳନରେ ସିଂହଭୂମି ପ୍ରତି କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରି ନ ଥିବାରୁ ସେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । 'ପୂର୍ବ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସିଂହଭୂମି ପ୍ରସଙ୍ଗ' 'ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଅଭିନବ ନେତୃତ୍ୱ' ଓ 'ସିଂହଭୂମିରେ

ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ' ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ତଥ୍ୟପୂରଣ ଓ ଇତିହାସ-ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେତେକାଂଶରେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ । 'ଏକ ସାକ୍ଷାତ୍କାର'ରେ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ବରିଷ୍ଠ ଶ୍ରୀ ହରିହର ମହାପାତ୍ର ସିଂହଭୂମିର ଓଡ଼ିଆ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କରେ କେତେକ ସୁଚିନ୍ତିତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଆବେଗମାତ୍ରା ବହିଟିର ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟକୁ କେତେକାଂଶରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଷା ଓ ଶୈଳୀକୁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିପାରିଛୁ । 'ବିଶେଷ' ପରିବର୍ତ୍ତେ 'ବିଶେଷ୍' (ପୃ : ୬୩) 'ଶେଷ' ପରିବର୍ତ୍ତେ 'ଶେଷ୍' (ପୃ : ୨୪), ନ ଲେଖିଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ 'ହଲ୍ନ୍ତ'ର ମାତ୍ରାଧିକ ବ୍ୟବହାର ନ କରିଥିଲେ ଓ ମୁଦ୍ରଣଜନିତ ପ୍ରମାଦ ଏଡ଼ାଇବାରେ ଅଧିକ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୋଇଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମୋଟ ଉପରେ, ଶ୍ରୀ ନାୟକ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ତଥା ବିଗତ ଏକଶହ ବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନରେ ସିଂହଭୂମିର ଗୁରୁତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି ।

—ଗଣେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର

ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ମର୍ମକଥା

(ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି, ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ, ୧୯୭୭, ପୃ : ୫୦, ୫୬.୦୦)

ଚଳିତ ଶତାବ୍ଦୀର ଏକ ଅତି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ, ବହୁଆଲୋଚିତ ବାଦ 'ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦ'କୁ ପ୍ରାଂଜଳଭାବରେ ପାଠକ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିବାକୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ନିଷ୍ଠାପର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି । ବିଷୟଟିର ବିପୁଳତା ସଂପର୍କରେ ଲେଖକ ବେଶ୍ ସଚେତନ ହୋଇ କହିଛନ୍ତି : "ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ଶାଖା-ଉପଶାଖା ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ, କଳା ଏପରିକି ରାଜନୀତି ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ଗୋଟିଏ ବହିର ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ସେ ସବୁର ଆଲୋଚନା ସଂଭବ ନୁହେଁ । ଏକ ସାଂପ୍ରତିକ ଦର୍ଶନଭାବେ ଆମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର କି ବାର୍ତ୍ତା ରହିଛି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଲାବେଳେ ସେଥିପ୍ରତି ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇଛି ମାତ୍ର ।" (ପୃ : ୨୮-ଭୂମିକା) ଏ ପ୍ରକାର ସଚେତନତା ବିଷୟବସ୍ତୁର ସଂଯତ ଉପସ୍ଥାପନା ଓ ଲେଖକଙ୍କର ବିନମ୍ର, ଅବିସ୍କାରଧର୍ମୀ ଶୈଳୀକୁ ଅନେକ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରଂଥଟି 'ଭୂମିକା' ଓ 'ଉପସଂହାର' ସମେତ ଏଗାରଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ବିଭକ୍ତ । 'ଭୂମିକା'ରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଦିଆଯାଇ ତା'ର ସ୍ୱରୂପଟି ଠିକ୍ କ'ଣ ତାହା କୁହାଯାଇଛି; ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦ କିପରି ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ପାରଂପରିକ ଦର୍ଶନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାଇ ପ୍ରତିଟି ମଣିଷର ଅନୁପମତ୍ୱ ଓ ଜୀବନର ରହସ୍ୟମୟତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ସେ ସଂପର୍କରେ ଲେଖକ ବିଶଦ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । 'ଯଂତ୍ର ମଣିଷ' ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଆଧୁନିକ ମଣିଷ କିପରି ନିଜକୁ ରାଷ୍ଟ୍ର/ସମାଜ/ଜନତାରୂପୀ ଅତିକାୟ ଯଂତ୍ରର ନଟ୍‌ବୋଲ୍ଟ ଭଳି ଅନୁଭବ କରୁଛି ତା'ର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ଏ ପ୍ରକାର ଯଂତ୍ରମଣିଷ ପ୍ରତି ବାର୍ତ୍ତାର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । କିଅରକେଗାର୍ଡ୍, ନିତ୍‌ସେ, ହାଇଡେଗାର, ସାର୍ତ୍ର, କାମ୍ୟୁ, ଏକ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱର—ପ୍ରଭୃତି ପରିଚ୍ଛେଦମାନଙ୍କରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ଜନ୍ମଦାତା କିଅରକେଗାର୍ଡ ଓ ନିତ୍‌ସେଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଲୋଚନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ଅବଦାନ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । 'ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା' ପରିଚ୍ଛେଦଟିରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭାବ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧ ସଂବଂଧରେ ମାର୍କସ, ହେଗେଲ୍ ଓ ଏରିକ୍ ଫ୍ରୋମ୍‌ଙ୍କ ଅବଦାନର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରାଯାଇଛି । 'ସାହିତ୍ୟରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦ'ରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇ ଦସ୍ତୋଭସ୍କି, କାଫ୍‌କାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଉଦ୍ଭଟ ନାଟ୍ୟସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ଏ ଭଳି ଏକ ପୁସ୍ତକ ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ଦୁର୍ବଳତା— ଇଂରାଜୀ ଗ୍ରଂଥମାନଙ୍କରୁ ଲଂବା ଲଂବା ଉଦ୍ଧୃତି ଓ ଅନେକଙ୍କ ତଥ୍ୟର ନିରର୍ଥକ ପୁନରାବୃତ୍ତି-ରୁ ଏଗ୍ରଂଥଟି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ । ଦୀର୍ଘ ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ସାଧନାପ୍ରସୂତ ('ନିଜକଥା' ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ), ସୁଚିନ୍ତିତ ଯୋଜନାନୁସାରେ ସରଳ ଶୈଳୀରେ ଲିଖିତ, ଗଭୀର ଜ୍ଞାନପୁଷ୍ଟ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରକାଶ ପରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦର ଦାର୍ଶନିକ ଦିଗ ସଂପର୍କରେ ଓଡ଼ିଆରେ ନୂଆ କିଛି ବହୁମୂଲ୍ୟ ଧାରଣା ଲେଖିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଜଗଦ୍ଦେବ

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ୱୀକାର : 'ତଥାପି' (ବିଜୟ କୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି); 'କାଳସର୍ପ' (ଫଗୁ ମହାନ୍ତି); 'ନିହିତ ଅରଣ୍ୟ' (ଅଜିତ ପାଲ); ପ୍ରେମର ନାମ ମୃତ (କମଳାକାନ୍ତ ଲେଙ୍କା); 'କଳାଜହ୍ନ' (ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ମହାନ୍ତି) ।

ଶକ୍ତି ନିକଟରେ ଦୁର୍ବଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ପରାଜୟ । ସେହିପରି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପ୍ରତିରୋଧ ଆଶା କରିବା ମଧ୍ୟ ତା ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । କାରଣ ସେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି-ଚେତନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଅଥର୍ବ । ସେ ନିଜେ ଜାଣି ପାରୁନି ତା 'ମନ୍ଦିର' କେବେ 'ନୃତ୍ୟଶାଳା' ହେଲା ଆଉ କେବେ 'ଘଣ୍ଟା ପ୍ରଦୀପରେ' ସନ୍ଧ୍ୟା କପରି ଏତେ 'ମୁଦ୍ରା ଆର୍କିଗଲା' ।

ଯେଉଁ ପ୍ରେମାନୁଭୂତି ସ୍ୱରେ ସ୍ୱରେ ମିଳନର ଅପୂର୍ବ ରାଗିଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ହୃଦୟର ଯେଉଁ ନିବିଡ଼ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରେ ବସନ୍ତର ପୂର୍ଣ୍ଣିମ ମହୋତ୍ସବ, ତାହା ଏଠାରେ ଆଣି ଦେଇଛି ଏକ ବିପରୀତ ପରିଣତି । ସେଥିପାଇଁ ଏଠାରେ ତରଙ୍ଗ ପାଲଟି ଯାଏ 'କରୁଣ ମୂର୍ଚ୍ଛନା'

ଫାଲ୍‌ଗୁନ ପାଉଛି ଆଜିଣ ପତ୍ରହୀନ ଫୁଲହୀନ
ମାୟାହୀନ ଇତ୍‌ମାତରୁ କଠିନ ଜ୍ୟେଷ୍ଠକୁ ।'

ଏଠାରେ ପ୍ରେମ (ଯଦି ଏହାକୁ ପ୍ରେମ କୁହାଯାଇପାରେ !) ବ୍ୟକ୍ତି ଚେତନାକୁ ସେହି ଅମରାବତୀର ସ୍ୱପ୍ନିଳ ରାଜ୍ୟକୁ ନେଇଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ ଅଛି ଶେଷହୀନ ବସନ୍ତର ଅଫୁରନ୍ତ ଉତ୍ସବ । ଏପରି ଏକ ଅନୁଭୂତି ମନରେ ଭରିଦିଏ 'ଓ୍ୱେଷ୍ଟଲାଣ୍ଡ'ର ଜ୍ୱଳନ । ଏ ଯୋଡ଼ାଳିଙ୍କରୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବା ଏକ ବିଡମ୍ବନା ମାତ୍ର । ଯେଉଁ ସ୍ମୃତି "ନଈଟିଏ ପରି...ବହି ଆସିଥିଲା... ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରକୁ ବୁନ୍ଦା ବୁନ୍ଦା ମଣି ନେଇ ନୂଆ ଏକ ସଜାଳିର,' ସେଇ ସ୍ମୃତି 'ବନ୍ୟା' ହୋଇ ଭସେଇ ନେଲା 'ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରକୁ, ଆଉ ଚାଲିଗଲାବେଳେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଗଲା 'ଲୁହର ପାହେଚ' । ସେତେବେଳେ 'ଇଡ୍' ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ଜ୍ୱଳନ ମଧ୍ୟକୁ ଟାଣି ନେଇଛି ସେତେବେଳେ 'ଇଗୋ' ତାର ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ତାକୁ ବାଧ କରିଛି । 'ବିବେକ' ବା 'ସୁପର ଇଗୋ'କୁ ବହିରପରି

ମଦନରେ ଆସୀନ କରି କାବ୍ୟନାୟକ ନିଜକୁ ମାନ-ଅପମାନର ପାଶବ ମାନଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେଇ ରଖିବାକୁ ଯୁକ୍ତି ବଖାନ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସିଛି । କାବ୍ୟନାୟକ ମତରେ ଏ ଦୋଷ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷର ନୁହେଁ, ଏ ଦୋଷ ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ 'ଜୀବନ'ର :

'ଯେଉଁଠି ସତର ମିଥ୍ୟା ଓ ମଧର ମିଥ୍ୟା
ମିଥ୍ୟା ପୁଣି ଜୀବନର ଅରୁଣ ପ୍ରହର ।'

ଏଠାରେ ନୂତନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ, ଶାନ୍ତି ନେଇ ଉଦିତ ହୁଏନି । ଏଠାରେ ସେ ଆଣି ପାରେନି ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ଝଲକ । ସେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦଗ୍ଧ ଜୀବନର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ । ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଯେଉଁ ଏମିତି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ, ତାକୁ ଦାୟୀ କରିବା ମନ୍ଦର ଏକ ଅପଳାପ ମାତ୍ର । ତେଣୁ ସେ ନିଜର ବିବେକବୋଧକୁ ସୁକ୍ଷ୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷତାର ସ୍ୱର ଶୁଣାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିମାନସର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ସାଧାରଣମାନ କଥାବସ୍ତୁ । ଶଂସିତ କବିତାଟି ଦେହ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଏକ ଅଧୁନିକ ପରିପ୍ରକାଶ । ଏଠାରେ କବି ପ୍ରାଚୀନ ବେଦୁପୁରାଣରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାମ୍ପ୍ରତିକ "The Wasteland" ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ରୂପକ, ଉପମା ଏବଂ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ଗ୍ରହଣକରି ଏକ ପାରମ୍ପରିକ କଥାବସ୍ତୁକୁ ନୂତନକାବ୍ୟିକ ଷ୍ଟାଇଲରେ ପରିସ୍ଫୁଟ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କବିତାଟିର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଦୁର୍ବଳତା ହେଉଛି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଗ୍ରଗତିର ଅଭାବ (lack of progression) । କବିତାଟି ସେଥିପାଇଁ ଏକ ଉପରେ ଏକ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତିକୁ ଅଜାଡ଼ିବା ଭଙ୍ଗୀରେ ଲିଖିତ । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଗ୍ରଗତି ଥିଲେ କବିତାଟି ଅଧିକ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଥାଆନ୍ତା ।

— ସ୍ନିଗ୍ଧା ମିଶ୍ର

[illegible]AYAN: Anthology of Literary Criticism in Oriya
Published Five Times A Year
Vol. II. No.1: Oct.-Dec. 1978 Price Rs.3.00

'ନୂଆସ୍ୱର'-୩ , ଫେବୃୟାରୀ ୧୯୭୯

ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ କବିତା ବିଶେଷାଙ୍କ

ଷାଠିଏ ଦଶନ୍ଧିର ବଳିଷ୍ଠ ଓଡ଼ିଆ କବି ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କ
କାବ୍ୟକୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଏକ ସିମ୍ପୋଜିୟମ୍ ।

କେତୋଟି ଆକର୍ଷଣୀୟ ଶୀର୍ଷକ :

- ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ଓ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା
- ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ କବିତାରେ ରୋମାଣ୍ଟିସିଜମ୍
- ଗୁରୁପ୍ରସାଦ କଣ ମୁଖ୍ୟ (Major) କବି କି ?
- ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ କବିତାରେ ରୂପକଳ୍ପ ଓ ପ୍ରତୀକର ବ୍ୟବହାର
- ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ କବିତା ଓ ମୁଁ : ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଆ ସାଧନାରତ କେତୋଟି କବିଙ୍କର ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶିତ ହେବ

ଏହାଛଡ଼ା, ଗୁରୁପ୍ରସାଦଙ୍କ କେତୋଟି ବଳିଷ୍ଠ କବିତାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଅନୁଶୀଳନ ଓ ତାଙ୍କ ସହ ଏକ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବ ।

Edited by Prafulla Kumar Jagadeb; Published for **JAGADEBI** PUBLICATIONS, Cuttack by Smt. T.M. **Jagadeb.** Printed [illegible] Mahanadi Press, Cuttack-75300[illegible]